

**Аграрний
інформаційний
науково-виробничий
журнал**

**Колектив нагороджено
Почесною грамотою
Кабінету Міністрів України**

АГРОІНКОМ

№ 10—12'2010

<http://www.iae.kiev.ua>

ЗАСНОВНИК:

Міжнародний аграрно-промисловий
інвестиційний концерн
«Агропромінвест-інтернешл»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ

Лобас М.Г., д.е.н., чл.-кор. НААН

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Галушко В.П., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
Гладій М.В., д.е.н., проф., акад. НААН
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зайнчовський А.О., д.е.н., проф.
Зіновчук В.В., д.е.н., проф.
Зубець М.В., д.с.-г.н., проф., акад. НААН
Коденська М.Ю., д.е.н., проф.
Кравчук В.І., д.т.н., проф., акад. НААН
Лінник М.К., д.т.н., проф., акад. НААН
Лупенко Ю.О., д.е.н., проф., академік НААН
Мельник Ю.Ф., к.с.-г.н., чл.-кор. НААН
Мельничук Д.О., д.біол.н., проф., акад. НААН
Месель-Веселяк В.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Присяжнюк М.В., міністр Мінагрополітики України
Россоха В.В., к.е.н., с.н.с.
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Сайко В.Ф., д.с.-г.н., проф., акад. НААН
Ситник В.П., д.е.н., проф., акад. НААН
Федоров М.М., д.е.н., проф.
Шпичак О.М., д.е.н., проф., акад. НААН
Юрчишин В.В., д.е.н., проф., акад. НААН
Петриков О.В., д.е.н., проф. акад. РАСГН
Ушачов І.Г., д.е.н., проф., акад. РАСГН

Відповідальний за формування,
редагування і видання журналу
к.е.н., с.н.с. В.В.Россоха
тел. (044) 259-89-63; e-mail: rossokha@ukr.net
Матеріали підготовлено
МАПК «Агропромінвест-інтернешл»

Відповідальність за точність викладених у публікаціях фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів — рекламодавець

Свідцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 2358 від 20.01.97 р.

Передплатний індекс 12479

Періодичність видання: щомісяця

Верстка: Михайлошин Г.В.

Друк журналу: СПД Трубак І.М.
Свідцтво про державну реєстрацію № 22491
від 19.06.2003 р. тел. (067) 509-82-17.

Підписано до друку 15.10.2010. Формат 60x84 1/8.
Папір офсет. Друк офсет. Фіз. друк. арк. 7,25.
Умов. друк. арк. 6,75. Наклад 1000. Зам. 10-998

ЗАТ «ВПОЛ»,
03151, Київ-151, вул. Волинська, 60

науково-практичне видання

ЗМІСТ

Доповідь президента Національної академії аграрних наук
України академіка НААН **Зубця М.В.** на Загальних зборах
Академії 24 листопада 2010 року 3
Проект Концепції реформи і розвитку аграрної освіти
і науки в Україні..... 13

РИНОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

Голік С.І. Сучасний стан та перспективи розвитку
зовнішньоекономічної діяльності на ринку зернових..... 23
Цимбал В.О., Скоромцова Т.О. Стан та напрями
формування і розвитку ринку вівчарської продукції
в Україні 25

СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК

Бойко Л.М. Соціальні стандарти та їх співвідношення
в сільському господарстві України 28

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

Черемісіна С.Г., Шиян Д.В. Тенденції розвитку
виноградо-виноробної галузі в АР Крим..... 32
Панасенко Г.В. Оцінка витрат грошових коштів
і затрат праці на вирощування фундука 37
Прядко А.О. Еколого-економічні аспекти
виробництва якісних і безпечних продуктів
дитячого харчування в Україні 39
Леонець В.В. Еколого-економічні особливості
удосконалення землеустрою землекористування
сільськогосподарських підприємств 43
Загвойський Я.Д., Ільчишин І.С. Розвиток особистих
селянських господарств регіону..... 45
Ходаківська Л.О. Організація внутрішньогосподарського
розрахунку в сільськогосподарських підприємствах 47
Гудзь Ю.Ф. Тенденції і проблеми розвитку
малих підприємств харчової промисловості.....51
Біленький О.Ю. Аграрний сектор Республіки Молдова 55

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, ОБЛІК

<i>Мних А.М.</i> До питань стратегічної діяльності держави в управлінні державним боргом	57
<i>Полуляхова О.О.</i> Проблеми та перспективи розвитку кредитних спілок в Україні	60

ІННОВАЦІЇ, ІНВЕСТИЦІЇ

<i>Витвицька О.Д.</i> Роль комерціалізації інноваційної продукції у забезпеченні розвитку економіки	63
<i>Шило С.В.</i> Передумови впровадження еколого-економічного управління інноваційною діяльністю в АПК.....	67
<i>Шумський А.В.</i> Ефективність інноваційного забезпечення розвитку виноградо-виноробної галузі	69

НАУКА І ВИРОБНИЦТВО

<i>Росоха В.В., Осетрова О.П.</i> Синергетичний ефект вартості при корпоративному злитті і поглинаннях.....	74
<i>Духницький Б.В.</i> Законодавче регулювання діяльності міжнародних компаній.....	77
<i>Швиденко М.З., Мокрієв М.В.</i> Концептуальні засади побудови автоматизованої системи моніторингу показників соціально-економічного розвитку України.....	79
<i>Тарасова В.В.</i> Галузеві рівні землемісткості продукції сільського господарства України.....	83
<i>Мрачковська Н.К.</i> Оцінка забезпечення сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними ресурсами	87
<i>Коваленко О.В.</i> Інституціональне забезпечення розвитку сільських цегельних підприємств.....	92
<i>Кривенко Н.В., Гоєва О.О.</i> Альтернативні види енергії у розв'язанні проблеми енергозбереження	96

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Кривошея-Гулько І.О.</i> Теоретико-методологічні аспекти дослідження сутності поняття прибутку.....	98
<i>Коваленко Є.Я.</i> Методологія і методика раціональної концентрації зерновиробництва сільськогосподарських підприємств.....	102

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

<i>Кісіль М.І.</i> Важлива оцінка аграрної реформи в період «Зламаного десятиліття»	105
Анотації.....	107
Resume.....	107
Зміст журналу «АгроІнКом» за 2010 рік.....	110

Адреса редакції:

08162, Київська обл., Києво-Святошинський район
смт. Чабани, вул. Машинобудівників, 1-А, кім. 100
Тел. (44) 526-71-94, 522-55-99, факс (044) 526-00-13.
<http://www.iae.kiev.ua>
e-mail: anvk@promindustria.kiev.ua
Р/рахунок № 26006300048724 в АКБ «Форум», м. Київ
МФО 322948, Ідентифікаційний код 1869407573

ДОПОВІДЬ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ АКАДЕМІКА НААН ЗУБЦЯ М.В. НА ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРАХ АКАДЕМІЇ 24 ЛИСТОПАДА 2010 РОКУ

Шановні члени Академії, колеги та гості! Протягом всіх років самостійності української держави вчені аграрії прагнуть якомога результативніше виконувати свої обов'язки.

От і сьогодні Загальні збори Академії розглядають питання щодо наукових засад розвитку агропромислового виробництва в сучасних умовах. Тобто в умовах, коли Президентом України поставлене завдання провести глибокі реформи з тим, щоб Україна до 2020 року увійшла до двадцятки найбільш розвинених країн.

На перший погляд, якщо оцінювати внесок агропродовольчого комплексу в економіку країни у фінансовому вимірі, то його частка у валовій доданій вартості становить більше 10 відсотків. Однак сучасний аграрний сектор економіки поки що не використовує свій потенціал повною мірою.

Насамперед, з окремих видів продукції не досягнуто обсягів виробництва, які б *забезпечили фізіологічні норми харчування населення*. Нині аграрне виробництво країни забезпечує існуючу потребу у хлібі та хлібопродуктах, картоплі та олії. Водночас споживання овочів становить 85 % до норми, плодів, ягід і винограду — 51 %, молока та молочних продуктів — 44 %, м'яса та м'ясопродуктів — 62 %.

Щодо виробництва молока, м'яса і плодово-ягідної продукції, то Україна стоїть на межі продовольчої небезпеки. Хоча слід відмітити, що проблема незбалансованого продовольчого кошика більшою мірою соціальна, ніж аграрна. Значна частина населення не має можливості купити необхідні продукти через низький рівень доходів.

Такі обставини негативно відображаються на здоров'ї нації і тривалості життя населення, яке становить 62 роки для чоловіків і 74 роки для жінок.

Виправленню ситуації можуть слугувати нові підходи до реформування агропромислового виробництва. Адже, за даними Світового банку, зростання виробництва валового продукту, досягнуте завдяки зростанню сільського господарства, щонайменше удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності, ніж зростання виробництва валового продукту, досягнуте за рахунок інших галузей економіки.

Попри всі недоліки, здійснені у попередні роки реформи в АПК дали певні позитиви. Так, за останні 5 років проти п'яти попередніх урожайність зернових культур зросла більше ніж на 30 %, цукрових буряків — майже на 70 %, картоплі — більше ніж на 20 %.

Починаючи з 2000 року, обсяги інвестицій в основний капітал сільського господарства також динамічно зростали — середньорічний темп приросту інвестицій за цей період становить майже 30 %.

Виважена державна політика в птахівництві і оліє-жировій галузі підтвердили, що можна створювати умови, при яких бізнес починає вкладати власні кошти у розвиток відповідних напрямів аграрного виробництва. Зараз ми вже забули, що таке «ніжки Буша», а з виробництва соняшникової олії Україна вийшла на перше місце у світі.

Україна не має достатніх, доступних нині, покладів енергоносіїв, необхідного рівня розвитку галузей промисловості, які б дали змогу вирішити продовольчу проблему країни шляхом імпорту. Єдиний шлях — це розвиток власного сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі.

Лише для задоволення населення продуктами харчування на рівні медичних норм споживання Україна повинна найближчим часом *збільшити виробництво сільгосппродукції*, зокрема м'яса і м'ясопродуктів — на 1,8 млн т, молока і молокопродуктів — майже на 6 млн т, плодів, ягід та винограду — майже на 2 млн т.

Нарощування виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції спонукає не тільки внутрішній ринок і продовольча безпека країни. Потужним стимулом збільшення її виробництва є експорт вітчизняної продукції. В імпорті продуктів, за оцінками експертів ООН, мають потребу 36 країн світу. Тому вихід вітчизняного АПК на міжнародні ринки повинен стати складовою державної аграрної політики.

**Споживання харчових продуктів
населенням України ***

Показник	Рівень споживання на 1 людину на рік, кг			% до нормативу
	норматив МОЗ	факт (2009 рік)	+/- до нормативу	
Хліб та хлібопродукти	101,0	114,0	+ 13,0	112,9
М'ясо та м'ясопродукти	80,0	49,7	- 30,3	62,1
Молоко та молочні продукти	380,0	212,4	- 167,6	44,1
Риба та рибні продукти	20,0	16,0	- 4,0	80,0
Картопля	124,0	133,0	+ 9,0	107,3
Овочі та баштанні культури	161,0	137,1	-23,9	85,2
Плоди, ягоди та виноград	90,0	45,6	- 44,4	50,7
Олія	13,0	15,4	+ 2,4	118,5
Цукор	38,0	38,5	+0,5	101,3

* населення України станом на 01.03.2010 року становить 45,9 млн. чоловік

Розрахунок потреби у виробництві харчових продуктів*, млн. тонн

Показник	Потреба всього	Фактичне виробництво у 2009 р.	+/- виробництва до потреби
Хліб та хлібопродукти	4,6	5,2	+ 0,6
М'ясо та м'ясопродукти	3,7	1,9	- 1,8
Молоко та молочні продукти	17,4	11,6	- 5,8
Риба та рибні продукти	0,9	0,3	- 0,6
Картопля	5,7	19,7	+ 14,0
Овочі та баштанні культури	7,4	8,3	+ 0,9
Плоди, ягоди та виноград	4,1	2,2	- 1,9
Олія	0,6	2,8	+ 2,2
Цукор	1,7	1,3	- 0,4

* населення України станом на 01.03.2010 року становить 45,9 млн. чоловік

ЗМІНА ЦІНИ ДИЗЕЛЬНОГО ПАЛЬНОГО ТА ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ

Складові аграрної політики і реформ в Україні

СКЛАДОВІ	НАПРЯМИ І ЗМІСТ
I. Формування економічної платформи аграрної реформи	1. Визначення власника: землі, майна, праці 2. Побудова на основі власності виробничих відносин 3. Формування організаційно-правових структур ринкового типу 4. Створення інфраструктури ринку
II. Побудова ринкового за змістом економічного механізму	1. Формування цінового механізму 2. Створення сприятливої фінансової та кредитної системи 3. Забезпечення стимулюючої податкової політики 4. Побудова адекватної ринкової економічної системи управління
III. Наповнення новим змістом конструкційної схеми економічної реформи	1. Впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій 2. Інтенсифікація та вирішення проблеми матеріально-технічного постачання 3. Кооперація, спеціалізація та інтеграція виробництва 4. Інформатизація та ком'ютеризація виробництва 5. Кадрове забезпечення 6. Вирішення соціальних проблем
IV. Законодавче забезпечення здійснення аграрної реформи	1. Прийняття законодавчих актів загального призначення (рамкового змісту) по основних параметрах проведення реформи економічної діяльності 2. Тезис в розвитку рамкових законів прямої дії

У окремих регіонах до 40 % орних земель потребують систематичного вапнування, 10 % — гіпсування. Далеко не повною мірою використовуються можливості водної меліорації.

Нині 13,3 млн га, у тому числі 10,6 млн га орних земель, зазнали згубного впливу водної ерозії. Втрати продукції землеробства від водної ерозії перевищують 12 млн тонн зернових одиниць щороку. Окрім того, понад

Невпинне, протягом останніх років, зростання цін на нафтопродукти є важливим поштовхом для організації власного промислового виробництва енергоносіїв з біосировини, що також буде сприяти збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції та енергетичній незалежності нашої держави.

Вирішення наведених завдань вимагає негайного реформування АПК. Однак після аграрної реформи і прийняття відповідних програм розвитку АПК, які ми пережили за цих неповних два десятиліття, може виникнути певний песимізм до моєї пропозиції. Але давайте будемо послідовними і об'єктивними.

Присутні на цьому зібранні добре пам'ятають, що вітчизняною аграрною наукою у свій час були обґрунтовані обов'язкові складові аграрної реформи. Враховуючи зміст і характер зрушень, які відбулися на селі за останнє десятиліття, можна відмітити, що здійснено лише загальні організаційні перетворення, а основні зміни, які мали б забезпечити ефективність аграрних реформ, досі не реалізовано. Насамперед, це стосується забезпечення ефективності економічних механізмів розвитку аграрної економіки та вирішення соціальних проблем села. Окремо слід відмітити, що на негатив спрацювали ті законодавчі і нормативні документи, які були ухвалені у зв'язку з їх політичною привабливістю, але не реалізовані через відсутність необхідного бюджетного фінансування.

Відсутність довгострокової послідовної державної політики щодо розвитку АПК породжує певну пересторогу у інвесторів. Але очевидно, що фінансових можливостей самих сільськогосподарських підприємств та існуючої державної підтримки замало для вирішення аграрних проблем.

Для того, щоб сформулювати наукові заходи розвитку агропромислового виробництва слід виважено оцінити не використані резерви, які має галузь на сучасному етапі.

Земля — одне із найцінніших багатств України. Її ефективне використання і збереження родючості — це наш обов'язок. Але щорічно втрати гумусу внаслідок мінералізації становлять до 0,7 т/га. Вміст гумусу в ґрунтах за останні 20 років знизився з 3,7 до 3,2 %. Щорічно з урожаєм виноситься понад 100 кг/га поживних речовин, які не повертаються у ґрунт з добривами.

6 млн га земель систематично піддається вітрової ерозії.

Розораність земель в Україні одна із найвищих у світі і становить більше 70 %, а в ряді регіонів знаходиться в межах 88–90 %.

Рослинництво. Аналіз цієї галузі розпочнемо з питання: чому сільгоспвиробники мають урожайність, у 2–3 рази нижчу, ніж у розвинених країнах. Основною причиною цього недоліку є недотримання сільськогосподарськими товаровиробниками технологій. Генетичний потенціал основних сортів і гібридів використовується в середньому лише на 30 %.

В основному застосовуються спрощені технології вирощування сільськогосподарських культур. Лише половина посівних площ удобрюється, а внесення мінеральних добрив в 4–6 разів менше від технологічної потреби. Ще гірша ситуація склалася із використанням органічних добрив. Їх середні дози знизилися до 0,6 т/га при раціональному внесенні 8–10 т/га.

Наступним важливим елементом дотримання технологій вирощування сільськогосподарських культур є захист посівів від бур'янів, хвороб і шкідників. Оскільки зараз використовують різноманітні засоби захисту, то у грошовому еквіваленті вітчизняне сільське господарство застосовувало у останні роки до 49 % засобів захисту до технологічної потреби, а в поточному році – третину.

Низький рівень урожайності основних сільгоспкультур поглиблюється недостатнім рівнем технічного забезпечення, що призводить до несвоєчасного і до неякісного виконання основних операцій з їх вирощування і збирання врожаю. Затримка виконання операцій лушення, дискування, оранки та сівби на одну добу, згідно з узагальненими результатами вітчизняних досліджень, призводить до втрати врожаю різних сільськогосподарських культур відповідно: до 0,4 %, 0,5, 0,9 і 1,5 %.

Ще більш проблемним є питання своєчасного збирання сільгоспкультур, зокрема, зернових. За розрахунками вчених втрати врожаю при збиранні у 2008–2010 рр. становили щорічно більше 10 млн т. Отже, тільки на етапі збирання врожаю сільгоспвиробники за останні три роки втратили близько 35 млн т зерна, що за сьогоdnішніми цінами еквівалентно вартості приблизно 40 тис. комбайнів класу ДОН-1500Б.

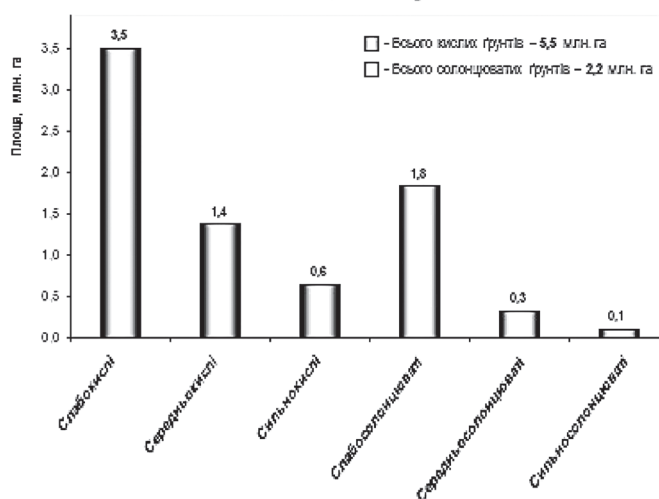
Тваринництво. Негативні тенденції у розвитку галузі, що почалися на початку 90-х років минулого століття, позначилися, передусім, скороченням поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарств, уповільненням впливу інтенсивних чинників на темпи приросту виробництва тваринницької продукції. В цей період дестабілізуючі процеси в галузі набули обвального характеру, внаслідок чого в усіх без виключення господарствах, які займалися виробництвом тваринницької продукції, погіршилися показники їхньої господарської діяльності.

Нині зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин становить: великої рогатої худоби з 25,2 млн до 4,8 млн голів або у 5,2 рази. Це призвело до зменшення обсягів виробництва продукції скотарства, наприклад, м'яса у 2,7 рази, яловичини – у 4,4 рази, а виробництва м'яса свинини – у 3 рази.

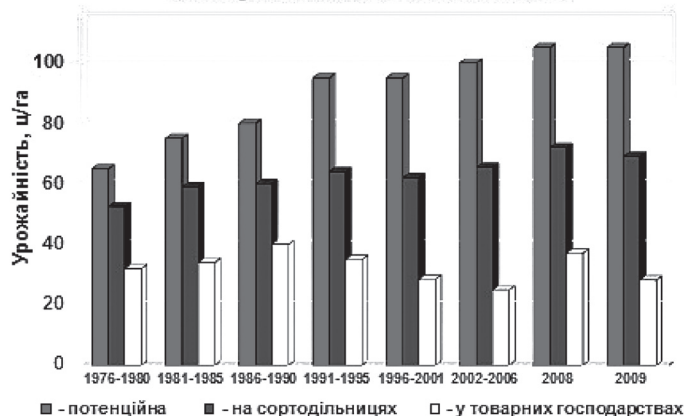
Найявне поголів'я тварин і земельні ресурси країни знаходяться у разуючій невідповідності.

Так, у провідних країнах світу на 100 га сільськогосподарських угідь чисельність великої рогатої худоби і корів є значно вищою. Якщо в Україні цей показник становить 13,3, то в країнах ЄС – більше 49, а у світі – більше 28. Виробництво свинини на 100 га в Україні менше в 2,6 рази порівняно з країнами ЄС, а порівняно з

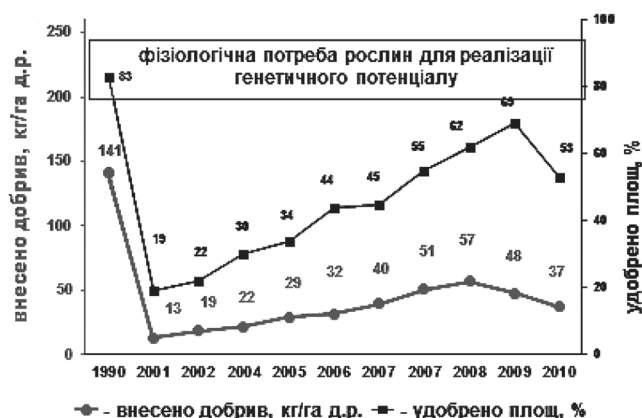
Площі ґрунтів України, що потребують хімічної меліорації

Реалізація потенційної урожайності сільськогосподарських культур, ц/га (на прикладі пшениці озимої)

Обсяги внесення органічних добрив та частка удобрених площ

Виробництво продукції тваринництва (2009 р.)

Продукція	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
	Всього	%	Всього	%
М'ясо в живій масі, млн тонн	1,4	51,1	1,3	48,9
Молоко, млн тонн	2,2	19,2	9,4	80,8
Яйця, млрд шт.	9,3	58,2	6,6	41,8
Вовна, тонн	840	20,4	3271	79,6

Витрати концентрованих кормів у сільськогосподарських підприємствах для годівлі тварин і птиці

млн т кормових одиниць

Худоба та птиця	Концентровані корми	З них комбікорми	% до загальних витрат
Велика рогата худоба	1,4	0,3	2,3
Свині	1,8	0,8	4,4
Птиця	3,5	2,8	8,2
Витрачено	6,8	4,0	5,8

Білоруссю і Великою Британією менше, відповідно, у 2,8 і 5,2 раза.

Та обставина, що на рівні 80 % окремих видів продукції тваринництва виробляється не промисловим способом, а у дрібних і присадибних господарствах, призводить до неможливості успішно використовувати здобутки науки і досвід провідних країн світу. За таких умов ми маємо високу собівартість продукції тваринництва, а окремих її видів, наприклад, молока, і низьку якість.

Принагідно слід зазначити, що генетичний потенціал основних продуцентів м'яса, молока та вовни реалізується в межах 48–50 %. Виключення становить лише бройлерне виробництво, де зазначений потенціал використано на 77 %. Насамперед, це було досягнуто завдяки запровадженню інтенсивних технологій вирощування птиці.

За оцінкою наших вчених основними чинниками, які визначають продуктивні якості тварин, є корми і годівля, на які припадає 60 % впливу, 25 % визначають генетичні фактори і 15 % – технологічні умови утримання.

Виходячи з цього, слід проаналізувати кормовий баланс тваринництва України. Наприклад, з 6,8 млн т кормових одиниць концентрованих кормів, які споживаються тваринницькими господарствами (дані за 2009 рік), тільки 4 млн т тварини отримують як комбікорми.

В оліжному скотарстві у вигляді комбікормів згодується 23 % концентратів. У раціонах корів концентровані корми становили 31 %, в тому числі комбікорми – лише 7 %, тоді як середньовиважена кількість їх у раціоні має становити не менше, ніж 25 %, а для дійних корів – до 45 %.

У свинарстві концентрати в раціонах свиней становлять 95%, проте частка комбікормів у них нині всього 45 %, а в структурі раціону комбікорми займають лише 42 %, тоді як сучасне розвинуте свинарство на 100 % ґрунтується на годівлі повноцінними комбікормами. Як результат – надмірні витрати кормів на виробництво тваринницької продукції: понад 15 ц кормових одиниць на 1 ц приросту великої рогатої худоби та 6,9 ц кормових одиниць на 1 ц приросту свиней, що робить її неконкурентоспроможною, а виробництво – збитковим.

Слід зауважити, що обсяги виробництва комбікормів не задовольняють потреби розвитку галузі тваринництва в цілому. Головною причиною є відсутність вітчизняного промислового виробництва вітамінів, амінокислот, недостатня кількість мікроелементів, через це структура ринку кормових добавок формується на їхньому імпорті. У 2009 році в Україну завезено близько 90 тис. тонн кормових добавок і преміксів, а власне виробництво становило лише 36 тис. тонн.

На думку експертів, тільки 30 % вітчизняних комбікормових заводів відповідають сучасним умовам виробництва. Тому 40 % підприємств потребують значного переоснащення, а решта 30 % – підлягають реструктуризації.

Окремо необхідно оцінити стан *ветеринарної медицини*. Забезпечуючи в цілому стабільну ситуацію, незважаючи на сучасні виклики та ризики, ветеринарна наука та практика приділяють велику увагу контролю

за виникненням епізоотій та превентивних заходів щодо них. В державі ліквідовано грип коней, бруцельоз жуйних, ящур тощо. Однак, не можна не помічати, що на вітчизняному ринку ветеринарних біопрепаратів і діагностикумів близько 70 % – це імпортна продукція.

Недостатньо уваги в країні приділяється *збереженню харчової цінності сільськогосподарської сировини та її переробці*, внаслідок чого, за даними статистики, втрачається до 8 % продукції, хоча в реальному житті цей показник значно вищий. Це свідчить про необхідність створення нових прогресивних технологій зберігання, будівництва складських об'єктів та розвитку різного роду кооперативів.

Невирішеними залишаються питання забезпечення якості і безпечності продуктів харчування.

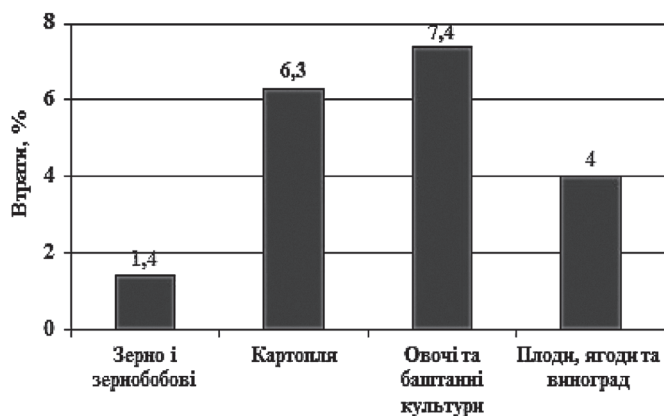
Загальновідомо, що виробництво продукції на промисловій основі може здійснюватись тільки за умови відповідного *технічного забезпечення*. Але наявний машинно-тракторний парк морально і фізично зношений. Понад 80 відсотків тракторів знаходяться в експлуатації більше 10 років, аналогічне становище спостерігаємо з комбайнами та іншою номенклатурою техніки. Більшість машин і знарядь є одноопераційними. Кількісна забезпеченість аграрного виробництва сільськогосподарською технікою становить лише 50–65 % технологічної потреби.

Нинішній стан машинно-технологічного комплексу у сільському господарстві України не забезпечує реалізацію концепції інноваційного розвитку галузі. А сама галузь вітчизняного сільськогосподарського машинобудування знаходиться у занепаді і без вагомих державних рішень щодо її подальшої долі вона не вийде з цього стану.

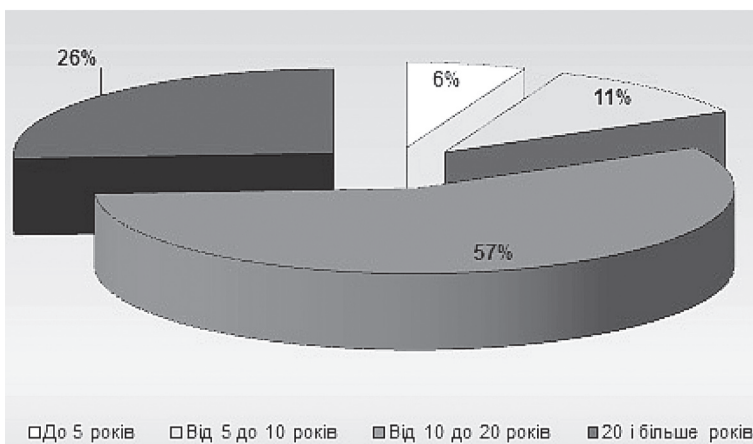
Усунення в сільськогосподарському виробництві викладених проблем може слугувати базою для інтенсифікації розвитку всього АПК. На їх розв'язання планувались певні заходи з реформування АПК, ухвалювались відповідні державні і галузеві програми, але бажаного результату не було досягнуто.

Такий стан справ можна пояснити кількома причинами. Зокрема недосконалістю самих програм і низьким рівнем виконавської дисципліни, давньою традицією у ставленні держави до села як до сектору, який виживе самостійно, а також відсутністю необхідної політичної волі. Але найголовнішим недоліком тих програм була їх нереальність, оскільки вони були спрямовані тільки на усунення наслідків, а не на вирішення самих проблем. Основ-

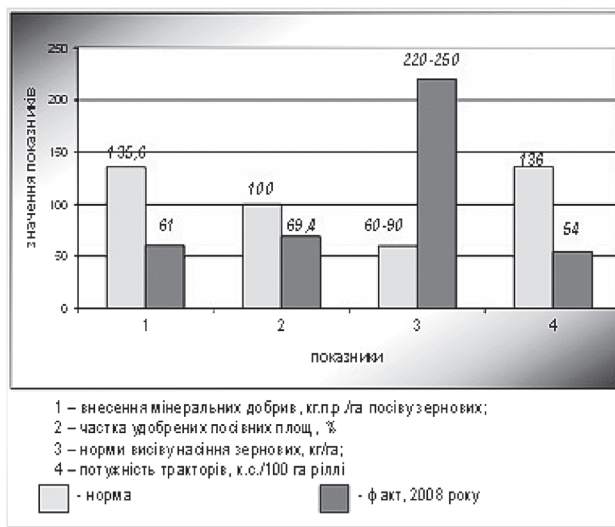
Втрати сільськогосподарської сировини при зберіганні (2009 р.)

Структура парку тракторів за тривалістю експлуатації

Стан техніко-технологічної бази сільськогосподарських підприємств

Дефіцит обігових коштів у сільськогосподарському виробництві

Показник	Дефіцит коштів, млрд.грн
Рослинництво	57,5
Тваринництво	43,2
Всього	100,7

Потенційні джерела фінансування сільського господарства України

Джерело	Сума за прогнозом, млрд.грн.
Національний банк (рефінансування комерційних банків з метою забезпечення пільгової ставки кредитування сільського господарства)	до 25
МВФ, Світовий банк, ЄБРР	до 21
Закордонні інвестиційні кошти під гарантію Уряду	до 34
Фонд підтримки українського села	до 25
Всього	до 105

господарство України потребує 248 млрд грн інвестицій в основні засоби виробництва, які необхідно інвестувати у виробництво протягом наступних 10 років.

На думку вчених Академії, крім традиційних бюджетних коштів, повинні бути додатково залучені кошти міжнародних валютних інвестицій з Світового банку, Міжнародного валютного фонду і Європейського банку реконструкції та розвитку під державні гарантії для кредитування села. Можливим є і залучення коштів приватних інвестиційних фондів під гарантії Уряду. За рахунок цих джерел можна було б залучати до 80 млрд грн на рік.

Принагідно зазначити, що вчені вже протягом кількох років пропонують конкретне і стабільне джерело: ввести обов'язків збір на товарообіг і сформуванню Фонду підтримки українського села шляхом введення спеціалізованого податку на товарообіг у нашій країні в обсязі 1 % (тобто податок з продажу). За попередніми розрахунками це дасть змогу щороку залучати до фонду 25–30 млрд грн. Такий підхід дасть можливість уникнути негативного впливу інфляції на поповнення фонду.

Не використовуються повною мірою для фінансування розвитку сільського господарства потенційні можливості вітчизняного бізнесу. Але для цього повинні бути введені чіткі правила функціонування аграрного бізнесу з визначенням конкретного періоду їхньої дії.

Окрім того, необхідно ефективно використовувати рефінансування комерційних банків Національним банком України під пільгову ставку для цільового кредитування АПК. За таких умов, за прогнозом вчених, ставки кредитування для сільгоспвиробників могли б бути на рівні 10 %.

Стосовно форм фінансування агропромислового виробництва, пряма підтримка має бути, але не всеохоплюючою. Ця форма підтримки повинна бути короткотерміновою і точковою, тобто для вирішення реальних пріоритетів та окремих проблем форс-мажорного характеру.

Сучасний стан економіки України не дає змоги компенсувати сільгосптоваровиробникам певну частку собівартості виробленої ними продукції. Тому пріоритетність спрямування більшої частини коштів на розвиток АПК має бути такою: низькі кредитні ставки, часткова або повна компенсація кредитних ставок, пільгове оподаткування. Причому фінансування АПК повинно здійснюватись через відповідні програми, в яких

ною проблемою розвитку АПК на інноваційній основі залишається дефіцит необхідних коштів. Зазначені програми передбачали одне джерело фінансування АПК – Держбюджет. Але його можливості досить обмежені, а середньорічний чистий прибуток сільгоспвиробників за останні 3 роки не перевищує 7,5 млрд грн.

Дефіцит лише обігових коштів в агропромислому виробництві, без урахування капітальних вкладень, становить на рік 100 млрд грн, зокрема для рослинництва – 57,5 млрд, для тваринництва – 43 млрд грн. Якщо згідно з технологічною потребою на гектар ріллі слід витратити в середньому 4500 гривень, то найсприятливішого пореформеного 2008 року на кожен гектар було інвестовано лише 2370 гривень, удвічі меншими від потреби були й витрати на тваринництво.

Таким чином, вітчизняні сільгоспвиробники в найбільш сприятливій у фінансовому відношенні 2008–2009 роки, змогли задовольнити виконання технологій у рослинництві на рівні 49–53 %, а в тваринництві – лише на рівні 37–43 %.

У зв'язку з цим сільськогосподарські виробники змушені спрощувати технології виробництва продукції, часом доводячи їх до примітивізму, типу «посіяв – зібрав».

За результатами визначення потреби сільгоспвиробників для оновлення основних засобів виробництва встановлено, що для рослинництва вона становить 108 млрд грн, а для тваринництва – 140 млрд грн. Отже, сільське

чітко мають бути визначені пріоритети. Тобто галузі, які мають солідну рентабельність, як наприклад, олійно-жировий комплекс або птахівництво, можна було б сміливо пустити у самостійне «плавання». А от, наприклад, овочівництво, садівництво, молочне скотарство, свинарство, біоенергетика, зрошення самі не зможуть подолати існуючі проблеми. Водночас до виробництва зерна повинні бути застосовані диференційовані підходи.

Державна підтримка АПК — це тонкий інструмент, який при умілому і гнучкому використанні може дати вагомий результат в стислий термін.

Вирішення проблем фінансового забезпечення розвитку АПК не може бути ефективним, якщо не буде запроваджено ринок землі після розроблення і ухвалення комплексу законів щодо його регулювання. Коли всі гілки влади будуть працювати скоординовано, то його запровадження можливе з 2012 р.

Щоб мати контрольований і гарантований ринок землі, без спекуляцій на ньому з одночасним виключенням нецільового використання земель, необхідно створити *державну іпотечну установу*. Саме вона буде контролювати рух земель сільськогосподарського призначення. Варіантом такої іпотечної установи може бути Земельний банк.

Важливим елементом в межах аграрної реформи є створення механізмів формування *справедливої ціни* на сільськогосподарську продукцію, яка б забезпечувала рентабельне виробництво. Ліквідація диспаритету цін повинна відбуватись завдяки перерозподілу прибутку у ланцюжку *виробник — переробник — продавець* у такий спосіб, щоб усі учасники цього процесу мали рівновеликі прибутки на рівновеликий, авансований у виробництво капітал.

Окрім того, монопольне становище окремих галузей вітчизняної економіки поставило їх у привілейоване становище у порівнянні з сільським господарством, яке за минулі роки втрачало найбільше. Якщо за 2001—2008 рр. норма прибутку в сільському господарстві становила 1,1 %, то в економіці в цілому 5,1 %, промисловості — 8 %, транспорті і зв'язку — 7,8 %, оптовій і роздрібній торгівлі — 5,2 %, банківській сфері — 14,3 %.

Такий стан вимагає державного втручання в формування економічних міжгалузевих відносин.

З усієї різноманітності методів державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції у світі варто звернути увагу на дві групи. У *першій* існує адміністративне регулювання цін на підставі спеціального закону, який ухвалюється кожні 5—6 років і яким визначаються обсяги виробництва та максимальні і мінімальні ціни на основні види сільськогосподарської продукції (наприклад у США). У *другій* — за європейським досвідом, зокрема Франції, передбачається укладання міжгалузевих і міжпрофесійних угод між виробниками, переробниками та продавцями сільгосппродукції щодо обсягів виробництва продукції і цін на неї.

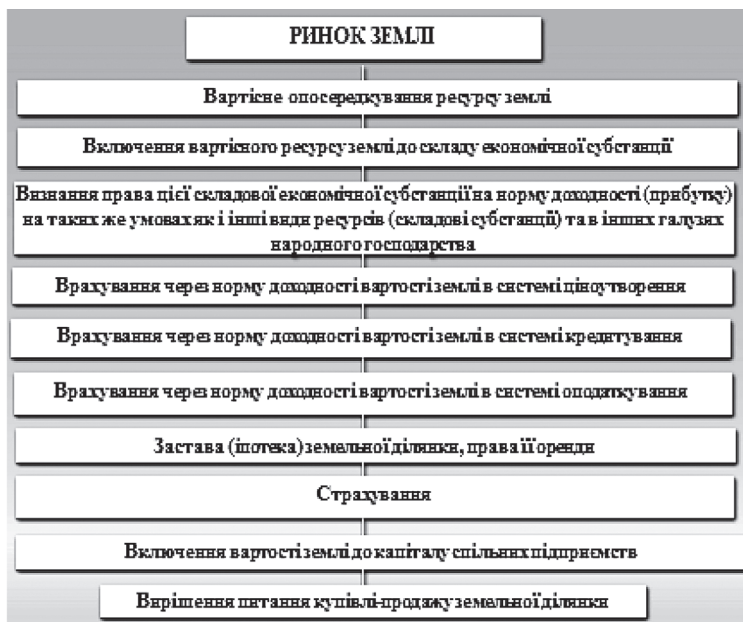
На думку фахівців, ближчим до сучасних умов України є спосіб саме державного регулювання через відповідний закон або інший нормативно-правовий акт.

Серед економічно-організаційних заходів реформ агропромислового комплексу ми розглядаємо державну підтримку як *метод визначення пріоритетів розвитку* тієї чи іншої галузі сільського господарства, а не як обов'язковий складник формування собівартості продукції. Такі методи державного регулювання, як державні цільові програми підтримки, податкові і митні пільги, держав-

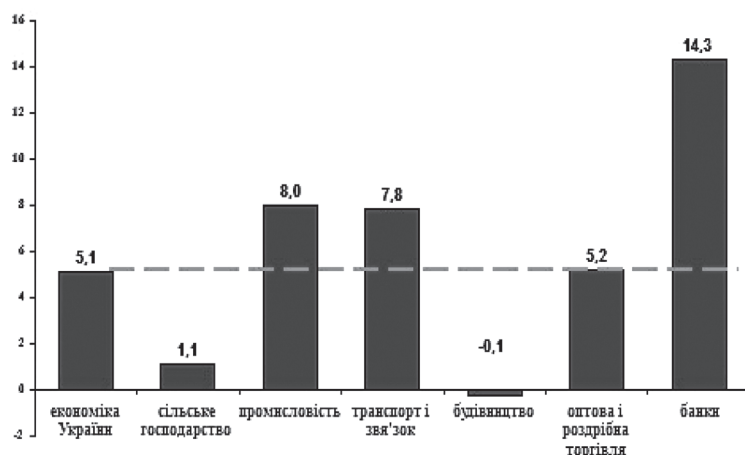
СУКУПНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЗА РАХУНОК КОШТІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

млрд грн.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009
Кошти підтримки за рахунок функціонування спеціальних режимів справляння ПДВ (непряма)	3,3	3,6	5,1	6,3	8,7
Пряме бюджетне фінансування в рамках цільових програм (пряма)	4,4	5,7	6,6	8,6	4,8
Сукупна підтримка сільського господарства, всього	7,7	9,3	11,7	15,0	13,5

Норма прибутку за видами економічної діяльності у середньому за 2001-2008 рр., %

Сучасний стан інфраструктури аграрного ринку на початок року, одиниць

Об'єкти інфраструктури	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Акредитовані товарні біржі	39	39	40	35	35
Агроторгові домів	388	347	330	314	247
Оптово-плодоовочеві ринки	614	694	684	677	1627
Обслуговуючі кооперативи	1044	970	979	923	720
Заготівельні пункти	22384	22362	21741	21491	17927

Експорт продукції переробки соняшнику та обсягів недоотриманої продукції тваринництва

Маркетинговий рік	Обсяги експорту шроту, макухи, тис. тонн	Тис. тонн	
		Перерахунок в продукцію*	
		Молоко	Свинина
2006 -2007	1508	1628	271
2007 -2008	1233	1332	222
2008 -2009	2234	2413	402
2010 (4 місяці)	1105	1193	199

* поживність 1 кг шроту - 1,08 к. Од, витрати на 1 літр молока - 1 к. Од, на 1 кг свинини - 6 к. Од

ні закупівлі через Аграрний фонд, Державний комітет матеріального державного резерву, ДАК «Хліб України», а також державна підтримка обов'язкового страхування аграрного виробництва, повинні стати складниками державної політики.

Важливим кроком економічно-організаційних заходів реформи АПК є переведення сільськогосподарського виробництва зі стану стихійного ринку в контрольований і регульований державою процес.

Це можливо тільки завдяки складанню балансів основних видів сільськогосподарської продукції. Необхідно мати як середньо термінові (на 3–5 років), так і обов'язкові щорічні баланси.

Для реалізації цих заходів держава має визначити орган, який займатиметься складанням балансів. Водночас цей орган має удосконалити або розробити нові методики обліку виробництва сільськогосподарської продукції виробниками усіх форм господарювання.

Принаймні нині можна виділити *п'ять основних видів господарських структур* в аграрному секторі, а саме: *аграрні холдинги, великотоварні сільгосптоваровиробники, середньотоварні, фермерські господарства і селянські подвір'я*. Останні господарства виробляють левову частину тваринницької продукції, картоплі, овочів і фруктів.

Для розроблення конкретних галузевих програм молочного скотарства і свинарства у тваринництві, зернових і олійних культур, садівництва, овочівництва у рослинництві, потрібно розуміти, яку специфіку має кожна галузь. Якщо такі біржові культури як зернові і олійні, виробляються великими сільгоспвиробниками, то більшу частку продукції овочівництва, садівництва і виноградарства вирощують у дрібнотоварних господарствах. Населення виробляє від загального обсягу більше 95 % картоплі, майже 60 % свинини та яловичини, 80 % молока тощо.

Тому необхідно стосовно кожної галузі окреслити сучасний стан виробництва, знайти місце різним формам господарювання у загальному балансі виробництва продукції даної галузі, збудувати бажану структуру цієї галузі на перспективу, (наприклад, до 2015–2020 рр.) залежно від складності пере-

хідного періоду і з урахуванням міжнародних стандартів якості продукції. А вже потім окреслити конкретні заходи щодо зміни форм господарюючих суб'єктів.

Реформа агропромислового комплексу буде успішною, якщо держава запропонує для сільгосптоваровиробників не тільки необхідні заходи щодо підтримки аграрного сектору стосовно встановлення справедливої ціни на сільгосппродукцію та залучення в аграрне виробництво коштів тощо, а тоді, *коли сільгоспвиробники*

глибоко усвідомлять вимоги держави щодо формування основних засад аграрної політики і будуть їх неухильно виконувати.

Отже реформи АПК торкнуться не тільки економічно-організаційних заходів, але й зобов'язуть виробників дотримуватись певних правил. Одним з найвдаліших методів формування вимог до сільгосптоваровиробників може стати запропонований Міністерством аграрної політики України *Аграрний паспорт району*, в якому будуть визначені оптимальні сівозміни для конкретної природно-кліматичної зони, пропонуватиметься раціональна структура виробництва з урахуванням особливостей даного регіону.

Цей комплекс заходів зобов'яже товаровиробників виробляти характерну для даного регіону продукцію тваринництва, забезпечить збереження родючості ґрунтів, виконання балансів, розроблених згідно із запропонованою концепцією розвитку агропромислового виробництва в нашій державі. Аграрний паспорт також має включати й інші аспекти функціонування сільської території. *Доступ сільгосптоваровиробників до податкових і митних пільг, державних цільових програм повинен уможливитися лише за умови дотримання вимог, запропонованих державою.* До розробки Аграрних паспортів районів приступили науково-дослідні установи Академії.

Привертає увагу й те, що до цього часу не реалізованими повною мірою залишаються питання щодо організації і функціонування різних видів кооперативів, мережі бірж і оптових ринків. Без цих формувань годі й думати про ефективне реформування АПК.

Експорт не сировини, а товарів сільськогосподарського походження це ще один з наших резервів. Ми зараз експортуємо щорічно сировину, вартість якої знаходиться на рівні 30 млрд грн. За останній маркетинговий рік Україна експортувала більше 2 млн т соняшникового шроту, використання якого потенційно мало б забезпечити додаткове виробництво молока на рівні 2,4 млн т або 402 тис. тонн свинини. Це практично ті обсяги виробництва м'яса, які держава зараз імпортує.

Запропоновані напрями реформування АПК певною мірою позитивно вплинуть на розвиток села, але цього впливу недостатньо, щоб виправити існуючі проблеми сільських територій. В більшості випадків виробник сільськогосподарської продукції залишається осторонь проблем їх соціального розвитку.

Мізерні кошти на підтримку заходів із забезпечення сталого розвитку сільських територій виділяються з місцевих бюджетів, а обсяги від-

Динаміка обсягів інвестицій у соціальну сферу села за рахунок коштів державного бюджету

	млрд.грн		
	2007	2008	2009
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах)	721	948	915
Потреба *	3,60	4,74	4,57
Фактично профінансовано	0,22	0,30	0,22
Дефіцит	3,38	4,44	4,35

*Згідно вимог ст.5 ЗУ "Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві"

Перелік пріоритетних до розробки та реалізації національних, загальнодержавних та галузевих програм

Тваринництво:

1. Загальнодержавна цільова програма розвитку молочного та м'ясного скотарства
2. Загальнодержавна цільова програма селекції у тваринництві
3. Загальнодержавна цільова програма розвитку галузі свинарства

Рослинництво:

1. Національна програма «Зерно України»
2. Загальнодержавна цільова програма розвитку садівництва до 2025 року

Механізація сільського господарства:

1. Загальнодержавна цільова програма оновлення машино-тракторного парку

ОБСЯГ виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2011 і 2015 років

Найменування основних видів продукції	Фактичний		2010 розрах.	Прогнозований	
	2008	2009		2011	2015
Зерно	53,3	46,0	42,0	46,0	80,0
Цукрові буряки (фабричні)	13,4	10,1	16,1	17,6	25,0
Насіння олійних	10,2	7,9	8,0	8,7	15,0
Картопля	19,5	19,7	18,0	18,0	18,0
Овочі	8,0	8,3	8,0	8,4	10,0
Плоди та ягоди	1,5	1,6	1,7	1,9	3,2
М'ясо	2,7	2,7	2,9	3,2	4,0
Молоко	11,8	11,6	11,9	12,8	18,0
Яйця, млн шт	15,0	15,9	16,7	16,8	17,0

РОЗРАХУНОК РІЧНОЇ ПОТРЕБИ В ОБОРОТНИХ АКТИВАХ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

	млрд.грн./рік		
НАЗВА	Фактично*	Дефіцит**	Всього потреба
Всього оборотних активів	79,6	100,7	180,3
в т.ч.:			
рослинництво	56,5	57,5	114,0
тваринництво	23,1	43,2	66,3

* - Дані Держкомстату

** - Розрахунки НААН

сільської місцевості у кожному регіоні. Для цього слід розробити *Генеральний план розвитку сільських територій нашої держави*, у якому визначити перспективи розвитку тих чи інших сільських та селищних рад з урахуванням стану аграрного виробництва, місцевих особливостей території тощо. До речі, такі плани мають Білорусь і Казахстан, результати їх виконання значно покращили ситуацію у білоруському та казахському селі.

Реформування АПК вимагає і відповідних змін щодо розвитку *вітчизняної науки і освіти*. Основні положення цього блоку доповідь академік Головка Анатолій Миколайович. Я лише дозволю собі один коментар. Структура Академії і її наукових установ повинна бути змінена відповідно до вимог сьогодення і зараз над цим ми працюємо. Після завершення атестації наукових установ до вас будуть доведені відповідні рішення.

Не зважаючи на існуючі недоліки в аграрній науці, ми зараз з впевненістю можемо доповісти керівництву держави, що аграрна наука долучилась до розроблення засад з реформування АПК і здійснює необхідне наукове забезпечення розвитку його галузей. Підтвердженням цього може слугувати плідна робота наших вчених з Міністерством аграрної політики щодо підготовки проекту Національної доктрини реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України, підготовки відповідних галузевих програм та проектів законодавчих і нормативних документів, а також створення конкурентноспроможних інновацій та передачі їх сільгоспвиробникам.

Розробка економічних та організаційних заходів повинна стати предтечею подальшої підготовки необхідних галузевих програм у рослинництві, тваринництві, переробно-харчовій промисловості, біоенергетиці, з експорту готової продукції тощо.

При виконанні запропонованих заходів, за нашими розрахунками, вже у 2015 році Україна зможе виробляти до 80 млн тонн зерна, 15 млн тонн насіння олійних культур, 4 млн т м'яса, 18 млн т молока, 17 млрд штук яєць тощо. Це забезпечить внутрішній ринок достатньою кількістю продуктів харчування для споживання на рівні медично-обґрунтованих норм та перетворить нашу державу в одну з провідних країн світу з виробництва сільськогосподарської продукції на експорт.

Результати прогнозування показують, що протягом одного маркетингового року сільгосптоваровиробники повинні вкладати у виробництво близько 200 млрд грн обігових коштів. З урахуванням, що середній амортизаційний термін використання основних засобів виробництва коливається в аграрному комплексі від 8 до 12 років, а в середньому становить 10 років, амортизаційні відрахування з основних засобів виробництва вартістю 250 млрд грн досягнуть близько 25 млрд грн на рік.

Виходячи з цього, загальні витрати сільгоспвиробників на виробництво продукції досягатимуть близько 225 млрд грн на рік. Натомість вартість виробленої сільськогосподарської продукції протягом маркетингового року нами оцінюється в 340–350 млрд грн. Запропонований механізм інтенсифікації аграрного виробництва шляхом залучення до нього необхідних коштів дасть змогу мати досить високий рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, який коливатиметься у межах 50–55 %, а з урахуванням державної підтримки – 60–65 %.

На думку вчених Академії, реалізація викладених засад реформування агропромислового виробництва забезпечить відродження і динамічний розвиток на інноваційно-інвестиційній основі всього агропромислового комплексу, що буде сприяти розвитку вітчизняної економіки в цілому і зростанню рівня життя громадян України. Дякую за увагу!

рахувань з Державного бюджету на соціальний розвиток села у 2009 році становили лише 220 млн грн.. Водночас Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року передбачалося 2,2 млрд грн. На селі створилася ситуація, за якої «виробник не хоче, а громада не в змозі», що стала все частіше проявлятися в конфліктній формі. Цей процес прогресує і досить високими темпами. Для перелому деградації села та сільського соціуму обсяги підтримки розвитку соціальної сфери села і сільських територій загалом, за розрахунками вчених-економістів, щорічно мають становити понад 4 млрд грн та надаватися *за окремим напрямом державної підтримки*.

В цілому, розвитку сільських територій держава повинна приділяти значно більше уваги, ніж це було протягом останніх 20 років. І ця увага повинна починатися з виваженого плану розвитку сіль-

ПРОЕКТ КОНЦЕПЦІЇ РЕФОРМИ І РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ

Реформування аграрної освіти і науки має підвищити їх якість та результативність, сприяти зростанню ефективності використання кадрового потенціалу країни, забезпечити конкурентоспроможність агропромислового сектору економіки держави, підвищити добробут населення. В основу реформування аграрної освіти і науки покладається:

а) поглиблення інтеграції вказаних видів діяльності та переведення їх на інноваційні системи взаємодії з виробничою сферою АПК;

б) введення диференціації відповідальності за розробку загальнодержавних і регіональних наукових, інноваційних і кадрових проблем в АПК (в цілому і по регіонах), згідно міжнародних стандартів;

в) відповідальність за стан науково-технічного прогресу і кадрове забезпечення сфери АПК, а також за зберігання і переробку сільськогосподарської і харчової сировини та продукції, їх якість і безпеку, збереження довкілля та соціальний розвиток сільської місцевості — вчорашні аграрні університети і НДІ мають стати установами наук про якість життя і безпеку довкілля та раціональне природокористування.

Мета й основні завдання. Метою реформування системи аграрної освіти та науки є:

докорінне підвищення конкурентоспроможності результатів діяльності ВНЗ та відповідних науково-дослідних установ Мінагрополітики України, НААН України спрямованих на покращення наукового і кадрового забезпечення розвитку на інноваційній основі галузей вітчизняного агропромислового комплексу з урахуванням нових економічних умов та світових продовольчих і фінансових викликів.

реалізація державної аграрної політики удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівників і фахівців для агропромислового виробництва, формування кадрового потенціалу, спроможного швидко адаптуватися і ефективно працювати в нових економічних умовах та міжнародному конкурентному середовищі шляхом спільного використання наукового потенціалу та матеріально-технічної бази установ Мінагрополітики України, НААН України;

підвищення рівня наукових досліджень та впровадження їх у виробництво;

створення загальнодержавної системи інформаційно-консультативного та телекомунікаційного забезпечення агропромислового і природоохоронного комплексів України.

Завдання реформування аграрної освіти та науки для досягнення поставленої мети:

завершити формування національної моделі конкурентоспроможної багаторівневої аграрної освіти, інтегрованої у світовий простір, яка здатна задовольняти потреби суспільства та особистостей;

модернізувати систему державного замовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації керівників і фахівців у відповідності до потреб на них вітчизняного агропромислового виробництва, які спроможні швидко адаптуватися і ефективно працювати в нових економічних умовах;

сформувати систему ефективного управління науково-технічною та інноваційною сферами на основі концентрації управлінських та координаційних функцій, кадрового потенціалу, фінансових і матеріально-технічних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку установ аграрної науки і освіти та їх інноваційної діяльності;

інтенсифікувати фундаментальні та прикладні дослідження, результати яких повинні відповідати світовому рівню і мати вагомий вплив на освіту та соціально-економічний розвиток агропромислового виробництва;

забезпечити високу результативність наукових досліджень та широке спрямування їх результатів на інноваційний розвиток агропромислового виробництва;

підготувати проекти законодавчих та нормативних актів, які необхідні для реалізації пропозицій з реформування аграрної освіти та науки України в нових економічних умовах;

привести у відповідність до діючих нормативів МОН України та вимог Болонського процесу критерії оцінки рівнів підготовки фахівців різних ступенів.

1. Основні стратегічні напрями реформування аграрної науки і освіти:

перехід на створення інновацій, які повинні забезпечити конкурентоспроможність та комерційну привабливість науково-технічних розробок на ринку наукомісткої продукції;

оптимізація систем аграрної науки і освіти для концентрації матеріально-технічних, кадрових і фінансових ресурсів на вирішення пріоритетних завдань АПК;

запровадження системи планування та виконання науково-технічних програм під інноваційну модель розвитку галузей АПК;

створення дієвих систем інноваційного провайдингу;

формування системи державного замовлення на науково-технічну продукцію через Мінагрополітики України;

оптимізація системи аграрної освіти для концентрації матеріально-технічних, кадрових і фінансових ресурсів забезпечення розвитку всіх ланок освітніх закладів;

створення системи мотивації одержання аграрної освіти;

підпорядкування навчальних закладів ПТНЗ аграрного профілю галузевому міністерству;

удосконалення системи післядипломної освіти, підготовки організаційно-управлінських кадрів;

інтеграція аграрної освіти, науки і виробництва;

формування системи перманентного наповнення змісту нового та запровадження в навчальний процес інноваційних технологій;

формування системи замовлень АПК на підготовку фахівців аграрного профілю та оцінка їх кваліфікаційного рівня;

реформування системи підготовки науково-педагогічних кадрів, їх освітянської та наукової діяльності, її нормативно-правового забезпечення у відповідності до міжнародних стандартів;

навчання в університетах зорієнтувати на вирішенні глобальних проблем сьогодення;

підвищення якості та безпеки сільськогосподарської продукції;

екологізація усіх сфер аграрного сектору економіки на усіх етапах життєвого циклу людини;

мінімізація шкідливого впливу від сільськогосподарської діяльності на довкілля;

розвиток систем управління якістю в сфері аграрного виробництва, переробки і зберігання сільськогосподарської продукції;

посилення ролі гуманітарної підготовки фахівців, як фактора розвитку демократії та протистояння тероризму, наркоманії та іншим негативним соціальним проявам у суспільстві;

посилення практичної складової у підготовці фахівців за всіма напрямками підготовки (спеціальностями) та освітньо-кваліфікаційними рівнями.

1. 1. Оптимізація системи аграрної науки і освіти.

1. 1. 1. Базувати організацію проведення наукових досліджень і створення наукового продукту за галузевим принципом, а наукове забезпечення трансферу інновацій — за територіальним.

1. 1. 2. Розробити систему об'єктивної оцінки ефективності діяльності науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів з наукової роботи, згідно міжнародних стандартів.

1. 1. 3. Здійснити оптимізацію кількості та структури науково-дослідних установ та навчальних закладів аграрного профілю.

1. 1. 4. Спрямувати кошти, які вивільняться за рахунок скорочення витрат на утримання дослідницьких установ та навчальних закладів на розвиток матеріально-технічної бази та заробітну плату за актуальними пріоритетними для агропромислового комплексу напрямками.

1. 1. 5. Оновити матеріально-технічну базу наукових лабораторій дослідних установ та ВНЗ сучасним обладнанням та устаткуванням.

1. 1. 6. Створити наукові лабораторії при кафедрах, здійснити їх сертифікацію.

1. 1. 7. Створити при НААНУ «Фонд сприяння молодим вченим» для вирішення питань мотивації молоді до інтенсифікації праці у науковій сфері системою стимулів.

1. 1. 8. Активізувати та стимулювати участь студентів у науково-дослідній роботі університетів через організацію студентських наукових товариств, бізнес-інноваційних структур, громадських інвестиційних фондів, системи іменних стипендій.

1. 1. 9. Підвищити ефективність роботи наукових кадрів через магістратуру, аспірантуру та докторантуру.

1. 1. 10. Створити організаційні об'єднання ВНЗ із науково-дослідними установами та виробничими структурами України для посилення наукової діяльності, теоретичної, практичної підготовки студентів ВНЗ, а також для сприяння підготовки фахівців ОКР «магістр» дослідницького спрямування (по типу техно- та наукових парків, комплексів, концернів, кластерів тощо).

1. 2. Система планування, виконання та фінансування науково-дослідних робіт.

1. 2. 1. Створити дієву систему державного замовлення наукової продукції через Міністерство аграрної політики України, а також через Міністерство промислової політики України, Мінприроди України, МНС України тощо з покладанням функції координації фундаментальних і прикладних досліджень всіх виконавців відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та НААН України.

1. 2. 2. Створити при НААН України Міжвідомчу раду з координації наукових досліджень та тематики дисертаційних робіт у системі агропромислового та природоохоронного комплексів України, залучивши до її складу представників НААН України, НУБіП України вищих навчальних закладів аграрного профілю, Мінагрополітики України, професійних об'єднань та інших зацікавлених міністерств та відомств.

1. 2. 3. Зосередити основну частку фундаментальних наукових досліджень в наукових установах НААНУ та університетах дослідницького типу.

1. 2. 4. В основу прикладних науково-технічних програм покласти проекти, у вигляді грантів, на основі узагальнених Мінагрополітики України та інших міністерств пропозицій від професійних об'єднань та асоціацій (проблеми виробника).

1. 2. 5. Забезпечити комплексність та короткотерміновість (до 3 років) прикладних програм, які мають інноваційну спрямованість та спрямувати їх на розв'язання конкретних проблем виробництва.

1. 2. 6. Підвищити рівень використання наукового потенціалу наукових установ та ВНЗ при розробці державних стандартів України в галузі природокористування та їх гармонізації з вимогами СОТ та ЄС.

1. 2. 7. Запровадити принципи програмно-цільового методу фінансування на всьому ланцюгу науково-інноваційного продукування.

1. 2. 8. Фінансування наукових досліджень здійснювати двома шляхами: через базове фінансування науково-дослідних установ та фінансування проектів (грантів).

1. 2. 9. Підвищувати якісний рівень науково-педагогічного потенціалу кафедр шляхом розвитку наукових шкіл за окремими галузями знань, науки й техніки, забезпечення багатоджерельного фінансування науково-дослідної діяльності, запровадження систем мотивації та оцінювання науково-дослідної роботи.

1. 2. 10. Збільшити показники залучення та розробити порядок використання коштів для виконання науково-дослідних робіт на господарській основі на замовлення вітчизняних та зарубіжних суб'єктів різних форм власності до рівня фінансування наукових розробок за рахунок Державного бюджету України.

1. 3. Формування та функціонування системи трансферу інновацій та дорадництва в АПВ.

1. 3. 1. Реформувати функціонуючі у АР Крим і областях України, Центри наукового забезпечення АПВ регіонів у Регіональні центри інноваційного розвитку АПК — за участю науково-дослідних установ НААНУ, вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю, проектно-технологічних установ Мінагрополітики України та професійних об'єднань.

1. 3. 2. Акредитувати експертну установу та ввести обов'язкову експертну оцінку інноваційного потенціалу науково-технічних програм, розробок, моніторинг та депозитарний облік обігового інтелектуального капіталу.

1. 3. 3. Централізувати управління трансфером наукоємних технологій та запровадити механізми їх виведення на ринок як інноваційні бізнес-проекти.

1. 3. 4. Запровадити періодичне видання Всеукраїнського інформаційного бюлетеня інноваційних впроваджень за результатами наукових досліджень для забезпечення достатньої інформованості громадськості щодо результатів науково-дослідницької діяльності.

1. 3. 5. На законодавчому рівні звільнити на регламентований термін від сплати податку на додану вартість:

наукові установи НААНУ та вищі навчальні заклади за реалізацію інноваційних розробок, спрямованих на виробництво наукомісткої та імпортозамінної продукції, сільськогосподарським товаровиробникам та підприємствам виробникам товарів для АПВ;

наукові установи НААНУ, вищі навчальні заклади, дослідні підприємства їх мережі, а також підприємства, у статутному фонді яких частка зазначених установ, закладів та підприємств становить понад 50 %, за реалізовану ними сільськогосподарську продукцію власного виробництва, яка характеризується високою наукомісткістю або є імпортозамінною, а також з аналогічними характеристиками товарів для АПВ.

1. 3. 6. Надати законодавчим рішенням пільги сільськогосподарським товаровиробникам, які впроваджують інноваційні розробки, передбачивши, що отримані таким чином додаткові прибутки вони повинні спрямовувати виключно на оновлення власної матеріально-технічної бази.

1. 4. Реформування експериментальної бази НААНУ і ВНЗ МАП України.

1. 4. 1. Сформувані нормативно-законодавчі механізми, які б забезпечили залучення інвестицій у дослідні господарства НААНУ та вищих навчальних закладів з метою їхнього інноваційного розвитку, створення холдингів за галузевим принципом та використання частини прибутку, отриманого від їх діяльності на фінансування пріоритетних наукових напрямів та оновлення матеріально-технічної бази відповідно наукових установ та вищих навчальних закладів.

1. 4. 2. Розробити комплекс преференцій для дослідних та навчально-дослідних господарств, на базі яких здійснюється мультиплікація наукового продукту (сорт, порода, тощо);

1. 4. 3. Відпрацювати пілотні комплексні проекти інноваційно-інвестиційного розвитку різних галузей агропромислового виробництва на базі державних підприємств, що входять у систему НААНУ, МАПУ із залученням приватного капіталу.

1. 4. 4. Сформувати дієві форми співпраці дослідних господарств мережі НААНУ, НУБіП України та Регіональних центрів інноваційного розвитку АПК, а також механізми їх реалізації щодо трансферу інновацій в агропромисловий та природоохоронний комплекси.

1. 4. 5. Поглибити спеціалізацію дослідних та навчально-дослідних господарств з апробації та впровадження завершених наукових розробок.

1. 4. 6. Внести пропозиції щодо передачі на баланс аграрних ВНЗ об'єктів експериментальної і промислової бази непрацюючих державних підприємств, а також вивільнених приміщень для створення бізнес-інкубаторів, технопарків, структур технополісів, науково-дослідних центрів, лабораторій навчально-дослідних господарств ВНЗ.

2. Оптимізація і реструктуризація системи аграрної освіти.

Завданням цього стратегічного напрямку є формування оптимальної кількості та структури вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації і кількості працюючих в них за якісними показниками кадрового складу, матеріально-технічної бази, інформаційного забезпечення та рейтингової оцінки випускників на виробництві з урахуванням потреби їх кількості в реальному аграрному секторі та міжнародного визнання вищих навчальних закладів.

2. 1. Поетапно оптимізувати мережу вищих навчальних закладів, що належать до сфери управління Міністерства аграрної політики України, впродовж 2010–2020 років шляхом створення відповідних об'єднань — потужних університетських центрів із урахуванням регіональних, галузевих і загальнодержавних потреб, в яких зосередити високий науковий, педагогічний, методичний і виховний потенціал відповідно до плану дій.

2. 2. Привести ринок освітніх послуг у відповідність до ринку праці з урахуванням перспектив і тенденцій розвитку аграрної галузі; оптимізувати структуру спеціальностей та спеціалізацій в аграрних вищих навчальних закладах згідно вимог ступеневої підготовки.

2. 3. Розробити галузеві стандарти вищої освіти гармонізовані до європейських стандартів за показниками терміну і змісту навчання, співвідношень аудиторного навчання та самостійної роботи, навчання і виробничих практик у відповідності до напрямку підготовки, забезпечивши не віртуальну, а реальну перспективу мобільності студентів у європейському просторі.

2. 4. Розробити систему гнучких навчальних програм і планів, спрямованих на посилення теоретичної підготовки за логічно-аналітичним міждисциплінарним принципом, освоєння студентами сучасних технологічних, екологічних і природоохоронних знань, набуття основ організації та менеджменту виробництва.

2. 5. Розробити диференційовану систему практичної підготовки за напрямами аграрної галузі за тріадою: практичні навички у лабораторії (навчальне поле, навчальний полігон) > навчальна практика в умовах виробництва з викладачем > виробнича практика (стажування).

2. 6. Удосконалити систему державної атестації випускників шляхом запровадження поряд із державними іспитами незалежного їх тестування.

2. 7. Привести у відповідність класифікатор професій та посад до освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр та магістр.

2. 8. Забезпечити подальший розвиток магістратури, максимально наблизивши зміст освіти до сфер працевлаштування випускників. Змінити зміст виробничих практик магістрантів на систему стажування з її фінансовою підтримкою для осіб, що навчаються за держзамовленням.

2. 9. Удосконалити систему дослідницької магістратури із залученням наукових установ НААН України, Мінагрополітики України та інших профільних установ.

2. 10. Розробити та запровадити програму міжнародних магістерських програм для підготовки фахівців, здатних забезпечувати просування продукції АПК на світовий ринок.

2. 11. Розширити спектр підготовки магістрів за експертно-аналітичними напрямами у сферах лабораторної діагностики, екології, біотехнології, ресурсозбереження, інспекції тощо.

2. 12. Розширити та удосконалити напрями магістерської підготовки для забезпечення управлінської та інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки.

2. 13. Докорінним чином мобілізувати ресурси для розвитку англомовних магістерських програм.

2. 14. Забезпечити розвиток навчально-практичних центрів із залученням фінансово-технічної підтримки виробників.

2. 15. Оновити методичне забезпечення навчального процесу згідно з вимогами міжнародних стандартів ISO, наповнити електронними навчальними курсами з усіх дисциплін навчально-інформаційні портали ВНЗ на базі платформи дистанційного навчання Moodle, репозиторій випускних бакалаврських і магістерських робіт.

Впроваджувати стандартизовані методики якісного оцінювання знань студентів, розробивши методику та провівши апробацію критеріїв оцінювання якості професійно-практичної підготовки випускників у форматі «знання – уміння – навички».

3. Удосконалення освітньої діяльності та науково-методичного забезпечення навчального-виховного процесу

3. 1. Розробити програму запровадження стандартизованих методик якісного оцінювання знань, умінь і навичок студентів згідно напрямів професійно-практичної підготовки.

3. 2. Запровадити систему постійного, протягом всього періоду навчання, конкурсного відбору студентів на місце державного замовлення.

3. 3. Створити університетські та міжуніверситетські інформаційно-телекомунікаційні центри, запровадити дистанційні форми навчання (міжнародні, міжуніверситетські та університет-наукова установа).

3. 4. Удосконалити організацію роботи навчальних клінік ветеринарної медицини, ферм, юридичних консультацій, бухгалтерій, навчально-дослідних полів, навчально-виробничих майстерень тощо.

3. 5. Удосконалити інфраструктуру системи навчально-дослідних господарств та розробити програму інвестиційного забезпечення їх сучасними агротехнологіями.

3. 6. Підвищити рівень практичної підготовки та удосконалити систему проходження студентами виробничої практики шляхом укладання довгострокових угод із громадськими аграрними об'єднаннями, науково-виробничими об'єднаннями, відомствами і установами АПК. Забезпечити систему її контролю та оцінки результатів.

3. 7. З метою покращення практичного навчання студентів, підвищення кваліфікації молодих науковців, науково-педагогічних і педагогічних працівників та провідних фахівців АПК необхідно:

створити в навчально-дослідних господарствах ВНЗ сучасну інфраструктуру та запроваджувати у навчально-дослідних господарствах ВНЗ сучасні технології та світові досягнення науки і передової практики сільськогосподарського виробництва у веденні рослинництва, тваринництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції з одночасним використанням новітніх елементів менеджменту, економіки і підприємництва, екології для організації навчання, виконання студентами виробничих функцій, пов'язаних з майбутньою спеціальністю;

забезпечити проходження студентами виробничої практики в провідних господарствах галузі;

продовжити створення навчально-практичних центрів на базі підприємств галузі, в яких запроваджено інноваційні технології виробництва сільськогосподарської продукції, застосовується сучасна техніка та обладнання;

удосконалити організацію роботи навчальних клінік ветеринарної медицини, ферм, юридичних консультацій, бухгалтерій, навчально-дослідних полів, навчально-виробничих майстерень тощо.

4. Реформування системи підготовки науково-педагогічних та педагогічних кадрів вищих навчальних закладів.

4. 1. Забезпечити відповідність вітчизняної нормативно-правової бази і умов праці у вищих навчальних закладах до вимог Болонського процесу та міжнародних стандартів.

4. 2. Здійснити атестацію наукових лабораторій вищих навчальних закладів та розробити програми удосконалення їх матеріально-технічного оснащення на конкурсній основі.

4. 3. Вищим навчальним закладам розробити та затвердити програми розвитку соціального забезпечення науково-педагогічних працівників.

4. 4. Удосконалити нормативно-правову базу лояльності науково-педагогічних, педагогічних працівників у навчальному процесі та науковій діяльності.

4. 5. Запровадити єдиний механізм об'єктивної рейтингової оцінки і визнання професійної оцінки науково-педагогічних працівників та посилення мотивації їх діяльності.

4. 6. Розробити програму наскрізної підготовки наукових кадрів для аграрного сектору економіки, починаючи із навчання в університеті.

4. 7. Розробити та запровадити механізм періодичного стажування аспірантів, докторантів, науково-педагогічних та педагогічних працівників ВНЗ у провідних підприємствах галузі та вітчизняних і міжнародних провідних вищих навчальних закладах з метою перейняття прогресивного досвіду.

4. 8. Продовжувати практику залучення до викладацької діяльності провідних фахівців науково-дослідних установ, підприємств і організацій АПК, науково-педагогічних працівників провідних закладів освіти та науки зарубіжних країн.

5. Формування системи замовлень на підготовку фахівців.

5. 1. Провести аналіз стану та перспектив розвитку ринку праці в аграрному секторі.

5. 2. Визначити систему критеріїв формування замовлень.

-
5. 3. Створити автоматизовану систему комп'ютерного моніторингу потреб кадрового забезпечення аграрного виробництва та результатів працевлаштування випускників вищих навчальних закладів.
 5. 4. Створити комп'ютерну базу даних щодо кадрового резерву в сфері організації та управління АПК.
 6. Відновлення системи професійно-технічної освіти.
 6. 1. Провести аналіз стану та перспектив ринку праці для робітничих професій у АПК.
 6. 2. Сформувані структуру, розробити програми інтегрованої професійної підготовки для забезпечення виробничих процесів за сучасними технологіями.
 6. 3. Залучити громадські аграрні об'єднання до вирішення проблем соціального забезпечення спеціалістів робітничих професій у системі АПК.
 7. Основні стратегічні напрями інтеграції аграрної освіти, науки та виробництва
 7. 1. Узагальнити та поширити досвід провідних країн світу щодо взаємопоєднання науки та освіти, інтеграції науки та бізнесу, рівноправної співпраці освіти та бізнесу, запровадити на його основі механізм реалізації інноваційного потенціалу аграрних ВНЗ шляхом залучення науково-педагогічних працівників, студентів, аспірантів і докторантів в інноваційну діяльність, створення умов для розвитку науково-технічного підприємництва, виробничого освоєння наукових знань і наукомістких високих технологій; забезпечення комерціалізації результатів наукових досліджень і підвищення технічного рівня та конкурентоспроможності виробництва; сприяння передачі розробок на ринок у вигляді інноваційних продуктів, технологій і послуг для задоволення потреб суспільства.
 7. 2. Створити організаційні об'єднання ВНЗ із науково-дослідними установами та виробничими структурами України як за регіональним, так і за галузевим принципами із залученням до їх складу установ НААНУ, вищих навчальних закладів та бізнесових структур.
 7. 3. Запровадити реалізацію комплексних науково-технічних програм за участі наукових установ та ВНЗ Мінагрополітики України, НААНУ та НУБіП України.
 7. 4. Практикувати залучення установами НААНУ викладачів вищих навчальних закладів до проведення наукових досліджень.
 7. 5. Розширити роботу з організації спільних кафедр вищих навчальних закладів при наукових установах і залучення на їх базі викладачів та студентів до проведення наукових досліджень.
 7. 6. Створити на базі наукових установ та вищих навчальних закладів, оснащених сучасним обладнанням для проведення досліджень, наукові центри з спільного його використання.
 7. 7. Розробити систему заохочення науковців до підготовки фахівців аграрного профілю у вищих навчальних закладах.
 7. 8. Залучити провідних науковців та фахівців АПК до формування змісту освіти, навчальних планів та програм.
 7. 9. Внести пропозиції до відповідних державних структур України щодо законодавчого прирівняння структурних підрозділів ВНЗ, які займаються створенням наукоємної продукції та сільськогосподарським виробництвом, до сільськогосподарських товаровиробників.
 7. 10. Створити мережу високотехнологічних підприємств галузі для організації та проведення стажування викладачів з метою освоєння новітніх технологій і методик та на законодавчому рівні передбачити на договірній основі участь роботодавців у підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації кадрів, проведенні науково-дослідних робіт, консалтингових послуг, проведенні усіх видів практик для студентів, виконання дипломних проєктів, спрямуванні інвестицій у розвиток і зміцнення матеріально-технічної бази аграрних навчальних закладів.
 7. 11. Внести пропозиції щодо надання пільг підприємствам, які займаються організацією та проведенням практичної підготовки студентів, стажуванням викладачів та беруть участь у покращенні матеріально-технічної бази аграрних ВНЗ.
 7. 12. Поширити практику організації та проведення навчальних занять в умовах моделювання сучасного виробництва (на дослідних полях, навчальних фермах, у бухгалтеріях, клініках тощо) із залученням кваліфікованих фахівців виробництва, керівників провідних підприємств галузі.
 7. 13. Запровадити практику отримання студентами аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації не менше однієї, а у ВНЗ I–II рівнів акредитації не менше двох робітничих професій у межах навчальних планів.
 - 8. Основні стратегічні напрями розвитку міжнародної діяльності.**
 8. 1. Сформувані пріоритетні напрями міжнародної наукової діяльності, які сприятимуть майбутній Угоді про асоціацію України та ЄС.
 8. 2. Започаткувати нові комунікаційні канали з метою обміну науковою і освітянською інформацією між партнерами у вирішенні глобальних проблем людства.
 8. 3. Спрямувати зусилля наукового і освітнього потенціалу на зближення позицій України та ЄС з питань, які розглядаються в рамках міжнародних організацій IGC, ISO, FAO тощо.

8. 4. Взяти участь у проєктах TWINNING та TAIEХ з метою розбудови інституційної спроможності, необхідної для адаптації національного законодавства до законодавства ЄС.

8. 5. Використати європейський інструмент сусідства та партнерства (ENPI) для ефективної координації та застосування зовнішньої допомоги в галузі науки та технологій.

8. 6. Збільшити чисельність фахівців, які у свою діяльність спрямовують на вирішення питань міжнародного розвитку, патентного та стандартизаційного законодавства.

8. 7. Визначити першочергові дії щодо визнання дипломів спеціалістів, магістрів, кандидатів наук (PhD), докторів наук (doc. habil.) в країнах Спільноти;

8. 8. Відродити традицію проведення щорічних спеціалізованих виставок, у тому числі з міжнародним представництвом, завершених науково-технічних і технологічних розробок, які сприятимуть зустрічам виробників і споживачів наукової продукції.

8. 9. Завершити гармонізацію у сфері інтелектуальної власності і трансферу технологій до єдиної термінології з метою унеможливлення подвійного трактування законодавства суб'єктами міжнародної науково-технічної співпраці.

8. 10. Інтенсифікувати практику стажування вітчизняних вчених, особливо молодих науковців, у провідних зарубіжних університетах та фірмах.

8. 11. Збільшити кількість науковців і студентів ВНЗ та їх відокремлених підрозділів, які беруть участь у міжнародних освітнянських і наукових проєктах

8. 12. Розширити контингент набору іноземних студентів на навчання в аграрні ВНЗ; удосконалювати методику навчання іноземних студентів, підготовку викладачів, здатних викладати відповідні навчальні курси. Здійснити заходи щодо відкриття підготовчих відділень для іноземних громадян на базі аграрних ВНЗ.

8. 13. Здійснити заходи щодо проведення систематичної профорієнтаційної роботи в зарубіжних країнах для популяризації вищої аграрної освіти України.

8. 14. З метою інформування ВНЗ та залучення їх до міжнародних проєктів створити на веб-сайті Міністерства аграрної політики України окремий розділ з інформацією про реалізацію міжнародних проєктів у сфері освіти, науки та дорадництва України.

8. 15. Брати участь у міжнародних програмах і проєктах, спільному проведенні досліджень і розробці проєктів, спрямованих на створення конкурентоспроможної високотехнологічної продукції й новітніх технологій, створення спільних наукових організацій та інноваційних структур і забезпечення їх фінансування.

9. Очікувані результати.

9. 1. Науково-освітнянські та соціальні.

9. 1. 1. У результаті реалізації реформ очікується створення спільно з науково-дослідними установами НААН України та Міністерства аграрної політики України Регіональних центрів інноваційного розвитку АПК.

9. 1. 2. Буде скоординована та інтегрована система взаємодії аграрної освіти та науки, спрямованої на інноваційний розвиток АПВ.

9. 1. 3. Будуть адаптовані до європейських стандартів галузеві стандарти вищої аграрної освіти.

9. 1. 4. Будуть узгоджені освітньо-кваліфікаційні рівні бакалавр і магістр із змістом та завданнями професійної діяльності у галузях АПК.

9. 1. 5. Оптимізується чисельність студентів і випускників, що потребує виробництво і професорського-викладацького складу вищих навчальних закладів.

9. 1. 6. Будуть створені інформаційно-телекомунікаційні центри дистанційного навчання, інновацій на ринку праці.

9. 1. 7. Буде створена система якісного оцінювання знань і практичної підготовки випускників вищих навчальних закладів за участю виробництва.

9. 1. 8. Буде функціонувати ефективна система планування та виконання науково-технічних програм, спрямованих на вирішення актуальних проблем виробництва.

9. 1. 9. Буде оптимізована структура і чисельність наукових установ і ВНЗ та кількість науково-педагогічних працівників.

9. 1. 10. Буде діяти ефективна система науково-координаційної діяльності в галузях АПК щодо забезпечення інноваційного розвитку аграрного бізнесу через Регіональні центри інноваційного розвитку АПК.

9. 1. 11. Поглибляться та розширяться міжнародні зв'язки з посиленням інтервенцій вітчизняної продукції АПК на міжнародні ринки.

9. 1. 12. Будуть створені регіональні та галузеві об'єднання, як основний елемент поєднання науки та виробництва.

9. 1. 13. Будуть запроваджені ресурсозберігаючі й природоохоронні агротехнології з компетентним фаховим супроводом.

9. 1. 14. Буде створений єдиний інтелектуальний (науково-технічний, економічний та культурно-просвітницький) простір в аграрній сфері.

9. 1. 15. Здійсниться адаптація аграрної освіти до вимог Болонського процесу, забезпечиться гідне представлення навчальних закладів у лоні світових університетів.

9. 1. 16. Забезпечиться підвищення ефективності використання наявної навчально-наукової бази, кадрового потенціалу та інформаційного ресурсу, зорієнтованого на багатовекторну діяльність навчального закладу.

9. 1. 17. Сформується єдиний регіональний ринок освітянських послуг.

9. 1. 18. Забезпечиться підвищення впливу на економічно-соціальний стан регіону, сприяння сталому розвитку сільських територій.

9. 1. 19. Сформується єдина система профорієнтаційної роботи в регіоні.

9. 1. 20. Розширяться можливості щодо працевлаштування випускників навчальних закладів.

9. 1. 21. Забезпечиться поглиблення інтеграційних процесів та безперервної освіти.

9. 1. 22. Створиться система потужних наукових шкіл та інформаційно-консультативних центрів.

9. 1. 23. Підвищиться спроможність в подоланні ризиків викликаних демографічними, соціальними, економічними та екологічними умовами.

9. 1. 24. Поглибляться міжнародні зв'язки з метою участі в проектах, проведення підготовки фахівців для інших країн, стажування науково-педагогічних працівників та студентів за кордоном.

9. 1. 25. Буде забезпечене оперативне реагування на швидкозмінну кон'юнктуру ринку праці.

9. 1. 26. Поглибляться зв'язки і сформуються партнерські стосунки з потужними аграрними підприємствами та фермерськими господарствами.

9. 1. 27. Розширяться можливості щодо перепрофілювання окремих напрямів підготовки з кон'юнктури ринку праці.

9. 1. 28. Створиться система оперативного реагування на впровадження інноваційних технологій, використання нової техніки та обладнання.

9. 1. 29. Створяться галузеві центри практичної підготовки студентів з використанням ресурсів навчальних закладів, НААНУ та підприємств-партнерів.

9. 1. 30. Поглибляться взаємовигідні зв'язки із заводами-виробниками сільськогосподарської техніки, обладнання тощо.

9. 1. 31. Сформується внутрівузівська корпоративна культура з пропагуванням демократичних цінностей, академічних свобод.

9. 1. 32. Зменшаться енерго- та тепловитрати (за рахунок заміни теплоенергомереж, використання економічних агрегатів, теплових котлів, тощо).

9. 2. Економічні та виробничі

9. 2. 1. Скорочення фінансових витрат:

за рахунок скорочення адміністративного та обслуговуючого персоналу (до 10 %);

зменшення контингенту студентів за рахунок ліквідації дублювання спеціальностей, демографічної ситуації та потреб ринку праці (до 10 %);

об'єднання кафедр соціально-гуманітарних, природничо-математичних, фундаментальних та економічних дисциплін (5–7 %);

транспортно-поштових витрат (2–3 %);

спрощення системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних та педагогічних кадрів (2–3 %).

9. 2. 2. Отримання додаткових фінансових надходжень:

підготовка фахівців для інших країн (5–10 %);

надання платних дорадчих послуг, підвищення кваліфікації (3–5 %);

ефективне використання виробничих структурних підрозділів (5–10 %);

участь у міжнародних проектах, отримання грантів (1–2 %).

9. 2. 3. Підвищення ефективності виробництва.

Впровадження результатів досліджень сприятиме збереженню ґрунтового покриву, відтворенню його родючості, сталому розвитку сільськогосподарських територій, зростанню продуктивності агроєкосистем, завдяки чому середньорічні обсяги виробництва зерна зростуть до 65 млн тонн, олійних культур — 16, овочів — 9, плодів та ягід — 4,6 і винограду — 1,2 млн тонн.

Використання нової системи організації селекційного процесу дасть можливість у 2,5–3,0 рази інтенсифікувати генетичні дослідження з метою виведення нових порід тварин з наперед визначеними господарсько корисними властивостями. Розробки щодо збалансованої годівлі тварин і поліпшення умов їх утримання сприятимуть підвищенню ефективності засвоєння корму, завдяки чому витрати на 1 кг приросту свиней знизяться до 2,8–3,0, а великої рогатої худоби — до 7–8 кормових одиниць. Впровадження наукових розробок у

сільськогосподарське виробництво дасть можливість забезпечити виробництво молока в обсязі 22 млн тонн, м'яса — 6,1 млн тонн, яєць — 17,1 млрд штук.

Буде налагоджено виробництво нових видів високоякісних харчових продуктів функціонального призначення, збільшено вихід м'ясної і молочної продукції з одиниці сировини. Інтенсифікація окремих технологічних процесів дасть змогу збільшити вихід продукції на 5–8 % за рахунок зменшення її втрат у процесі переробки і подовжити термін зберігання плодоовочевої продукції без суттєвих змін споживчих якостей більше ніж у 2 рази, а м'ясних виробів — майже в 5 разів.

Застосування нових організаційних, технологічних і технічних рішень дасть можливість зменшити питомі витрати промислової енергії на виробництво продукції в 1,5–1,7 раза і підвищити продуктивність праці в 2,0–2,3 раза. Завдяки використанню енергії з поновлюваних джерел у сільському господарстві на 10 % знизиться споживання енергії з традиційних джерел.

Реалізація наукових розробок з удосконалення податкової, фінансово-кредитної політики, організаційних та економічних механізмів розвитку аграрного сектору економіки країни забезпечать його рентабельність в межах 18–20 % і розширене відтворення галузі.

Кошти, які вивільняться за рахунок оптимізації та реструктуризації системи аграрної освіти та науки, буде спрямовано на оновлення лабораторного обладнання і приладів наукових установ та вищих навчальних закладів, а також розвиток нових напрямів досліджень.

Таким чином, будуть нарощуватися обсяги виробництва національної сільськогосподарської продукції та її експортної складової, підвищиться якість харчових продуктів, а їх показники будуть доведені до міжнародних стандартів, збільшиться кількість робочих місць та поліпшаться умови праці, прискориться соціальний розвиток села, а також зменшиться негативний вплив агропромислового виробництва на довкілля. Впровадження у виробництво нових наукових розробок сприятиме підвищенню життєвого рівня народу.

План дій по реалізації концепції

Поетапна оптимізація мережі вищих навчальних закладів та наукових установ, що належать до сфери управління Міністерства аграрної політики України та Національної академії аграрних наук України шляхом проведення атестації наукових установ і навчальних закладів МАПУ та НААНУ.

І етап — (2010–2012 рр.).

Об'єднання Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка та Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Вхідження в структуру об'єданого університету Красноградського технікуму механізації сільського господарства ім. Ф. Я. Тимошенка

Об'єднання Львівського національного аграрного університету і Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. Гжицького. Вхідження в структуру об'єданого університету Млинівського технікуму ветеринарної медицини та Українського державного конструкторсько-технологічного інституту транспорту агропромислового комплексу (м. Івано-Франківськ).

Вхідження в структуру вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації технікумів і коледжів:

до Сумського НАУ — Остерського будівельного технікуму, Борзнянського державного с. -г. технікуму та Сосницького с. -г. технікуму бухгалтерського обліку;

до Таврійського ДАТУ — Оріхівського с. -г. технікуму;

до Одеського ДАУ — Ананьївського державного аграрно-економічного технікуму, Білгород-Дністровського державного аграрного технікуму, Ізмайльського технікуму механізації і електрифікації с. -г., Петрівського державного аграрного технікуму;

до Херсонського ДАУ — Каховського агротехнічного коледжу;

до Житомирського НАЕУ — Новочорторійського аграрного технікуму (з Рогачів-Волинською філією);

до Подільського ДАТУ — Борщівського агротехнічного коледжу.

Завершити реорганізацію Керченського галузевого університетського центру та вжити заходів щодо включення до його складу наукового інституту «Південний науково-дослідний інститут рибного господарства та океанографії».

Селекційно-генетичний інститут — Національний центр насіннезнавства та сортовивчення (СП «НЦНС») та Одеський інститут агропромислового виробництва (ІАПВ) об'єднати в одну наукову установу, створивши на базі Одеського ІАПВ інноваційно-технологічний центр (як підрозділ СП «НЦНС»).

Інститут тваринництва центральних районів України приєднати до Інституту зернового господарства (ІЗГ) і на їх базі створити Інститут сільського господарства степової зони України;

Вінницьку державну сільськогосподарську дослідну станцію у госпрозрахунковий Вінницький інноваційно-інвестиційний центр Інституту кормів;

Інститут зрошуваного садівництва імені М. Ф. Сидоренка у Дослідну станцію зрошуваного садівництва імені М. Ф. Сидоренка і підпорядкувати її Інституту садівництва;

Інститут цукрових буряків (ІЦБ) в Інститут цукрових буряків та біоенергетичних культур;
Інститут механізації тваринництва реорганізувати в Дослідну станцію механізації тваринництва Національного наукового центру «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства» (ННЦ «ІМЕСГ»);

Інститут луб'яних культур в Глухівську дослідну станцію луб'яних культур, підпорядкувавши її НААН України;

Красноградську дослідну станцію ІЗГ в дослідне господарство ІЗГ;

Жеребківську та Ізмаїльську дослідні станції СГІ «НЦНС» в дослідні господарства СГІ «НЦНС».

Запорізьку сільськогосподарську дослідну станцію Інституту олійних культур (ІОК) в науковий підрозділ ІОК.

Південний науково-дослідний центр ННЦ «ІМЕСГ» та Західний науково-дослідний центр інженерії агротехнологічних систем ННЦ «ІМЕСГ» у дослідні господарства ННЦ «ІМЕСГ».

Українську науково-дослідну станцію карантину рослин підпорядкувати Інституту захисту рослин (ІЗР);

Уладово-Люлинецьку дослідно-селекційну станцію ІЦБ підпорядкувати Інституту кормів.

Дослідну станцію лікарських рослин Інституту агроекології підпорядкувати Інституту ефіроолійних і лікарських рослин;

ліквідувати:

Науково-виробниче об'єднання «Селта» Національного наукового центру «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства» (ННЦ «ІМЕСГ»);

Кримську помологічну станцію Никітського ботанічного саду – Національного наукового центру (НБС-ННЦ);

Передкарпатську дослідну станцію Інституту землеробства і тваринництва західного регіону;

Кримську дослідну станцію овочівництва Кримського інституту АПВ;

Дослідну станцію «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва (ІОБ);

Закарпатський територіальний центр карантину рослин ІЗР;

Науково-виробничий центр м'ясного птахівництва Інституту ефіроолійних і лікарських рослин (ІЕЛР);

Державну установу «Сулське дослідне поле» Інституту гідротехніки і меліорації;

Дослідну станцію по кормовиробництву (с. Яструбинове) Миколаївського інституту АПВ;

Державне підприємство «Торговий дім» ІЦБ та Експериментальне державне підприємство «Буряко-техніка» ІЦБ;

Державне підприємство «Дослідне господарство «Богунівська Еліта» СГІ «НЦНС»;

Державне підприємство «Дослідне господарство Дослідної станції «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва»;

Державне підприємство «Дослідне господарство «Дмитрівка», Державне підприємство «Дослідне господарство «Фастівське», Державне підприємство «Дослідне господарство «Чернігівське» Інституту садівництва (ІС) та Державне підприємство «Дослідне господарство Львівської дослідної станції садівництва ІС»;

Державне житлово-комунальне підприємство Миронівського інституту пшениці імені В. М. Ремесла;

Житлово-комунальну контору СГІ «НЦНС».

Відпрацювати систему замовлення, планування та виконання наукової продукції:

створити при НААНУ міжвідомчу раду з координації наукових досліджень у системі агропромислового комплексу;

створити при Мінагрополітики Раду з формування наукової тематики на замовлення сільськогосподарських товаровиробників;

запровадити наукову експертизу в НААНУ всіх проектів наукових досліджень;

відпрацювати ефективну систему взаємодії наукових та освітніх установ аграрного профілю;

створити науково-навчально-виробничі консорціуми за участю установ НААНУ, вищих навчальних закладів та аграрного бізнесу;

запровадити розроблення галузевих науково-технічних програм за участі наукових установ НААНУ і Мінагрополітики України, а також вищих навчальних закладів.

II етап – (2012–2014 рр.).

Відпрацювати пілотні комплексні проекти інноваційно-інвестиційного розвитку різних галузей АПК із залученням приватного капіталу.

III етап – (2013–2020 рр.)

Створення Регіональних центрів інноваційного розвитку АПК на базі ефективно працюючих наукових установ НААН України та ВНЗ МАП України.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ ЗЕРНОВИХ

Проведено дослідження сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності на ринку зернових. Проаналізовано цінову політику та внесок України в поліпшення експортних операцій із зерном.

Результати дослідження загальних питань розвитку аграрної економіки та її експортного потенціалу знайшли відображення у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема В. І. Бойка, В. І. Власова, С. М. Кваші, І. В. Кобути, П. Т. Саблука, В. С. Шовкалюка, О. М. Шпичака та ін.

Основною метою статті є аналіз розвитку зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) на зерновому ринку, визначення експортного потенціалу України та її місця на світовому ринку.

За даними Держмитслужби, у липні—січні 2009/10 маркетингового року експортовано 15,3 млн тонн зерна (на 8,5 % більше відповідного періоду минулого року), з них пшениці — 7,5 млн тонн (на 1,5 %), у т. ч. продовольчої — 4,1 млн тонн (на 39,4 %), ячменю — 4,2 млн тонн (на 15,9 % менше), кукурудзи — 3,6 млн тонн (удвічі більше), борошна вивезено

73,6 тис. тонн. У зазначеному періоді загальні обсяги імпортованого зерна становили 44,3 тис. тонн, із них рису — 41,4 тис. тонн.

Відповідно до даних Союзу аграрних бірж України, на біржовому ринку станом на 02. 02. 2010 укладено угод на експорт зерна з урожаю 2009 року загальним обсягом 16,5 млн тонн, із нього пшениці продовольчої — 5,7, пшениці фуражної — 2,2, ячменю — 4,7, кукурудзи — 3,6 млн тонн.

У загальній структурі експорту зернових культур упродовж липня—січня 2009/10 МР найбільша частка припадає на пшеницю — 48,8 % загального обсягу експорту зерна, на ячмінь — 27,2, на кукурудзу — 23,4 %.

Як повідомляє Держкомстат, найбільшими імпортерами українського зерна у липні—листопаді 2009/10 МР були: Саудівська Аравія, Корея, Єгипет, Ізраїль, Бангладеш, Іспанія, Сирійська Арабська Республіка, Туреччина, Туніс, Японія. Варто зазначити, що географія експорту вітчизняних зернових культур (рис. 1) розширилася з просуванням на ринки Японії та Кореї [6].

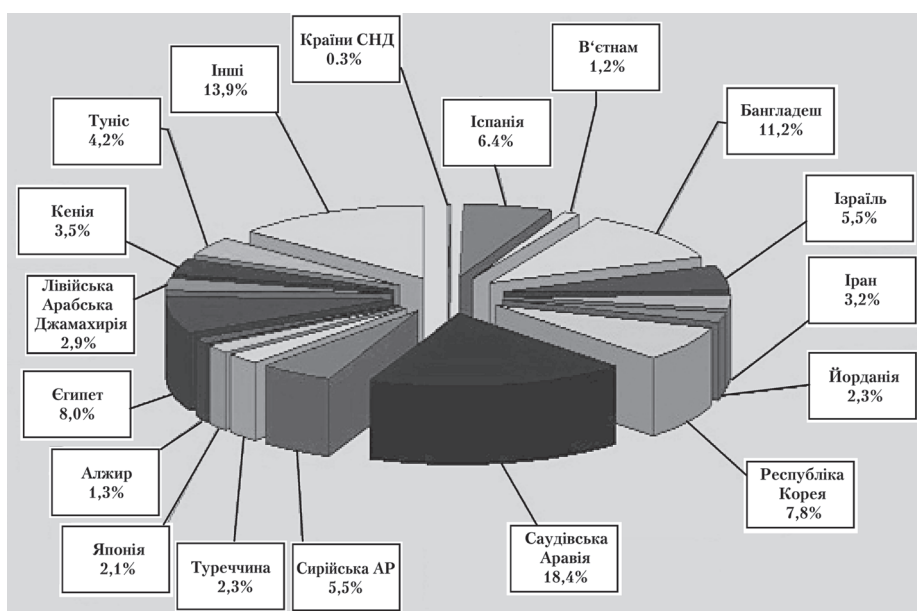

Рис. 1. Географія експорту українського зерна по країнах світу, липень — листопад 2009/10 маркетингового року

За винятком 2003 року Україну слід розглядати як державу, яка не залежить від імпорту зернових, а завозить в основному тільки насіннєвий матеріал, що водночас є стратегічною і тактичною помилкою. Країна має величезний потенціал власного високоврожайного насіння всіх зернових культур, який може забезпечити збільшення обсягів збору врожаю на 10–15 млн тонн [2, с. 383].

За даними академіка М. А. Литвиненка [3, с. 2], ціни на високоякісне продовольче зерно пшениці на світовому ринку почали різко підвищуватися. Наприклад, за останні 9 років (2001–2009) на європейському ринку вони зросли з 200–220 до 350–400 дол. США за 1 т, у США — з 250–300 до 400–450 дол. У таких країнах як Іран, Корея ціни на пшеницю давно перейшли ціновий рубіж 500, а в Японії — 1000 дол. США.

В Україні зерно пшениці у сільськогосподарських виробників тривалий час купували за ціною не вище 100 дол. США/т. Це наслідок, насамперед, відсутності цивілізованого ринку зерна та складної економічної ситуації у переважній більшості сільськогосподарських виробників.

У 2007 р. за жорсткої посухи, від якої озима пшениця на великих площах загинула, а на решті одержано дуже низький урожай (1,8 т/га) і надто малий валовий збір (близько 12 млн т) вресітці-ресітці ціна на продовольче зерно зросла до 200 дол. США. В урожайний 2008-й рік ціна знову знизилася до 600–800 грн за тону. В цьому сенсі при постійно зростаючій ціні на пально-мастильні матеріали та інші засоби виробництва виробники переконані, що для них, незалежно врожайний рік чи не врожайний, прибуток від продажу зерна пшениці завжди залишається низьким.

Упродовж липня 2010 року докорінно змінилася ситуація і на світовому ринку зерна. Ціни на зерно суттєво підвищилися. Основною причиною підвищення цін на зерно стало зменшення врожайності і валових зборів зерна через несприятливі погодні умови в країнах ЄС, Канаді, Україні, Казахстані та особливо в Росії. Якщо навесні аналітики і влада Росії передбачали, що валовий збір зерна становитиме 90–97 млн тонн, то вже на початок серпня, внаслідок тривалої посухи, валовий збір зменшився до рівня, значно нижчого за внутрішні потреби цієї країни, які становлять 77 млн тонн [4, с. 1].

Україна має негативний досвід, коли на світовому ринку пропоноване нею зерно неодноразово затримували з претензіями щодо якості. Однією з причин таких затримок була невідповідність вітчизняних стандартів зарубіжним. Тому постає питання про вдосконалення ДСТУ 3768:2009 «Пшениця. Технічні умови», який діяв до 1 квітня 2010 р. Розроблено новий стандарт України — ДСТУ 3768:2010 «Пшениця. Технічні умови», що набув чинності з 1 квітня 2010 р. згідно з наказом

Держспоживстандарту України від 31 березня 2010 р. № 108.

Також рішенням уряду було утворено державну компанію «Зерно України», яка має взяти на себе функції збанкрутілого ДАК «Хліб України» та стати державним експортером зерна [5, с. 1].

Зерновиробники — члени «Аграрного союзу» починають створювати Всеукраїнське кооперативне об'єднання зерно виробників. У перспективі державна компанія «Зерно України» та всеукраїнський кооператив зерно-виробників об'єднують свої зусилля з метою утворення єдиної системи закупівель та експорту зерна. Наукове обґрунтування цього проекту здійснює Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки».

Умовою подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності товаровиробників є формування інфраструктури ринку зернових культур шляхом організації біржової торгівлі, створення резервних фондів необхідних обсягів, здійснення відповідної державної цінової політики. Перелічене дасть змогу задіяти альтернативний канал збуту вирощеного сільськогосподарськими товаровиробниками зерна — зовнішній ринок, що дасть можливість їм узгодити граничні витрати з максимальною продуктивністю виробництва й одержати найвищу віддачу від вкладеного капіталу.

Отже, розвиток зовнішньоекономічної діяльності на ринку зернових і вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює праворядності на ринку зерна, можуть істотно поліпшити результативні показники функціонування як окремих суб'єктів зернового ринку, так і агропромислового сектору України.

Висновки. Україна, як зернова держава, має відродити зернове господарство і посісти відповідне місце у світовому ринку зерна, про що свідчать нарощування обсягів виробництва зерна в останні роки. Сприятливі ґрунтово-кліматичні та соціально-кліматичні умови України, багаторічний досвід українських селян у вирощуванні зернових культур слугує підставою для збільшення виробництва зерна і значного розширення його експортних поставок.

Використані джерела

1. Свояченко М. Зерно України: стратегія розвитку, ринки збуту, продовольча та енергетична безпека / М. Свояченко // Агробізнес сьогодні. — 2008. — № 15–16. — С. 24–26.
2. Супіханов Б. Розвиток ринків аграрної продукції: моногр. / Супіханов Б. — К., 2009. — 537 с.
3. Литвиненко М. Реалізація генетичного потенціалу. Проблеми продуктивності та якості зерна сучасних сортів озимої пшениці / М. Литвиненко // Насінництво. — 2010. — № 6 (90). — С. 1–6.
4. Лапа В. Чому дорожчає зерно? / В. Лапа // Сільські вісті. — 2010. — № 89. — С. 1.
5. Карпенко О. «Верблюжий фактор» / О. Карпенко // Сільські вісті. — 2010. — № 81. — С. 1–3.
6. www.ukrexport.gov.ua

СТАН ТА НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ РИНКУ ВІВЧАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті розглядаються основні проблеми структурної перебудови галузі вівчарства на ринкові умови, що призвели до її занепаду та загальні напрями відтворення і подальшого розвитку на засадах кооперації та інтеграції.

Аграрно-промисловий сектор України (сільське господарство, харчова і переробна промисловість) формує майже 17 % валового внутрішнього продукту та близько 60 % фонду споживання населення. Крім того, аграрний сектор є одним із основних бюджетоутворюючих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить 8–9 відсотків, а також займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту.

Перебудова АПК на ринкові засади, яка не мала чітко визначених напрямів формування бюджетної політики щодо забезпечення умов відтворення сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими галузями і сферами діяльності, спричинила диспаритетні економічні відносини між ними. Це, в свою чергу, призвело до неефективної державної політики стосовно формування умов для розвитку різних форм власності та некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансового обслуговування товарних потоків. У зв'язку з цим дієвий ринок сільськогосподарської продукції практично не був сформований, міжгалузеві виробничі зв'язки були розірвані, а незадовільне законодавче забезпечення та захист прав власності селян на землю і майно, недостатній рівень фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села, недостатнє стимулювання впровадження інноваційних технологій та інвестицій в агропромислове виробництво стали гальмом для розвитку практично всього агропромислового комплексу України.

Метою статті є аналіз сучасних проблем виробництва продукції вівчарства в умовах ринкового ре-

формування та визначення основних засад його конкурентоспроможного розвитку.

Дослідження вітчизняних вчених, які займаються проблемами реформування аграрного сектору, показують, що основним напрямом розвитку сільськогосподарського ринку та удосконалення господарських зв'язків між підприємствами аграрної сфери економіки була і залишається міжгалузєва агропромислова інтеграція [1, с. 1–11]. Ще за умов планової економіки застосовувалася здебільшого, так звана, виробнича інтеграція, яка передбачала взаємодію сільськогосподарських і переробних підприємств або підприємств із виробництв продукції рослинництва та тваринництва, що надходять на промислову переробку [2, с. 17]. Основними завданнями такої інтеграції була оптимізація розмірів сировинних зон переробних підприємств, транспортних потоків сировини та технологічних відходів переробки, поліпшення використання побічної продукції, сприяння процесам концентрації і кооперації.

У ринкових відносинах, крім згаданих завдань, інтеграція виступає одним із важелів конкурентоспроможності аграрного сектору. Для її успішного проведення в Україні виникає необхідність організації дієвого агропромислового ринку, який передбачає його структуризацію, формування ринкової інфраструктури, раціональну побудову продуктивних ринків, державне регулювання обмінних процесів [3, с. 75–78]. Першим етапом у цьому процесі повинна стати структуризація сільськогосподарського ринку, при завершенні якої утворюються певні організаційні структури (союзи, товариства, спілки), які об'єднують виробників окремих продуктів і сировини або їх груп, споріднених за споживчими якостями.

Такі добровільні об'єднання не є суб'єктами конкурентних відносин. Вони представляють і відстоюють інтереси виробників в межах своєї структури та державного регулювання певної галузі. Практика створення та функціонування аналогічних структур

у країнах з розвинутою ринковою економікою показує доцільність їх організації й існування.

Враховуючи зазначене та розглядаючи сучасне агропромислове виробництво такої традиційної для України галузі як вівчарство, слід констатувати, що воно має бути представлене багатьма учасниками: виробничими (аграрними), заготівельними, переробними підприємствами, оптовою і роздрібною торгівлею тощо. Однак, нині на ринку функціонують лише окремі суб'єкти, які діють як повністю самостійні оператори з вільним формуванням цін на сировину та продукцію, а взаємовідносини між ними вичерпуються суто купівлею-продажем. До того ж між виробниками і споживачами все частіше з'являються такі посередницькі структури, інтереси яких забезпечуються за принципом — заплатити якомога менше за сировину і продати якнайдорожче кінцевий продукт споживачеві. За такої ситуації економічно найменш захищеною виявляється саме первинна виробнича ланка — виробництво сировини. Воно несе погодно-кліматичний, технологічний та ринковий ризик, має справу з сезонним виробництвом, а виробничий цикл триває кілька років.

Як свідчить аналіз стану розвитку вівчарства, виробництво основного виду продукції — вовни, зменшилося за період структурної перебудови майже у 10 разів і становило у господарствах усіх категорій у 2009 році 3,7 тис. тонн порівняно з 29,8 тис. тонн на початку 90-х років, а виробництво баранини за цей само період скоротилося більше ніж на наполовину.

Загальне скорочення обсягів виробництва продукції вівчарства зумовлено, насамперед, катастрофічним знищенням поголів'я овець, особливо у господарствах суспільного сектору, в тому числі й племінних підприємствах, де на кінець 2009 р. залишилося близько 16 % поголів'я овець. При зменшенні кількості овець у аграрних підприємствах постійно знижується їх продуктивність, погіршується кондиція тварин, що реалізуються, зменшується їх жива маса. Якщо на початку розбудови ринкових умов, настриг вовни з вівці становив 3,4 кг у фізичній вазі, то у 2009 році тільки 2,0 кг, вихід ягнят від кожних 100 вівцематок — трохи більше ніж 60 голів, порівняно з 92, жива маса овець при реалізації зменшилася майже на 40 %, а середньодобовий приріст становить лише 10–11 грамів.

Але найбільший спад виробництва продукції вівчарства відбувався, коли держава скасувала замовлення на основні види сировини (вовну, каракулеві шкурки, овчину), а ринок лише почав формуватися [4, с. 3–4].

Основним каналом збуту для виробників продукції вівчарства була її реалізація державі через заготівельні організації. Нині цей канал практично втрачено, тому товаровиробники шукають інші канали реалізації, де своєчасно можуть отримувати готівкові кошти. Так, майже 100 % каракулевих шкур і смушок та близько половини виробленої вовни продається на ринку через кіоски, магазини тощо. Значна частина вовни переробляється безпосередньо в господарствах і реалізується готовою продукцією у вигляді одягів, ліжників та інших вовняних виробів. Водночас продовжується і практика реалізації сировини у вигляді бартерного обміну.

Необхідно зазначити, що незначне нарощування поголів'я овець спостерігається у особистих селянських господарствах, особливо в передгір'ї та гірській зоні Карпат. Традиційно тут виробляють з овечого молока сири та бринзу. Як свідчить досвід розвитку цієї галузі, така продукція може бути конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Проте незацікавленість переробних підприємств і брак державної підтримки товаровиробників може призвести до знищення поголів'я і в цьому секторі, а економіка України може втратити цінну за своїми якість галузь сільськогосподарського виробництва.

Враховуючи викладене та з метою зменшення впливу негативних різнобічних факторів і стабілізації стану низової структури економічних відносин — виробничої, необхідна взаємодія її суб'єктів, насамперед, в горизонтальній площині. На цій основі можуть створюватися передумови для забезпечення діяльності всіх зацікавлених суб'єктів таких відносин: від виробництва до фінансових можливостей придбання та використання дрібними, середніми, іншими сільськогосподарськими бізнес-одинацями сучасних технологій та засобів виробництва, сумісне раціональне використання основних виробничих фондів і трудових ресурсів, розвитку інфраструктури, страхових, консультативних та інші обслуговуючих формувань [5, с. 3–8].

Виходячи з викладеного, ринок вівчарської сировини та продукції повинен формуватися на основі кооперативних принципів його організації. Для цього, насамперед, потрібна виробнича горизонтальна інтеграція, яка об'єднує виробників сировини різних форм власності. У класичному розумінні сільськогосподарська кооперація — це система сільськогосподарських кооперативів, об'єднаних, створених з метою задоволення економічних і соціальних потреб своїх членів.

У зв'язку з цим, одним із варіантів, що має стати основою для розвитку повноцінного ринку вовни, шкірсировини та баранини в Україні, на нашу думку, будуть регіональні або обласні кооперативні об'єднання товаровиробників усіх форм власності. Ставши сучасними центрами з виробництва й продажу цієї сировини, вони будуть вирішувати стратегію розвитку ринку вовни та шкірсировини в Україні.

Основною метою виробничого кооперативного об'єднання повинно бути обслуговування своїх членів на основі раціональної беззбиткової діяльності відповідних господарських структур.

Проте організація ринку певної продукції або сировини забезпечується не лише горизонтальними процесами інтеграції. При цьому, звичайно, буде формуватися активне ринкове середовище, але жоден із операторів ринку не буде захищений від погодно-кліматичного, технологічного, ринкового ризику, під який підпадає виробництво сировини, її промислова переробка, реалізація кінцевої продукції і водночас дохід.

Зменшення впливу цих факторів вбачаємо в переміщенні центру взаємовідносин від звичної купівлі-продажу продукції чи сировини в бік організації ринку з центром — виробник — кінцевий споживач.

На ринковій арені в даному випадку буде діяти інтегрований товаровиробник, який об'єднує виробників сировини, переробні підприємства та збутові формування. А оскільки кожний із учасників у своїх діях керується, насамперед, економічними інтересами, то об'єднання їх інтересів для поодженості дій спрямовується на отримання максимально можливого, з урахуванням кон'юнктури ринку, обсягу конкурентоспроможної сировини й продукції.

Таке економічне поєднання або злиття різних технологічних стадій виробництва, починаючи від початкових організаційно-технологічних операцій з виробництва продукції і закінчуючи промисловою переробкою з отриманням готового продукту або виробу, на відміну від кооперування безпосередніх товаровиробників або горизонтальної інтеграції, відображає стан економічного поєднання окремих складових в єдину цілісну вертикальну інтеграційну систему.

Не менш важливим у цьому аспекті є формування інфраструктури для ефективного функціонування таких інтеграційних систем. При цьому всі елементи інфраструктури повинні створюватися самими товаровиробниками, бо саме через її інституції послідовно проходить вироблена у галузі сировина і продукція на шляху до кінцевого споживача.

Однак, не зважаючи на багатогранність і різноманітність інфраструктурних формувань, що обслуговують сільськогосподарські ринки України, головним для його подальшого розвитку є ринок фінансових послуг. Серед елементів інфраструктури цього ринку особливу роль відіграють фінансово-кредитні установи. Специфіка аграрного виробництва та особливості роботи сільськогосподарського ринку зумовлюють необхідність застосування таких підходів, які відрізняються від інших секторів економіки щодо формування фінансово-кредитної інфраструктури. Ці відмінності полягають у необхідності формувати кооперативні, приватно-комерційні та державні кредитні інституції, що відрізняються функціями, схемами надання кредиту, принципами роботи з позичальниками, кредитними пільгами, механізмами застави тощо. Зазначені відмінності практично виключають конкуренцію між ними та об'єднують їх в єдину інтегровану систему. Розвинена система фінансово-кредитного забезпечення з розгалуженою інфраструктурою та доступна для більшості сільгоспвиробників є важливим механізмом мінімізації ризиків сільськогосподарського виробництва.

Висновок. Викладені напрями створення та розвитку міжгалузевих зв'язків в агропромисловому секторі економіки України дають можливість забезпечити відновлення вівчарства не тільки як традиційної галузі, але й як цінного сировинного ресурсу для переробних підприємств.

Використані джерела

1. Михайлов В. М. Кооперативно-интеграционные формирования в агропромышленном производстве / В. М. Михайлов // Агропромышленное производство: опыт, проблемы и тенденции развития. — 1989. — № 5. — С. 1—11.
2. Саблук П. Т. Состояние и основные направления дальнейшего развития специализации, кооперации в сельском хозяйстве республики (доклад-анализ) / П. Т. Саблук, П. В. Щепієнко. — К.: УНИИОЭСХ, 1990. — 36 с.
3. Саблук П. Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / Саблук П. Т., Коваленко Ю. С. Карич Д. Я. — К.: ІАЕ, 1997. — 220 с.
4. Методичні рекомендації щодо забезпечення механізму регулювання економічних взаємовідносин між товаровиробниками і переробниками вівчарської продукції в ринкових умовах / [Топіха І. Н., Жарук Л. В., Шелест Л. С., Ярмоліцький В. К.]. — К., 2002. — 49 с.
5. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан / Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 3—8.

УДК 369. 011. 4:631(477)

Л. М. Бойко,

*к. е. н., доцент, докторант,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»*

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Розглянуто соціальні стандарти в Україні та проаналізовано їх співвідношення з номінальною заробітною платою. Оцінено стан дотримання основних соціальних стандартів у сільському господарстві. Акцентовано увагу на соціальних аспектах земельної реформи.

Першочерговими соціальними результатами впровадження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року [3] передбачено реалізацію низки заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя сільських жителів, зокрема, доведення рівня їх доходів (у т. ч. і заробітної плати) до середнього рівня по економіці країни з урахуванням діючих соціальних стандартів.

Наукові публікації, присвячені висвітленню теоретичних засад соціальних стандартів, аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду їх застосування займають чільне місце в наукових дослідженнях В. М. Геєця, Т. М. Кір'ян, Е. М. Лібанової, Ю. Г. Рубана та багатьох інших вчених.

Метою статті є розгляд динаміки основних соціальних стандартів та їх співвідношень з номінальною заробітною платою по економіці в цілому та, зокрема, у сільському господарстві, а також виявлення їх впливу на такі соціальні явища, як диференціація доходів населення та бідність.

Основними соціальними стандартами виступають мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум (табл. 1), абсолютні розміри яких є базою формування доходів населення. Згідно вимог Європейської соціальної хартії, членом якої є Україна, мінімальна заробітна плата повинна більше, ніж у 2,5 раза перевищувати розмір прожиткового мінімуму [8, с. 11], а за стандартами ЄС — бути вищою прожиткового мінімуму не менш, ніж у 1,5 раза [7, с. 160].

Фактично, за підсумками 2008 р. вона становить лише 90,4 % прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Значним є відхилення розмірів номінальної заробітної плати по окремих видах діяльності від анало-

гічного показника по економіці в цілому. Відповідно, в розрізі галузей складаються інші співвідношення номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. Так, у 2008 р. питома вага мінімальної заробітної плати в номінальній заробітній платі в цілому по економіці становила близько третини, а по сільському господарстві та пов'язаних з ним послугах — більше половини. Номінальна заробітна плата по економіці в цілому перевищувала прожитковий мінімум у 2,7 раза, тоді як у сільському господарстві та пов'язаних з ним послугах лише в 1,6 раза.

В Україні відмічається значна диференціація заробітної плати по регіонах. Так, середня зарплата в цілому по економіці у 2008 році була найвищою в Донецькій (2015 грн), а найнижчою — в Тернопільській області (1313 грн), тобто розрив у рівнях заробітної плати по регіонах становив 1,5:1. Значно вищою є її диференціація у сільському господарстві та пов'язаних з ним послугах, де співвідношення становить 2,2:1. Зазначене свідчить, що в Україні заробітна плата залежить від регіону, але мало залежить від кількісних та якісних результатів праці, а також від рівня освіти та кваліфікації працівників.

Соціальна політика України, яка орієнтована насамперед на подолання низки негативних явищ, зокрема бідності, та підтримку малозабезпечених, не підкріплюється фінансовими ресурсами і є мало-ефективною [8, с. 7]. Доказом цього є недосконала методика обґрунтування розміру мінімальної заробітної плати, зокрема неврахування підвищення макроекономічних показників та темпів інфляції, а також відсутність її логічного зв'язку з рівнем прожиткового мінімуму для працездатних осіб. В основу розрахунків при встановленні мінімальної заробітної плати повинен бути покладений прожитковий мінімум, який відповідатиме сучасним стандартам життя та сучасним умовам, зокрема, враховувати середній розмір сім'ї (у сільських до-

Співвідношення основних соціальних стандартів та номінальної заробітної плати в Україні

Показник	Рік					
	2000		2005		2008	
	по економіці в цілому	в сільському господарстві та пов'язаних з ним послугах	по економіці в цілому	в сільському господарстві та пов'язаних з ним послугах	по економіці в цілому	в сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних з ним послугах
Мінімальна заробітна плата, грн*	100	100	332	332	605	605
Прожитковий мінімум для працездатної особи, грн*	288	288	453	453	669	669
Номінальна заробітна плата, грн	230	111	806	415	1806	1101
Відношення, %:						
мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму	34,7	34,7	73,3	73,3	90,4	90,4
мінімальної заробітної плати до номінальної заробітної плати	43,5	90,1	41,2	80,0	33,5	54,9
номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму	79,9	38,5	177,9	91,6	269,9	164,6
Найвища заробітна плата по регіонах	292	164	962	622	2015	1434
Найнижча заробітна плата по регіонах	135	68	533	266	1313	652
Розрив у заробітній платі (відношення найвищої та найнижчої заробітної плати)	2,2:1	2,4:1	1,8:1	2,3:1	1,5:1	2,2:1
Частка штатних працівників, яким заробітна плата за грудень нарахована в межах, %:						
мінімальної заробітної плати	10,1**	32,3**	10,7	39,3	7,3	20,4
прожиткового мінімуму	67,8***	93,0***	26,5	62,0	22,0	46,1

* на кінець року; ** до 90 грн; *** до 275 грн.

Розробка автора за даними статистичних збірників «Праця України» за 2000 р., 2005 та 2008 р.

могосподарствах — 2,7 особи, а у міських — 2,5 особи), набір товарів та послуг, їх співвідношення тощо. Нині в Україні рівень прожиткового мінімуму може забезпечити лише «виживання» людей. Для порівняння, у країнах Східної Європи (Угорщина, Чехія, Словаччина) цей соціальний стандарт становить 200—400 євро на місяць, тоді як в Україні він не досягає і 100 євро [10].

Разом з тим вченими доведено, що навіть значне підвищення мінімальної заробітної плати само по собі не зможе забезпечити зменшення бідності та соціальної нерівності громадян [1]. Необхідні більш радикальні зміни, що стосуються передусім трансформації соціальної політики та її орієнтації на формування в Україні середнього класу.

Одночасно з процесами приватизації та роздержавлення власності в Україні поглиблювалася соціальна нерівність населення, що проявилось насамперед у диференціації доходів, а вже як наслідок, у доступі до послуг освіти, охорони здоров'я і навіть забезпечення продуктами харчування. Глибинні

причини цього явища полягають у галузевій диференціації оплати праці працівників, у різних можливостях доступу до користування державним та суспільним майном, майновій нерівності, що виникла при здійсненні процесів приватизації у країні, недосконалість з соціальної точки зору політиці розподілу доходів, спрямованої на задоволення потреб невеликого прошарку суспільства [6]. Згідно даних статистики, в Україні вже у 1995 р. співвідношення середнього грошового доходу 10 % найбагатших і 10 % найбідніших людей становило 12:1, а за дослідженнями Світового банку у 2005 році це співвідношення досягло пропорції 47:1.

Сучасний стан диференціації доходів населення України умовно характеризують такі дані: 5 % багатих українців мають у власності 65 % багатства, 60 % бідних людей — розпоряджаються п'ятьма відсотками багатства, а 35 % осіб, представників середнього класу — володіють 30 % багатства [9, с. 6].

У 2005—2006 рр. близько половини сільського населення отримувало менше ніж 300 грн грошових

Диференціація грошових доходів населення України

Показник	Рік							
	2005		2006		2007		2008	
	міські	сільські	міські	сільські	міські	сільські	міські	сільські
Усе населення	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Із середньодушовими грошовими доходами в місяць, грн								
До 300,0	30,8	50,8	19,9	49,0	3,8	14,8	0,7	5,0
300,1—480,0	34,8	26,4	32,2	28,9	18,8	31,2	5,0	17,1
480,1—660,0	17,7	9,3	23,3	12,7	27,7	30,8	14,5	25,3
660,1—840,0	16,7	6,3	24,6	9,4	19,5	11,9	19,0	23,0
Понад 840,0	...	...	...	...	30,2	11,3	60,8	29,6
З них:								
840,1—1020	...	...	...	...	...	...	17,0	12,2
1020,1—1200,0	...	...	...	...	...	...	13,8	7,8
1200,1—1380,0	...	...	...	...	...	...	9,3	3,5
1380,1—1560,0	...	...	...	...	...	...	6,4	2,7
1560,1—1740,0	...	...	...	...	...	...	4,0	1,3
1740,1—1920,0	...	...	...	...	...	...	3,0	0,6
Понад 1920,0	...	...	...	...	...	...	7,3	1,5
Частка населення із середньодушовими доходами, меншими за прожитковий мінімум, %	56,6	78,9	50,9	76,9	31,4	57,4	17,3	42,7

доходів у місяць, тоді як у міського — частка таких осіб у 2005 р. становила 30,8 %, а у 2006 р. знизилася до 19,9 %. У 2008 р. близько третини жителів села отримували доходи понад 840 грн, а серед міських — частка таких осіб становила 60,8 % (табл. 2).

У сільській місцевості у 2005 р. 78,9 % населення отримували грошові доходи менші за прожитковий мінімум. До 2008 р. ця частка зменшилася до 42,7 %, однак цей показник залишається значно вищим, ніж в містах.

З проблемою диференціації доходів населення тісно пов'язана проблема бідності, що визначають як відсутність необхідних засобів для підтримання певного, прийняттого в суспільстві рівня життя та характеризується неможливістю забезпечити сім'ю продуктами харчування, медичним лікуванням, освітою тощо.

Для вимірювання бідності використовуються різні критерії. До критеріїв бідності відносять, зокрема, розроблені Світовим банком критерії окремо для країн Східної Європи та країн колишнього СРСР (у розмірі 4,3 дол. США на день), промислово високорозвинених країн (у розмірі 14,76 дол. на день); вартісний критерій, що визначається для

національної межі бідності — 75 % рівня сукупних витрат (доходів), скоригований на індекс інфляції; структурний критерій (витрати на харчування становлять понад 60 % сукупних витрат домогосподарств); критерій калорійності харчування (добовий раціон харчування на одну особу менше 2100 ккал) [2, с. 52].

Відповідно до прийнятої в Україні Стратегії подолання бідності, критерієм бідності в Україні визнано 75 % медіанних сукупних витрат (доходів) у розрахунку на одного дорослого [5].

Рівень бідності в Україні у 2000 р. становив 26,7 %, у 2001 р. — 26,2 %, у 2004 р. — 25,0 % [4, с. 300]. За дослідженнями фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень, у 2008 р. частка бідного населення України становила 28,2 % [7, с. 162]; за масштабами бідності Україна знаходиться на третьому місці в Європі після Албанії та Молдови [9, с. 6].

За 1999—2006 рр. при постійному зменшенні рівня бідності в містах, серед сільського населення цей показник щороку зростав і в 2006 р. становив 38,4 %, а по домогосподарствах із двома дітьми — 50,8 % [2, с. 57]. До речі, в сільській міс-

цевості більше третини сімей, що мають дітей, — це сім'ї з двома дітьми.

Аналіз бідності за окремими аспектами депривації (відсутності доступу до певних умов життя) у 2007 р. засвідчив, що 21,0 % осіб від усього населення позбавлені можливості придбати основні предмети тривалого користування (холодильник, пральна машина, кольоровий телевізор), а серед сільського населення цей показник становить 30,0 %. За депривацією основних зручностей житла (центральне газопостачання, водогін, каналізація) ці показники становлять 46,4 та 85 % відповідно [2, с. 57].

За таких умов суттєвим чинником підвищення соціального статусу сільських жителів та рівня їх доходів слугували заходи з земельної реформи. Для повного задоволення потреб громадян у земельних ділянках на початку земельної реформи був сформований резервний фонд земель та фонд земель запасу, причому й нині ще існує резерв площ для подальшого задоволення потреб громадян у земельних ділянках.

Не менш важливим соціальним аспектом запровадження приватної власності на землю є той факт, що внаслідок реорганізації колективних та державних підприємств і наділення землею громадян, 6,9 млн осіб набули право на набуття у власність земельної частки (паю).

Незаперечним соціальним досягненням земельної реформи було створення законодавчих підстав для приєднання земельної частки (паю) до особистого селянського господарства, створення фермерського господарства, участі в асоційованих формах бізнесу, передачі її в оренду. З усіх перелічених напрямів реалізації права розпорядження земельною часткою (паєм) найбільшого поширення отримала їх оренда. Близько двох третин власників сертифікатів та державних актів реалізують право на земельну частку (пай) шляхом надання своєї земельної ділянки в оренду.

За 2001—2008 рр. розмір орендної плати за 1 га збільшився із 73,6 грн до 180,5 грн. При середньому розмірі земельної частки (паю) 4,3 га загальна сума орендної плати зросла відповідно із 316,48 грн до 776,15 грн, що певною мірою забезпечило підвищення рівня доходів сільських жителів.

Висновки. Проведеними дослідженнями встановлено, що номінальна заробітна плата працівника в сільському господарстві України у 2008 р. становила 1101 грн, або 61 % цього показника по національній економіці. Відповідно, в аграрній галузі склалися гірші співвідношення основних соціальних стандартів та номінальної заробітної плати, ніж в економіці в цілому. Значно більшою у сільському господарстві

є диференціація оплати праці за регіонами, що вказує на її слабку залежність від кількісних та якісних показників праці.

Крім того, в сільському господарстві п'ятій частині працівників заробітна плата за грудень 2008 р. була нарахована в межах мінімальної заробітної плати, тоді як по економіці в цілому ця частка становила лише 7,3 %. Частка працівників, яким була нарахована заробітна плата у межах прожиткового мінімуму, була на рівні 46 % (по економіці — 22,0 %). У 2008 р. 42,7 % населення в сільській місцевості отримали середньодушовий дохід менший за розмір прожиткового мінімуму. Серед сільського населення рівень бідності є також вищим.

За таких умов незаперечний соціальний ефект заходів земельної реформи, внаслідок проведення яких були задоволені потреби громадян у земельних ділянках для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва тощо. Нині 6,9 млн осіб отримали право на набуття у власність земельної частки (паю), що створило передумови для підвищення рівня їх доходів.

Використані джерела

1. Бідність в Україні: методика та практика аналізу / Національна академія наук України, інститут демографії та соціальних досліджень. — К.: ПРООН, 2008.
2. Демографічні чинники бідності (колективна монографія) / [за ред. Е. М. Ліанової]. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. — 184 с.
3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19. 09. 2007 р. № 1158. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.minagro.gov.ua/page/?3800.
4. Методологічні та прикладні аспекти праці та соціальної політики / [за ред. Т. М. Кір'ян]. — К.: Соцінформ, 2008. — 384 с.
5. Стратегія подолання бідності, затверджена Указом Президента України від 15. 08. 2001 р. № 637/2001. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=637%2F2001.
6. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / [за ред. В. М. Гейця]. — Х.: Форт, 2003. — 440 с.
7. Україна у 2005—2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: моногр. / [за ред. Ю. Г. Рубана]. — К.: НІСД, 2009. — 655 с.
8. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства / [Пішуліна О. М., Жаліло Я. А., Лавриненко С. І., Покришка Д. С.] ; за заг. ред. В. Є. Воротіна. — К.: НІСД, 2009. — 108 с.
9. Черняк В. Держава повинна захищати справедливість, або що таке капіталізм із людським обличчям» / В. Черняк // Голос України. — 2009. — № 242 (4742). — 19 груд. — С. 6—7.
10. Шевчук Ю. Одне пальто на вісім років — і радій життю / Ю. Шевчук // Голос України. — 2009. — № 233 (4733). — 9 груд.

УДК 634. 8:663. 2

С. Г. Черемісіна,

д. е. н., доцент,

Д. В. Шиян,

викладач,

Севастопольський інститут банківської справи

Української академії банківської справи

Національного банку України

ТЕНДЕЦІЇ РОЗВИТКУ ВИНОГРАДО-ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ В АР КРИМ

Проаналізовано сучасний стан виноградарства в АР Крим. Встановлено тенденції розвитку сировинної бази виноробства у розрізі районів та динаміку виробництва виноробної продукції. Визначено рівень зовнішньоекономічної діяльності виноградо-виноробної галузі. Запропоновано основні напрями її стабілізації та підвищення ефективності.

Сучасна ситуація в Україні свідчить про складний процес зміни моделі економіки і принципів функціонування господарських формувань. Розвиток агропромислового комплексу, підвищення ефективності його галузей значною мірою визначаються здатністю і темпами адаптації підприємств до ринкового середовища, інтеграційними зв'язками організаційно-правових структур, інноваційним оновленням матеріально-технічної бази та системою науково-методичного забезпечення виробництва. Ця проблема особливо актуальна для Автономної Республіки Крим.

Серед великої різноманітності сільськогосподарських культур, що вирощуються в регіоні, виноградарство, технологічні процеси подальшої переробки винограду і виробництва виноробної продукції мають вагомое значення для економіки Криму. До того ж ця галузь значною мірою наповнює бюджет регіону податковими надходженнями, як від господарської діяльності, так і від зовнішньоекономічної діяльності.

На проблемах розвитку виноградо-виноробного виробництва України зосередили увагу М. Афонін, А. Гаркуша [2], В. Єжов, Л. Мармуль [3], І. Червен та інші дослідники. Механізми формування ринку виноградо-виноробної продукції Криму викладено у працях Г. Валуїка, А. Бузні [4], В. Рибінцева, С. Додонова. Проте моніторинг та оцінка перспектив розвитку виноградо-виноробної галузі Криму здійснюється епізодично.

Метою статті є оцінка сучасного стану виноградо-виноробної галузі Криму: її сировин-

ної бази та динаміки виробництва виноробної продукції.

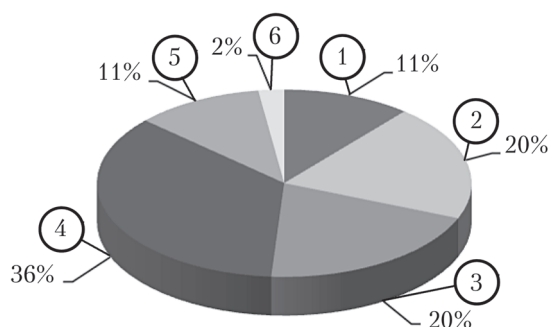
Нині виноградо-виноробна галузь АР Крим характеризується зниженням обсягів виробництва продукції. Урожайність технічних і столових сортів винограду ледве досягає 20–25 % від дійсно можливого рівня. Більше половини плодоносних виноградних насаджень має на 25–40 % проріджену структуру і вік 20 років і більше.

Промисловим виноградарством в регіоні займаються 73 виноградо-виноробних підприємства різних організаційно-правових форм власності і господарювання. Серед виробників винограду найбільшу частку (36 %) займають державні підприємства (рис. 1).

За період 1991–2009 рр. загальна площа виноградників в АР Крим скоротилася на 52,2 % (від 62,6 тис. га в 1991 р. до 29,9 тис. га в 2009 р.), площа виноградників у плодоносному віці зменшилася від 52,5 до 26,0 тис. га або на 50,5 % (рис. 2).

Частка площі виноградників в регіоні від загальної по Україні в цілому скоротилася з 36,5 % у 1991 р. до 33,0 % у 2009 р., в т. ч. плодоносних виноградників – з 37,1 до 35,2 %. За аналізований період загальна площа виноградників в АР Крим у всіх категоріях господарств скоротилася на 47,8 %, а площа виноградників в плодоносному віці – на 49,5 % і склала 29,9 тис. га у 2009 р. в порівнянні з 62,5 тис. га в 1991 р.

Щодо регіональної структури площ виноградників в АР Крим, то слід зазначити, що лише в п'яти районах Криму загальна площа виноградників перевищує 2000 га, серед них м. Севастополь, Бахчисарайський і Сімферопольський райони, м. Судак, м. Феодосія, де виробництвом винограду продовжують займатися переважно сільськогосподарські підприємства. Що ж до таких регіонів Криму як м. Сімферополь, м. Євпаторія, м. Керч, Красноперекіпський та Роздольненський райони, то площі під виноградниками в них не перевищують 100 га й повністю знаходяться у власності господарств населення (рис. 3).

- 1- Відкриті акціонерні товариства
- 2- Закриті акціонерні товариства
- 3- Товариства з обмеженою відповідальністю
- 4- Державні підприємства
- 5- Сільськогосподарські виробничі кооперативи
- 6- Дочірні підприємства

Рис. 1. Розподіл виробників винограду в АР Крим за формами господарювання, % (станом на 01. 10. 2010 р.)

Джерело: дані Державного комітету статистики України

Рис. 2. Динаміка площі виноградних насаджень в АР Крим

Урожайність винограду за аналізований період зросла на 12,6% — від 45,9 до 51,7 ц/га (рис. 4).

За період з 1991 по 2009 рік врожайність винограду в АР Крим лише в 1998 р. перевищила середню врожайність в Україні. Співвідношення врожайності винограду в регіоні з аналогічним показником по країні зросло від 112,6% в 1991 р. до 127% у 2009 р. При цьому зазначимо, що потенціал оброблюваних в регіоні сортів винограду використовується недостатньою мірою. За останніх 10 років врожайність винограду по АР Крим складала 20–25% потенційно-можливого рівня. Валовий збір винограду скоротився на 48,7%. У 2009 р. обсяг виробництва становив 125,3 тис. т в порівнянні з 244,3 тис. т у 1991 р. (рис. 5).

Скорочення площі і невідповідність масштабів оновлення виноградників встановленим нормативам призводить до зниження виробництва, дестабілізації сировинної бази вітчизняного виноробства.

Унаслідок низької продуктивності, значного зростання виробничих витрат, недосконалості цінової політики виноградо-виноробна галузь України з високорентабельної (53,9% в середньому за період з 1986–1990 рр.) вже давно перетворилася на збиткову і дана тенденція продовжує посилюватися.

Проте слід зазначити, що суттєве зменшення сировинної бази галузі не відобразилося на загальних обсягах виробництва виноробної продукції у регіоні. Тенденції щодо виробництва винопродукції в Криму навіть дещо поліпшилися. За період 2001–2004 рр.

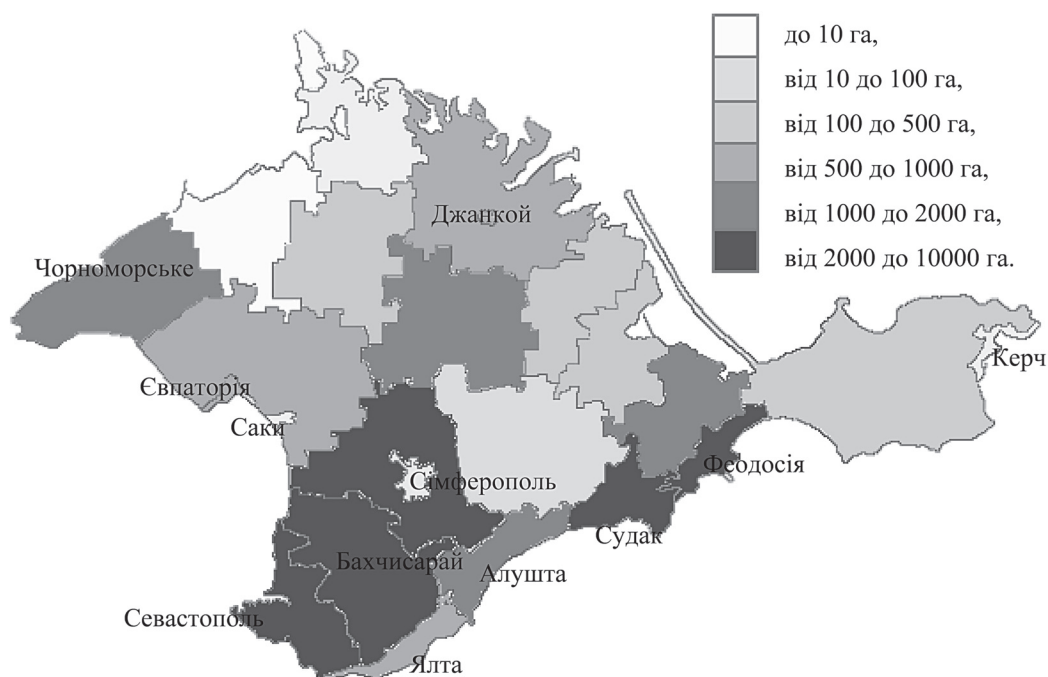

Рис. 3. Загальні площі насаджень виноградарників в АР Крим (станом на 01. 01. 2010 р.)

Джерело: дані Державного комітету статистики України

Рис. 4. Урожайність виноградарних насаджень в Україні та АР Крим в динаміці

його обсяги зросли майже в два рази, а коньяку — в 1,7 рази (рис. 6).

З 1990 по 2009 р. виробництво вина в Криму зросло на 32,9 % або на 2798 тис. дал (рис. 6). Найбільше зростання виробництва спостерігається в районі міста Євпаторія — майже в 19 разів, в Червоногвардійському і Сакському районах — в 14 і 2,3 рази відповідно, в районі міста Сімферополь — у 2,2 рази. Різко скоротилося виробництво вина в традиційно виноробницькому Бахчисарай — в 12,5 рази, а також в Білогірському, Джанкойському, Кіровському, Ленінському районах. Виробництво коньяку у 2009 р. в порівнянні з 2000 р. зросло майже в 3 рази, шампанського — на 18,6 %. У 2009 р. виноробні заводи АР Крим майже в 3 рази

збільшили виробництво коньяку, що пояснюється зростанням імпорту коньячних спиртів за рахунок безмитної квоти, встановленої Кабінетом Міністрів України.

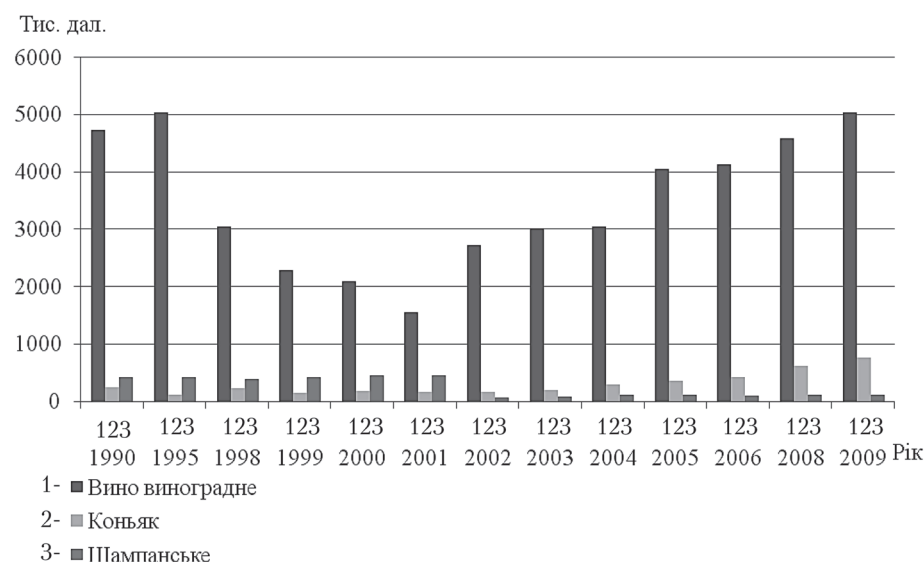
Варто зауважити, що зростання обсягів виробництва виноробної продукції не гарантує її високої якості та відсутності фальсифікації.

За період з 1990 по 2009 рік суттєво скоротилося виробництво шампанського — в 3,6 рази, що пояснюється зменшенням обсягів його виробництва такими провідними підприємствами як ООО АФ «Золота балка» і ЗШВ «Нове світло» у зв'язку з тривалими процесами зміни форм власності, механізмів господарювання, а також з поступовою деградацією сировинної бази виноробства.

Джерело: дані Державного комітету статистики України

Рис. 5. Динаміка валового збору винограду в АР Крим

Джерело: дані Держкомстату АР Крим

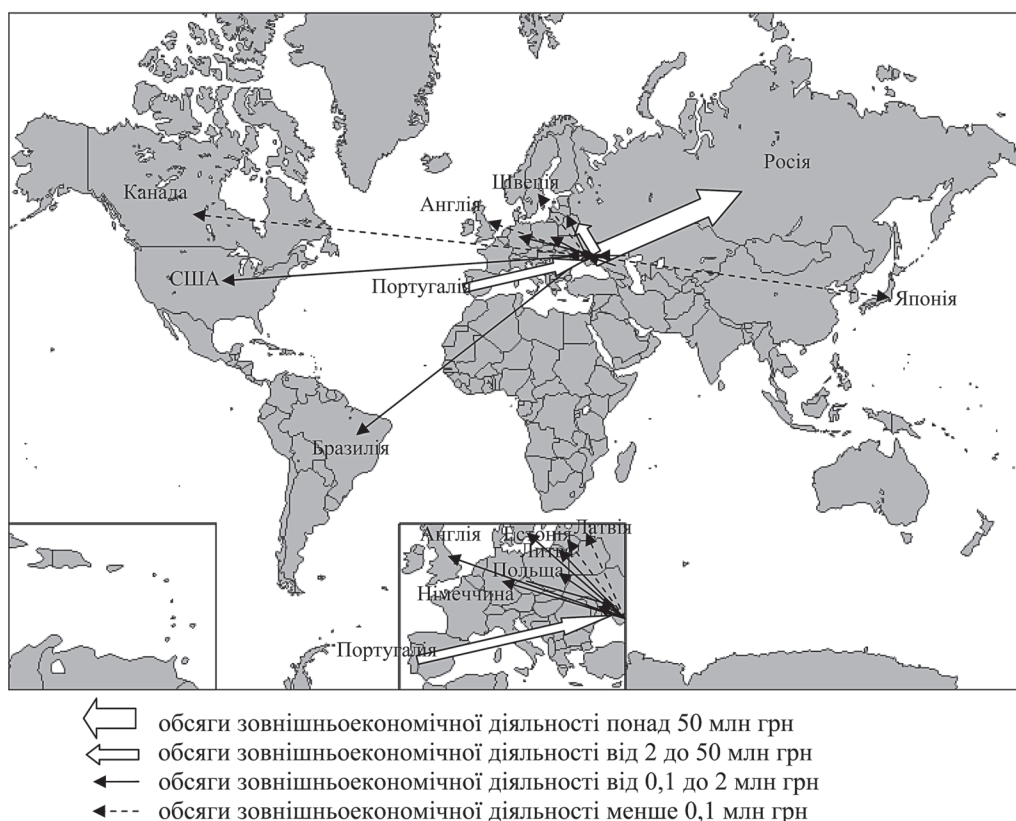
Рис. 6. Обсяги виробництва виноробної продукції в АР Крим в динаміці

Одним з пріоритетних напрямів розвитку конкурентної стратегії експортоорієнтованих галузей є інтеграція України до Європейського союзу. Проте взаємовигідна співпраця з ЄС потребує удосконалення законодавчої бази, розробки стандартів на виробництво продукції згідно з європейськими, а також формування відповідного конкурентного середовища.

У Автономній Республіці Крим вино виробляють 43 підприємства (без малих), із них 14 підприємств – виноробні заводи, що спеціалізуються на виробництві вин і частковому виробленні винома-теріалів і 29 підприємств, – структурні підрозділи (цехи), що знаходяться на балансі непромислових організацій, з яких 19 здійснюють переробку вино-

граду і виробництво винома-теріалів, 10 з них за-ймаються також виготовленням вин.

Підприємствами АР Крим випускається п'ята частина вироблюваного виноградного вина в Україні. Основними його виробниками є: Головний завод марочних вин ПАО «Массандра», ЗАТ «Бахчисарай винзавод», ЗАТ «Завод марочних вин і коньяків «Коктебель», Севастопольський ви-нзавод, Інкерманський завод марочних вин, ЗШВ «Нове світло», ТОВ АФ «Золота балка», Сімферопольський винзавод, Агрофірма «Крим». Винороб-ницька галузь Криму забезпечує 2–6 % експорту українськими виробниками продукції. У 2009 р. підприємствами галузі експортовано 725 тис. дав винопродукції (рис. 7).

Джерело: дані Держкомстату АР Крим

Рис. 7. Показники зовнішньоекономічної діяльності підприємств виноградо-виноробної галузі АР Крим в 2009 р., млн грн

Найбільшими експортерами в Криму є НΠΑО «Массандра» (80,6 % загального обсягу експорту винопродукції), ТОВ Бахчисарай винзавод (7,9 %), ДП Кримський винний будинок (6,2 %). Останніми роками спостерігається зменшення імпорту продукції виноробства (за винятком ввезеного у 2003 р. коньячного спирту).

За останні три роки експорт винопродукції з Криму збільшився на 62,9 %, в т. ч. в країни ближнього зарубіжжя – на 79,2 %. Найбільшим імпортером виноробної продукції кримських підприємств є Росія. На країни далекого зарубіжжя припадає незначна частка експорту продукції (близько 2 % обсягу експорту). Експортні постачання здійснюються в 15 країн світу – Росію (95 %), Білорусь (4 %), Молдову, Литву й інші країни.

Висновки. Підводячи підсумок наведеному значимо, що в сучасних умовах більшість виноградарських підприємств стикаються з наступними проблемами: хронічний брак матеріально-технічних, фінансових, а головне, інвестиційних ресурсів, брак державної підтримки розвитку сировинної бази виноробства, лобювання з боку влади та впливових бізнес-структур дієвості тінювих механізмів щодо знищення виноградників у плодоносному віці. Скорочення площ і невідповідність масштабів оновлення виноградників встановленим нормативам призводить до зниження виробництва, дестабілізації сировинної бази вітчизняного виноробства.

Крім вищевикладених причин, негативний вплив на стан галузі здійснили такі чинники, як неузгодженість інтересів всіх учасників виробничого процесу (від виробництва винограду до випуску готової виноробної продукції), деградація ресурсного потенціалу і системи матеріально-технічного забезпечення виноградарських господарств, зниження «технологічної» дисципліни виробництва, зберігання і переробки винограду.

Складний економічний стан більшості виноградо-виноробних підприємств, а також зниження обсягів виробництва галузі спонукають до прискорення розв'язання проблем розвитку виноградо-виноробного виробництва Криму, досягнення стабілізації й підвищення ефективності механізмів господарювання виноградарських підприємств.

Використані джерела

1. Авидзба А. М. Экономика виноградарства Крыма: теория и практика функционирования / А. М. Авидзба, С. Г. Черемисина. — Ялта: Адонис, 2003. — 247 с.
2. Гаркуша О. М. Формування ефективного виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України / Гаркуша О. М. — Миколаїв: МДДА, 2001. — 281 с.
3. Мармуль Л. А. Стратегическое управление устойчивым развитием виноградарства в регионе / Л. А. Мармуль // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв: Миколаївський держ. аграр. ун-т, 2006. — Вип. 32. С. 61–78.
4. Матчина И. Г. Экономика виноделия / И. Г. Матчина, А. Н. Бузни. — Симф.: Таврида, 2003. — 256 с.
5. Черемисина С. Г. Развитие виноградо-винодельческого производства Крыма: моногр. / Черемисина С. Г. — К.: ННЦ ИАЕ — 2006. — 489 с.

ОЦІНКА ВИТРАТ ГРОШОВИХ КОШТІВ І ЗАТРАТ ПРАЦІ НА ВИРОЩУВАННЯ ФУНДУКА

Проведено аналіз і визначено капітальні витрати на створення промислових насаджень фундука, витрати коштів на виробництво горіхів та затрати праці при вирощуванні культури.

На більшій частині території України природнокліматичні умови сприятливі для вирощування фундука, проте у нас практично немає промислового виробництва цих цінних горіхів. Україна імпортує фундук переважно з Туреччини, яка є найбільшим їх виробником у світі.

За результатами досліджень у різних наукових установах України кращі нові сорти і перспективні форми фундука показують середньорічну врожайність більше 20 ц/га [2–4]. Однак дані про витрати коштів на виробництво горіхів, які наведені у праці О. В. Моргун за 2001–2003 рр. вже застаріли [5]. В останні роки зростає зацікавленість підприємців у вирощуванні цієї культури: площі насаджень фундука у сільськогосподарських підприємствах України за три роки зросли у чотири рази. Тому актуальним є аналіз витрат на вирощування фундука для оцінки економічної ефективності виробництва горіхів та розробки нормативів, які можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами при створенні промислових насаджень культури.

Аналіз витрат коштів і праці на закладання і догляд за насадженнями фундука проводився в Інсти-

туті помології ім. Л. П. Симиренка НААНУ згідно рекомендованої технології вирощування фундука в умовах України, основними характеристиками якої є використання найбільш адаптованих до умов вирощування сортів Бомба, Жовтневий, Гянджа та схеми садіння кущів 6 × 6 м. Виконання всіх технологічних операцій по закладанню і догляду за насадженнями забезпечує середньорічну врожайність горіхів 16,5 ц/га. Для розрахунку витрат використовували ціни і годинні тарифні ставки в рослинництві станом на 1. 11. 2009 року. Врахована мінімальна ціна оренди землі – 3 % від нормативної вартості землі.

Капітальні витрати на створення промислових насаджень включають витрати на закладання і догляд за молодими насадженнями фундука протягом перших шести років до вступу їх у плодоношення. На сьомий рік після посадки насадження культури переводять у плодоносні. Всього на створення одного гектару саду фундука необхідно 39,0 тис. грн капітальних витрат, причому в рік посадки витрати становлять 36,4 % від цієї суми. Розрахунки витрат зроблені для закладання насаджень фундука на рівних ділянках або схилах до 10°. При закладанні промислових насаджень на крутих схилах необхідно враховувати додаткові витрати на нарізування на них терас (табл. 1).

Основною статтею витрат на створення насаджень фундука є садивний матеріал. За запропоно-

Таблиця 1

Капітальні витрати (грн) і затрати праці (люд/год.) на один гектар закладання і догляду за молодими насадженнями фундука (схема садіння 6 × 6 м)

№ п/п	Показник	Підготовка ґрунту і посадка	Догляд за насадженнями (в середньому за рік)	Всього на створення насаджень
1	Оплата праці з нарахуваннями	1297	1055	7630
2	Садивний матеріал	5004	—	5004
3	Пально-мастильні матеріали	2814	538	6040
4	Амортизація с-г техніки	118	40	356
5	Засоби захисту рослин	—	250	1500
6	Добрива, всього	2379	1102	8989
7	Оренда землі	345	345	2415
9	Інші прямі витрати, 10 %	1196	448	3884
	<i>Всього прямих витрат</i>	13152	3827	36116
10	Накладні витрати, 8 %	1052	306	2889
	<i>Всього витрат коштів, грн</i>	14204	4134	39006
	<i>Затрати праці, люд/год., всього</i>	143	98	731

**Витрати коштів (грн) і затрати праці (люд/год.) на вирощування одного гектару
плодоносних насаджень фундука**

№ п/п	Показник	Догляд за плодоносними насадженнями	Збір горіхів	Всього на виробництво горіхів
1	Оплата праці з нарахуваннями	1673	5776	7449
2	ПММ	475	84	558
3	Амортизація с/г техніки	38	11	50
4	Амортизація саду	5851	—	5851
5	Засоби захисту рослин	250	—	250
6	Добрива — всього	2210	—	2210
7	Оренда землі	345	—	345
9	Інші прямі витрати, 10 %	829	596	1425
	<i>Всього прямих витрат</i>	11670	6558	18229
10	Накладні витрати, 8 %	934	525	1458
	<i>Всього витрат коштів, грн</i>	12604	7083,1	19687,0
	<i>Затрати праці, люд/год., всього</i>	149	573	722

ваною схемою на один гектар необхідно висадити 278 саджанців. При ціні 18 грн за саджанець витрати на садивний матеріал становлять 5 тис. грн — 35,2 % витрат в рік садіння і 12,8 % всіх капітальних витрат на створення насаджень фундука. Витрати на догляд за молодими насадженнями фундука становлять від 2,9 тис. грн в перший рік вегетації до 5,1 тис. грн — на 5–6 рік, а в середньому за 6 років — 4,1 тис. грн за рік. Затрати праці на створення одного гектару саду фундука становлять 731 люд/год., причому 80,5 % з них — це затрати праці на догляд за молодими насадженнями.

Витрати на вирощування одного гектару плодоносних насаджень фундука включають витрати на догляд за плодоносними насадженнями та витрати на збір горіхів і доробку врожаю з 1 гектара плодоносного саду фундука (табл. 2).

Всього витрати коштів на виробництво горіхів з 1 гектара насаджень за рекомендованою технологією при урожайності 16,5 ц/га становлять 19,7 тис. грн. З них 36,0 % — витрати на збір горіхів і доробку врожаю. Основною статтею витрат на догляд за плодоносним садом фундука є оплата праці, яка становить 37,8 % всіх витрат. Особливо великі затрати праці на збирання і доробку врожаю фундука — 79,4 % всіх затрат праці на виробництво горіхів. Собівартість виробництва одного центнера горіхів за даною технологією становить 1193 грн.

Використання сільськогосподарськими підприємствами розроблених нормативів витрат на закладання і догляд за насадженнями фундука дасть можливість забезпечити раціональне використання трудових і матеріальних ресурсів при

закладанні промислових насаджень фундука і догляді за ними.

Висновки.

На створення одного гектару саду фундука необхідно 6 років і 39,0 тис. грн капітальних витрат, в тому числі на підготовку ґрунту і посадку 14,2 тис. грн, з яких 5,0 тис. грн становлять витрати на садивний матеріал — 35,2 % витрат в рік садіння і 12,8 % всіх капітальних витрат на створення насаджень фундука. Витрати коштів на догляд за молодими насадженнями фундука становлять в середньому 4,1 тис. грн за рік. Затрати праці на створення одного гектару саду фундука становлять 731 люд/год.

Витрати коштів на виробництво горіхів з 1 гектара насаджень за даною технологією при урожайності 16,5 ц/га становлять 19,7 тис. грн, а собівартість виробництва одного центнера горіхів — 1193 грн. Затрати праці на виробництво горіхів з 1 гектара саду фундука становлять 722 люд/год.

Використані джерела

1. Гибало В. М. Відбір екологічно пристосованих сортів фундука для Лісостепу України / В. М. Гибало // 36. наук. пр. Уманського ДАУ. — Умань, 2008. — Вип. 61. — С. 256—261.
2. Дроник Н. І. Оцінка результатів сортовивчення перспективних форм фундука / Н. І. Дроник // Л. П. Симиренко і садівництво України: наук. зб. — Корсунь-Шевченківський: ПП Майдаченко І. С., 2004. — С. 293—298.
3. Моргун О. В. Урожайність і якість плодів фундука в умовах Лісостепу України / О. В. Моргун, М. О. Бублик // Садівництво: міжвід. темат. наук. зб. — К., 2004. — Вип. 55. — С. 63—71.
4. Моргун О. В. Господарсько-біологічна оцінка нових сортів фундука в умовах північного Лісостепу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: спец. 06. 01. 07 «Плодівництво» / О. В. Моргун. — К., 2006. — 20 с.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИРОБНИЦТВА ЯКІСНИХ І БЕЗПЕЧНИХ ПРОДУКТІВ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано динаміку розвитку органічного сільсько-го господарства та ринку екологічно чистої продукції для дітей. Встановлено основні недоліки законодавства щодо виробництва якісної і безпечної продукції дитячого харчування. Досліджено еколого-економічні аспекти проблеми, розроблено першочергові завдання і запропоновано заходи нарощення виробництва органічної продукції в Україні.

За результатами досліджень, що були проведені агентством «МАСМИ» Україна у 2008 р., лише чверть українських дітей до 3-х років регулярно споживають спеціалізовані дитячі молочні та кисломолочні продукти харчування [10].

Комплексна оцінка показників здоров'я дітей свідчить, що до групи практично здорових дітей належить менше 50 відсотків. Дефіцит споживання вітамінів та мікроелементів зафіксовано майже у половини обстежених дітей.

Ринок дедалі більше наповнюється імпортними продуктами дитячого харчування, які недоступні більшості українських сімей з дітьми.

Недосконалість державної системи соціальної підтримки українських сімей з дітьми, особливо тих, які проживають в сільській місцевості, обмежений доступ до повноцінних, збалансованих продуктів дитячого харчування негативно позначається на стані здоров'я дітей [1].

Проблема забезпечення населення якісними та безпечними продуктами харчування є однією з першочергових як для економічно розвинених країн, так і для країн, що розвиваються. Вона досліджувалася багатьма вітчизняними вченими (Артиш В., Дейнеко Л., Милованов Є., Скальський В., Шубравська О., Шелудько Б.), проте і сьогодні залишаються невирішеними багато питань. З огляду на це, шляхом вивчення фондів матеріалів, нормативно-правової бази і літературних джерел було проведено дослідження проблеми виробництва якісної і безпечної продукції, зокрема продукції, призначеної для дитячого харчування, а також визначено перспективи переходу до органічного виробництва, як однієї

з форм виробництва якісних продуктів дитячого харчування.

У багатьох країнах світу, зокрема у Західній Європі, ідея екологічного землеробства набуває значної популярності. Однією з причин його розвитку є високий попит на таку продукцію, а відповідно й зростання її вартості та прибутковості виробництва.

Світовий ринок органічної продукції у 2008 р. оцінювався у 46,1 млрд дол. США на рік, тоді, як у 2006-му році цей показник був на рівні 33,2 млрд дол. США. Доходи від діяльності на таких ринках сконцентровані у країнах Європи (43 %) та Північної Америки (54 %). На інші країни припадає лише 3 % усіх світових доходів.

Серед європейських країн найбільші обсяги продажу екологічно чистої продукції припадають на Німеччину (4,5 млрд євро), Італію (2,9 млрд євро) та Францію (2,3 млрд євро). Значні ринки екологічно чистої продукції знаходяться в Швейцарії, Данії, Швеції, Австрії й Нідерландах [5].

Згідно з даними Науково-дослідного Інституту Органічного сільського господарства, у 2008 р. загальна площа земель, що використовуються для органічного землеробства у світі становила 32,2 млн га. Порівняно з 2006 р. вона зросла на 3,03 млн га, або на 10 % [5].

В Україні також спостерігається тенденція до розширення виробництва якісної і безпечної продукції харчування. Офіційні статистичні огляди ІФОАМ стверджують, що якщо на початок 2003 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного», то у 2008 р. налічувалося вже 118 сертифікованих органічних господарств, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель становила 269984 га (табл. 1).

За розрахунками вчених, науково обґрунтована потреба в харчових продуктах різного асортименту для дітей від народження до 14 років становить на рік близько 1396 тис. тонн спеціальних

Динаміка загальної площі органічних сільськогосподарських угідь та кількості органічних господарств в Україні [8]

Показник	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Площа, тис га	164,5	239,5	240	241,9	242	249,8	269,9
Кількість господарств	31	69	70	72	80	92	118

Виробництво продуктів дитячого харчування у динаміці, тис. т* (за даними Держкомстату), тис. тонн [6]

Показник	Рік			2008 р. у % до 2007р.	Січень—липень 2009 р.	7 міс. 2009 р. у % до 7 міс. 2008 р.
	2006	2007	2008			
Дитяче харчування, всього	84,9	19,9	19,1	96,3	11,7	106,4
в т. ч.: на молочній основі	8,2	10,7	11,7	109,4	7,0	104,5
дитяче харчування на борошняній основі	—	—	0,2	—	—	—
соки дитячі	75,4	7,8	5,8	75,3	3,5	106,1
консерви плодоовочеві і фруктові для дитячого харчування	1,2	1,1	1,4	127,3	1,2	133,3

продуктів харчування, у тому числі лікувально-профілактичного призначення — 53 тис. тонн. А виробництво основних видів продуктів дитячого харчування, за статистичними даними, у 2008 році становило лише 19 тис. тонн [1].

Основними виробниками продуктів дитячого харчування в Україні є ВАТ «Хорольський молококонсервний комбінат дитячих продуктів» (Полтавська обл.), ВАТ «Балтський молочноконсервний комбінат дитячих продуктів» (Одеська обл.) — сухі молочні продукти, ТОВ «Південний консервний завод (м. Херсон), ВАТ «Одеський консервний завод дитячого харчування» — плодоовочеві консерви і соки, ВАТ «Галактон», ТОВ «Фірма «Фавор» (м. Київ), ВАТ «Завод дитячого харчування «Салюс» (м. Київ), АТВТ АК «Комбінат «Придніпровський» (м. Дніпропетровськ), ТОВ «Люстдорф» (Вінницька обл.) — рідкі та пастоподібні молочні продукти [7].

Відповідно до Закону України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 р. № 142-V у виробництві продуктів дитячого харчування повинна застосовуватися сировина, яка виробляється переважно у спеціальних сировинних зонах [11]. У 2008 р. в Україні налічувалося 62 господарства, що займаються виробництвом сировини, призначеної для виготовлення продуктів дитячого хар-

чування. Зважаючи на обсяги виробництва продуктів дитячого харчування в Україні та реальну потребу, що необхідна для забезпечення збалансованого раціону, рекомендованого для дітей, можна зробити висновок, що така кількість господарств нездатна задовольнити потреби у сировині. Тож дуже важливим завданням державного рівня є розвиток вже існуючих та формування нових спеціальних сировинних зон.

В Україні існує великий потенціал для розвитку виробництва якісної і безпечної продукції, включаючи продукцію, призначену для дитячого харчування.

Однією з конкурентних переваг України на міжнародному сільськогосподарському ринку є забезпеченість родючими чорноземами на рівні 8 % світового запасу та наявність сприятливих умов для розвитку тваринництва. Якщо орієнтувати сільськогосподарські підприємства на вирощування екологічно чистої (органічної) сільськогосподарської продукції, то можна значно підвищити конкурентоспроможність вітчизняного аграрного сектору економіки.

На жаль, в Україні перехід до органічного землеробства здійснюється дуже повільно, причиною чого є ряд проблем та перешкод різних рівнів. Аналізуючи дослідження багатьох вітчизняних вче-

них, можна визначити, що основні проблеми розвитку виробництва якісної і безпечної продукції, призначеної для дитячого харчування полягають у наступному [3; 4; 12; 13]:

недосконалість законодавчо-правової бази (відсутність державного замовлення, несвоєчасна виплата дотацій за екологічно чисту сировину, невиконання державою зобов'язань з виплати коштів на модернізацію обладнання тощо);

недостатня обґрунтованість стандартів органічної продукції, необов'язковість її маркування;

необхідність перехідного періоду для виробництва органічної продукції;

невелика ємність сегменту внутрішнього ринку;

недосконалий маркетинг каналів збуту продукції;

орієнтація промислового виробництва на експорт;

відсутність державного органу сертифікації (на території України працюють іноземні сертифікаційні органи, а також створено український сертифікаційний орган ТОВ «Органік стандарт», що акредитований відповідно до міжнародних стандартів і уповноважений надавати послуги з сертифікації органічного виробництва);

недостатня поінформованість споживачів щодо переваг органічної продукції;

збільшення кількості країн-імпортерів продукції.

Перешкоди на шляху розвитку вітчизняного ринку органічних продуктів може створювати світова агрохімічна та біотехнологічна індустрія своїм тиском на виробників і осіб, які формують політику у даній сфері, конкуренція з боку альтернативних систем виробництва агропродовольчої продукції та несприятлива позиція СОТ щодо інтеграції факторів навколишнього природного середовища у сільськогосподарські політики країн-учасниць цієї організації [3].

Серед загроз національним інтересам стосовно екологічної безпеки харчових продуктів можна виділити такі:

виробництво екологічно небезпечних, шкідливих для здоров'я продуктів харчування національними підприємствами;

ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, небезпечних для людей;

екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів [2].

Процес інтеграції України у світове економічне співтовариство повинен будуватися на спеціалізації української економіки з виявленням і нарощуванням унікальних конкурентних переваг. Зокрема, інтеграція агропромислового комплексу у світову економіку потребує дотримання чинних у світі вимог екологічної безпеки, зменшення ресурсоемності сільськогосподарської продукції та підвищення на цій основі її конкурентоспроможності. Саме тому екологічна спрямованість аграрного виробництва — один із найважливіших напрямів його розвитку в умовах сьогодення [4].

У глобальному масштабі позитивні перспективи розвитку виробництва і ринку органічної продукції в Україні пов'язані з актуалізацією світової проблеми забезпечення безпеки харчування, яку не здатне вирішити традиційне сільське господарство, і одночасно — недостатнім задоволенням попиту на екологічно чисту продукцію з боку, насамперед, європейських споживачів. Привабливим для її українських експортерів (хоча й менш надійний, але місткий) є також ринок Росії. За оцінками російських соціологів, у їх країні стрімко зростає попит на такі продукти: зокрема, в середньому більше половини, а в найбільш високодохідних групах осіб — до 69 % москвичів готові платити за них вищу ціну [3].

Спеціалізація вітчизняного сільського господарства саме на органічному виробництві дає можливість:

прийняти до відома основні зауваження розвинених країн до вітчизняного сільського виробництва і зосередитись на перевагах, які забезпечують конкурентоспроможність національної економіки;

забезпечити екологічну безпеку країни в даній галузі;

позиціонувати українського товаровиробника продуктів харчування як виробника найбезпечніших та найкорисніших продуктів у світі;

забезпечити Україні конкурентоспроможну позицію в світовому господарстві як виробника готових екологічно чистих продуктів харчування, попит на які зростає;

зміцнити світову геополітичну позицію України [9].

Викладене свідчить про важливість переходу сільського господарства України до виробництва якісної і безпечної продукції харчування. Це дасть змогу вирішити проблеми локального, державного рівня, а також буде важливим кроком нашої дер-

жави в наближенні до світових стандартів не лише у галузі харчування, але й безпеки і якості життя населення загалом.

Окреслені проблеми визначають першочергові завдання розвитку виробництва й ринку органічної продукції в Україні, зокрема — удосконалення законодавчої, нормативної та інформаційної баз у досліджуваній сфері. У регіонах, які мають перспективи щодо поширення органічного виробництва, необхідно здійснити всебічні агрохімічні дослідження з метою поліпшення використання сільськогосподарськими виробниками локальних природних ресурсів та визначення оптимальних сівозмін. У соціальній сфері план дій повинен включати розвиток знань у галузі екологізації агропродовольчої діяльності. Поліпшення фінансового стану виробників органічних продуктів слід здійснювати за рахунок отримання ними доступу до урядових грантів, субсидій і кредитів, підвищення прибутковості їх діяльності (зокрема, в результаті впровадження первинної обробки продукції та застосування енергозберігаючих технологій), розвитку відповідної інфраструктури (сільських шляхів, фермерських ринків і магазинів, «зеленого» туризму тощо) [3].

Висновки. Основними перевагами, що отримає Україна в перспективі за умови поступового переходу на виробництво якісної і безпечної продукції, призначеної для дитячого харчування є такі:

1) *на місцевому рівні* — зниження енергоємності сільськогосподарського виробництва та виробничих витрат, незалежність від дорогих хімічних засобів захисту рослин, зниження залежності від зовнішнього фінансування;

2) *на державному рівні* — виробництво якісної та безпечної продукції, розвиток місцевих, національних та міжнародних ринків якісної та безпечної продукції для дитячого харчування, збільшення кількості робочих місць у сільській місцевості, сприяння інноваційним сільськогосподарським дослідженням, забезпечення населення вітчизняними продуктами дитячого харчування, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародних ринках, зміцнення експортного потенціалу держави, поліпшення іміджу України як виробника і експортера екологічно чи-

стої та безпечної продукції, реалізація в Україні концепції сталого розвитку;

3) *на глобальному рівні* — зменшення негативного впливу на довкілля (запобігання деградації земель, відновлення родючості ґрунтів, зменшення забруднення водних ресурсів тощо), збереження біорізноманіття, вирішення світової проблеми безпеки харчування.

Використані джерела

1. Національному виробнику дитячого харчування — зелене світло // Молокопереробка. — 2009. — № 8. — С. 26—28.
2. Дереваль О. Ю. Проблеми регулювання безпеки харчових продуктів у контексті екологічної національної політики України / О. Ю. Дереваль, О. О. Павленко // Механізм регулювання економіки. — 2009. — № 2. — С. 19—23.
3. Шубравська О. Ринок органічної продукції та перспективи його розвитку в Україні / О. Шубравська // Економіка України. — 2008. — № 1. — С. 53—61.
4. Скальський В. В. Органічне землеробство: проблеми та перспективи / В. В. Скальський // Економіка АПК. — 2010. — № 4. — С. 48—53.
5. Артиш В. І. Розвиток світового ринку органічної продукції / В. І. Артиш // Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 113—116.
6. Поточна ситуація на ринку продуктів дитячого харчування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pryuss.org/>
7. «Галактон» відкрив нову лінію з виробництва молочної продукції для дітей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/>
8. Органік в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://organic.com.ua>
9. Зайчук Т. О. Маркетинговий підхід до визначення стратегії розвитку сільського господарства України / Т. О. Зайчук // Теорія і практика сучасної економіки: зб. тез доповідей ІХ між нар. наук. - практ. конф. — Черкаси: ЧДТУ, 2008. — С. 155—158.
10. Детское питание — взрослый вопрос // Молокопереробка. — 2009. — № 3. — С. 14—15.
11. Про дитяче харчування: Закон України від 14 вересня 2006 р. № 142-V [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/>
12. Бейдик Н. М. Формування попиту на продукцію органічного виробництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Biol/Smtnz/2009_57/Article.pdf/20.Beudyk.pdf
13. Шелудько Б. І. Ключові етапи стратегії розвитку виробництва екологічно чистої продукції дитячого харчування в Україні / Б. І. Шелудько // Економіка промисловості України: зб. наук. пр. — К.: РВПС України НАН України. — 2005. — 304 с.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Обґрунтовується необхідність удосконалення процесу проведення землевпорядних робіт для формування раціонального землекористування новоутворених сільськогосподарських підприємств ринкового типу.

За роки проведення земельної реформи, крім межування, практично не проводиться системне розроблення землевпорядної проектної документації в аграрній сфері, насамперед з метою обґрунтованого формування землеволодінь і землекористувань товарних сільськогосподарських підприємств, у тому числі фермерських, та організації використання ними земельних угідь. Повністю припинилось виконання землевпорядних прогнозних розробок та інших проектних робіт щодо аргументування заходів з охорони земель.

В сучасних умовах значною мірою втратилась актуальність нормативно-правової бази землевпорядкування, успадкованої з радянських часів, оскільки в основу її були закладені державна форма власності на землю, жорстке планування господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, виходячи з доведених господарюючим суб'єктам державних обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, тотальне адміністрування землекористування. Реформовані після 2000 року на ринкові засади сільськогосподарські підприємства до цього часу не мають достовірних планово-картографічних матеріалів на свої землеволодіння і землекористування. Не проведена диференціація сільськогосподарських угідь за інтенсивністю використання, не визначено правовий режим земельних ділянок з різною формою власності. Заходи з охорони земель не лише не здійснюються, а навіть і не обґрунтовуються у відповідній землевпорядній документації. Не проводиться консолідація сільськогосподарських угідь. Близько 60 % сільськогосподарських підприємств України використовують до 100 га сільськогосподарських угідь кожне [1, с. 5].

Розвинені в аграрному відношенні країни вже з другої половини XIX століття вживали землевпорядних заходів, направлених до з'єднання дрібних ділянок у великі, і це швидко принесло позитивні результати щодо їх раціонального використання [2, с. 130].

Проблемам раціоналізації використання земельних ресурсів і охорони земель в сучасних еколого-економічних умовах присвячені праці Д. І. Бабміндри, В. В. Горлачука, Д. С. Добряка, Й. М. Дороша, В. М. Кривова, А. Г. Мартина, А. М. Третяка, Л. Я. Новаков-

ського, М. М. Федорова, М. А. Хвесика, А. Д. Юрченка, В. В. Юрчишина, П. Т. Саблука, О. Г. Тараріки та інших відомих економістів-аграрників. Проте існуючі підходи до оптимізації сільськогосподарського землекористування в сучасних умовах все ще залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглиблених наукових обґрунтувань.

Метою статті є обґрунтування необхідності законодавчого і методичного вдосконалення процесу організації землекористування сучасних орендних сільськогосподарських підприємств.

Нині існує велика кількість однотипних, але недостатньо аргументованих процедур землеустрою. Вважаємо, що настав час внести в земельне законодавство зміни, зокрема запровадивши універсальну процедуру землеустрою. Створення універсального процедурно-правового забезпечення землеустрою позбавить необхідності засмічувати земельне законодавство сумнівної якості нормативними документами, які, як правило, дублюють один одного.

В Законі України «Про землеустрій» до мети сучасних землевпорядних дій [3, ст. 282] доцільно віднести наступне:

- 1) забезпечення екологічних пріоритетів аграрного землекористування;
- 2) ефективну диференціацію продуктивних сільськогосподарських угідь для стабільного виробництва рослинницької продукції;
- 3) максимальне врахування місцевих агрокліматичних умов, фізико-хімічних властивостей ґрунтового покриву при визначенні структури посівних площ, розміщенні їх на відповідних територіях, забезпеченні законів плодозміни;
- 4) попередження водної і вітрової ерозії ґрунтів, інших факторів зниження їх родючості;
- 5) встановлення відповідного правового режиму господарської діяльності щодо регулювання розміщення сільськогосподарських культур на орних землях.

Сучасне землевпорядне законодавство повинно чітко визначити, коли землевпорядні дії можуть бути виконані за ініціативою суб'єктів аграрного землекористування та за їх рахунок; цими суб'єктами при відповідному державному стимулюванні або примусово за ініціативою інших суб'єктів землекористування, за рішеннями органів влади, за постановами судів.

Потреба в землевпорядних діях без згоди відповідних суб'єктів права власності на землю і землекористування в Україні існує, оскільки в аграрній сфері внаслідок проведення земельної реформи ста-

ли поширеними черезсмулля, далекоземелля, поділ та об'єднання земельних ділянок, малоземелля, виникли інші суттєві недоліки землекористування, ефективно переборювати які можливо лише шляхом здійснення примусового землеустрою. Існує також багато інших випадків, коли суспільство зацікавлене у виконанні землевпорядних дій тоді, коли така зацікавленість відсутня у землевласників та землекористувачів, а їх згоду на землеустрій можна отримати лише застосувавши певні засоби стимулювання. До землевпорядних дій, окрім суто грошового стимулювання, власники землі і землекористувачі повинні стимулюватись і в інші способи, насамперед, шляхом надання податкових та кредитних пільг. Таке стимулювання у загальному вигляді передбачене лише у ст. 205 Земельного Кодексу України. Без розробки механізму стимулювання та його закріплення у податковому і бюджетному законодавстві положення цієї статті кодексу залишаються декларацією. Всилюконституційнихтаміжнародно-правовихвимог (ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, ратифікованої відповідним Законом України від 17. 07. 98.) примусові землевпорядні дії, пов'язані з припиненням права власності або користування на земельну ділянку чи її частину та істотним обмеженням права власності або користування, можливі лише з мотивів суспільної необхідності відповідно до закону за умови попереднього повного відшкодування [4, ст. 18].

Таким чином, для виникнення землевпорядних правовідносин повинен мати місце складний юридичний факт, що включатиме як фактичні підстави, так і волевиявлення відповідних суб'єктів, причому не лише власників та землекористувачів, а у певних випадках — спеціально уповноважених органів влади.

При виконанні землевпорядних робіт щодо оптимізації аграрного землекористування має обґрунтуватись правовий режим територій: з виключно сільськогосподарським використанням сільськогосподарських угідь, а також територій, з дозволим (обмеженням) використанням сільськогосподарських угідь для певних цілей. Повинна обґрунтуватись доцільність зміни цільового призначення сільськогосподарських угідь для можливого урбаністичного освоєння, зокрема для рекреаційних цілей, розвитку садівництва, житлової забудови, дачного будівництва тощо.

На територіях з виключно сільськогосподарським використанням сільськогосподарських угідь має передбачатись тільки виробництво сільськогосподарської продукції. До цих територій повинні бути віднесені землі з найбільш родючими ґрунтами та з оптимальними їх фізико-хімічними характеристиками. На цих територіях має заборонятись будь-яке будівництво, окрім спорудження тимчасових будівель і споруд технологічного аграрного призначення.

На територіях з дозволим обмеженням використанням сільськогосподарських угідь для певних цілей може передбачатись виробництво рослинницької продукції, спорудження відповідних об'єктів виробничої інфраструктури сільськогосподарських підприємств, розвиток, при необхідності, сільської поселенської мережі [5, с. 18].

Зміну цільового призначення певних сільськогосподарських угідь доцільно насамперед передбачати з метою заповідного, рекреаційного, оздоровчого, селищного землекористування.

На цих територіях не повинно допускатись сільськогосподарське використання земель із спорудженням і експлуатацією тваринницьких об'єктів, складів мінеральних добрив та отрутохімікатів інших капітальних сільськогосподарських будівель і споруд.

Сільськогосподарські угіддя на схилітих територіях з деградованими, сильно-і середньо-змитими ґрунтами, іншими несприятливими для виробничо-культурної рослинності фізико-хімічними властивостями повинні виключатись із складу земель сільськогосподарського призначення і передбачатись для заліснення, заповідного, рекреаційного землекористування.

Водночас вбачаємо, що в товарному сільськогосподарському виробництві не потрібне масове виконання робіт з розроблення проектів землеустрою, які забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь (ст. 25 Закон України «Про землеустрій»). І в радянські часи дотримуватись запроєктованих сівозмін було не просто в силу нестабільності природно-кліматичних умов, а також обсягів державного замовлення на сільськогосподарську продукцію. В ринковому ж середовищі аграрні товаровиробники мають гнучко реагувати на кон'юнктуру аграрного ринку. Сучасна аграрна сфера функціонує в ринковому середовищі, коли вибір управлінських дій повністю належить власникам господарств. За державою залишаються функції встановлення еколого-правових обмежень землекористування та визначення й застосування економічних стимулів і санкцій, насамперед з метою охорони земель.

Висновки. Із завершенням масового виконання робіт щодо приватизації земель сільськогосподарського призначення зростає актуальність обґрунтування землевпорядної документації в сучасних товарних сільськогосподарських підприємствах. Воно має здійснюватись на оновленій законодавчій і методичній базі, яка б враховувала сучасні реалії ринкових економічних відносин. Доцільно, насамперед, в новій редакції опрацювати Закон України «Про землеустрій», підготувати необхідні методичні матеріали та еталони відповідної проектної і технічної документації.

Використані джерела

1. Сільське господарство України за 2007 рік: стат. зб. — К.: Держкомстат України, 2008. — 375 с.
2. Третяк А. М. Історія земельних відносин та землеустрою в Україні: навч. посіб. / Третяк А. М. — К.: Аграрна наука, 2002 — 370 с.
3. Про землеустрій: Закон України від 22. 05. 2003 р. № 858-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon. rada. gov. ua
4. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України 17. 11. 2009 р. № 1559 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon. rada. gov. ua
5. Про зонування земель: проект Закону України від 9. 04. 2009 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: dkzr. gov. ua/terra/control/uk/publish/

Я. Д. Загвойський,молодший науковий співробітник,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»**І. С. Ільчишин,**начальник управління статистики
Самбірського району Львівської області

РОЗВИТОК ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ РЕГІОНУ

Проаналізовано розвиток та ефективність діяльності особистих господарств населення Самбірського району Львівської області.

Аграрний сектор економіки займає провідне місце у розвитку економіки держави і потребує постійного вдосконалення діяльності організаційно-правових формувань. Зрозуміло, що реформування аграрних відносин спрямоване насамперед на створення ефективного господаря-власника, сприятливого економічного середовища на ринку, активного пошуку і мобілізації внутрішніх ресурсів, спрямованих на зростання обсягів виробництва та підвищення ефективності. Велика роль в цих процесах належить господарствам населення, які нині визначаються як особисті селянські господарства (ОСГ).

Реформування аграрних відносин в державі здійснюється вже понад 15 років. Змінюється структура використання земель між землекористувачами. Якщо у 1991 році сільськогосподарські підприємства використовували 85,3 % сільськогосподарських угідь Самбірського району Львівської області, а господарства населення – 14,7 %, то у 2009 році це співвідношення суттєво змінилося на користь господарств населення (відповідно 16,3 та 83,7 %). Проте ефективність використання земельних угідь в ОСГ залишається низькою.

У 2009 р. в порівнянні із 2000 р. загальна посівна площа в особистих селянських господарствах зменшилась на 31,7 %. Особливо помітним є зменшення

посівної площі під посівами цукрових буряків (фабричних). Звичайно, що низький рівень реалізаційних цін коренеплодів, що не відповідають цінам на матеріально-технічні засоби, не стимулює ОСГ до розширення площ під цією культурою.

У 2009 році в особистих господарствах населення найбільшу частку у посівній площі займали зернові та зернобобові культури – 37,8 %, картопля – 36,6 %.

Частка особистих селянських господарств району з виробництва продукції рослинництва в загальнообласних показниках склала: зерна – 4,3 %, цукрових буряків (фабричних) – 0,2, картоплі – 5,2, овочів – 2,9 %.

Віддача сільськогосподарського гектара в господарствах населення є дещо вищою в порівнянні із сільськогосподарськими організаційно-правовими формуваннями (табл. 2).

Аналіз даних таблиці 2 показує, що в 2009 році в порівнянні із 2000 роком урожайність зернових культур підвищилась на 8,3 %, картоплі на 42,7 %, овочів – в 2,1 раза. Нижчою в аналізованому періоді є урожайність цукрових буряків (фабричних) та плодоягідних культур.

В порівнянні із урожайністю цих культур в сільськогосподарських формуваннях району слід відмітити, що урожайність зернових та зернобобових культур на 43,8 % вища, картоплі – в 2,4 раза, овочів – в 3,2 раза.

В тісному взаємозв'язку із рослинницькою галуззю перебуває тваринницька галузь. Простежується негативна тенденція до зменшення поголів'я

Таблиця 1

Динаміка частки розмірів посівних площ в ОСГ Самбірського району Львівської області в їх загальній сукупності по всіх категоріях господарств, %

Показник	2000 р.	2009 р.	Зміни (2009 р. +,- до 2000 р.), в. п.
Вся посівна площа	43,8	54	+10,2
в т. ч.:			
зернові та зернобобові культури	21,4	43,4	+22
цукрові буряки (фабричні)	17,8	100	+82,2
картопля	99	99,6	+0,6
овочі	95,1	99,3	+4,2
кормові культури	48,4	66,9	+18,5

Урожайність основних сільськогосподарських культур в особистих селянських господарствах в динаміці, (ц/га)

№ п/п	Сільськогосподарська культура	2000 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2000 р.
1	Зернові культури (увазі після доробки)	31,2	33,8	108,3
2	Цукрові буряки (фабричні у злаковій вазі)	384,1	228,2	59,4
3	Картопля	120,5	171,9	142,7
4	Овочі	100,2	210,2	209,8
5	Плодоягідні культури	81,5	77,4	95

Динаміка кількості дворів, які не утримують поголів'я ВРХ та свиней

Зміст запису	2000р.	2009р.	(2009р. +, – до 2000р.)
Число дворів, які утримують продуктивних тварин та птицю всіх видів			
велику рогату худобу	6888	11268	+4380
свиней	13662	14117	+455
У відсотках до загальної кількості дворів,			
всього	21,20	33,1	+11,9
великої рогатої худоби	33,3	57,7	+24,4
свиней	66	74,4	+8,4

всіх видів сільськогосподарських тварин. На кінець 2009 року (станом на 01. 01. 2010 р.) в порівнянні із аналогічною датою 2008 року поголів'я ВРХ зменшилось на 9,9 %, в т. ч. корів – на 9,8 %, свиней на 11,6 %, овець та кіз на 7,4 %, птиці на 3,3 %, коней на 0,9 %.

З кожним роком зростає число дворів, які не утримують продуктивної худоби та птиці (табл. 3).

Аналіз показників таблиці 3 свідчить, що в 2009 р. кожний третій двір не утримує поголів'я всіх видів продуктивної худоби та птиці (33,1 %), більше половини великої рогатої худоби (57,7 %). Нині не утримують корів 59 % селянських дворів, свиней – 72,3, кіз – 97,8, коней – 87,1, птиці – 36,8 %.

Водночас у 2009 р. 98,4 % валового виробництва молока припадало на особисті селянські господарства населення і 42,2 % м'яса. Проте показники виробництва продукції тваринництва в ОСГ мають тенденцію до зменшення, хоча незначною мірою зростає виробництво яєць. У 2009 р. в порівнянні із 2008 р. воно зросло на 3,7 %.

Протягом останніх років в господарствах населення укріплюється матеріально-технічна база, зокрема збільшується кількість тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомобілів. Однак, їх незначне зростання в абсолютному виразі не створює належних умов щодо повного вирішення проблеми технічного оснащення цього сектору господарств. В 2009 р. в порівнянні із 2008 р. в особистих господарствах населення спостерігається збільшення енергетичних потужностей тракторів на 1,8 %, вантажних автомобілів – на 4,5 % та зменшення щодо зернозбиральних комбайнів на 5,9 %. У 2009 р. на 94,6 га посіву зернових та зернобобових культур припадав лише

один зернозбиральний комбайн, на 26,8 га посівної площі – трактор. Зрозуміло, що наявних енергетичних потужностей ще недостатньо для повного та своєчасного виконання комплексу робіт по вирощуванню сільськогосподарських культур.

Висновок. Аналіз стану функціонування господарств населення дає підстави для висновку про те, що увага держави до розвитку цієї категорії господарств нині є недостатньою. На селі надто мало обслуговуючих кооперативів із належною сучасною сільськогосподарською технікою. Практично не приділяється увага якості насінневого матеріалу. Відсутня система сортооновлення та сортозаміни насінневого матеріалу. Посівний матеріал використовується без попереднього лабораторного аналізу. Існуючі закупівельні ціни на насінневий матеріал не дають можливості селянину придбати його в достатній кількості. В більшості випадків в особистих селянських господарствах не практикується використання сівозмін, технологічно обґрунтованого чергування сільськогосподарських культур. Зменшення поголів'я худоби призводить до зменшення виробництва органічних добрив. Це негативно впливає на обсяги виробництва продукції рослинництва. Надто високі ціни на мінеральні добрива не дають можливості придбати їх у достатній кількості. На селі не створено консультативних дорадчих служб, які предметно працювали б у напрямі технологічної допомоги ОСГ у веденні господарства, застосування передового досвіду. Відсутня й ефективна система довгострокового кредитування господарств населення. Вирішення зазначених проблем сприятиме суттєвому підвищенню ефективності діяльності ОСГ.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО РОЗРАХУНКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

В статті розглядаються методичні основи впровадження внутрішньогосподарського розрахунку в сільськогосподарських підприємствах. На основі досвіду сільськогосподарського виробничого кооперативу «Батьківщина» Котелевського району Полтавської області доводиться можливість використання в нинішніх умовах не лише внутрішньогосподарського розрахунку, а й частково вже забутої господарською практикою чекової форми розрахунків.

Соціально-економічні перетворення, зміна форм власності, трансформація сільськогосподарських підприємств у формування ринкового типу, створення економічного механізму регулювання ринкових відносин закономірно потребують ефективної системи управління.

Одним з напрямів удосконалення організації сільськогосподарського виробництва в ринкових умовах є раціональна організація виробництва, підвищення особистої й колективної заінтересованості безпосередніх працівників (найманих і приватних власників) у кінцевих результатах виробничо-фінансової діяльності — прибутку.

Розвиток ринкових відносин характеризується зростанням особистої відповідальності кожного за результати роботи, плановістю, поширенням товарно-грошових відносин на внутрішньогосподарський рівень. Тому для успішного функціонування великих сільськогосподарських формувань, незалежно від форми власності, необхідне наукове обґрунтування організаційної структури підприємства та його внутрішніх економічних механізмів, побудованих на принципах самоокупності структурних підрозділів із застосуванням внутрішньогосподарських товарно-грошових відносин.

Завдання полягає в створенні такого внутрішньогосподарського економічного механізму, який би забезпечував роботу трудових колективів структурних підрозділів на основі самоокупності й самофінансування, сприяв саморозвитку основних принципів підвищення життєспроможності системи. При цьому економічні інтереси пра-

цівників мають стати визначальним фактором зростання ефективності виробництва та сприяти розвитку внутрішньогосподарських товарних відносин і колективного підприємництва.

Успішним прикладом такої роботи є сільськогосподарський виробничий кооператив «Батьківщина» Котелевського району Полтавської області. Він має 4270 га сільськогосподарських угідь, розвинуте тваринництво, рослинництво. Згідно Статуту СВК «Батьківщина», основною метою кооперативу є задоволення потреб як його засновників, так і населення в сільськогосподарській продукції та одержання доходу в інтересах його засновників. Кооператив здійснює виробництво сільськогосподарської продукції, забезпечує заготівлю, переробку і зберігання сільськогосподарської продукції та сировини як власного виробництва, так і придбаної. Веде оптову і роздрібну торгівлю цією продукцією, продуктами переробки, товарами власного виробництва, комерційну (фірмову) торгівлю продовольчими та промисловими товарами, придбаними на стороні, в тому числі і підакцизними товарами з автомашин, пересувних лотків, а також в магазинах, закладах громадського харчування, кафе, барах. Виконує будівельні та ремонтно-будівельні роботи, займається підсобними промислами та виробництвом будівельних матеріалів, товарів широкого вжитку, наданням агротехнічних та інших послуг членам кооперативу, населенню, іншим сільськогосподарським товаровиробникам, підприємствам та організаціям. Надає транспортні, комунально-побутові, будівельні, ремонтні, побутові, ритуальні послуги членам кооперативу та іншим категоріям громадян. Здійснює ветеринарне обслуговування тварин, ведення племінної роботи. Веде лісове та мисливське господарство.

Таким чином, підприємство багатогалузеве з досить диверсифікованою діяльністю, що вносить певні труднощі в систематизацію та оптимізацію економічної роботи. Господарський розрахунок —

основний метод ведення господарства. Його завдання полягає у забезпеченні повного відшкодування всіх виробничих витрат, розширеного відтворення за рахунок власних доходів, матеріальної відповідальності за результати роботи.

При впровадженні господарського розрахунку на підприємстві важливим елементом економічної роботи стає ретельне документування внутрішньогосподарських відносин. Між правлінням кооперативу та виробничими підрозділами взаємовідносини визначаються договорами, які укладаються на початку року. Ними трудовим колективам надаються лише виробничі функції, доводяться завдання по виробництву продукції, наданню послуг та структури необхідних для цього витрат. В договорах обговорюються зобов'язання сторін. Два примірники договорів підписуються головою правління та членами ради трудових колективів.

Між правлінням кооперативу і госпрозрахунковим підрозділом укладається також щорічна угода, яку підписує керівник господарства і члени ради трудового колективу, обрані в кожному виробничому підрозділі як головний орган його управління. Його діяльність регламентується Положенням про раду трудового колективу, яка наділена правами вирішувати всі організаційні, виробничі та соціальні питання, починаючи з прийому в кооператив, оплату праці, винагороди та ін. На кожного працівника і спеціаліста розробляється інструкція з функціональними обов'язками, з якою вони ознайомлюються і за згодою щорічно підписують, цим самим даючи згоду працювати в даному році.

Основна і додаткова оплата праці обов'язково здійснюється у відповідності з прийнятим Положенням про оплату праці, нарахування матеріальної доплати при внутрішньогосподарському розрахунку проводиться за рахунок додаткових надходжень, закладених у фонди оплати праці.

За кожним підрозділом закріплені спеціаліст з економічних питань із числа спеціалістів економістів-бухгалтерів, які надають практичну допомогу у вирішенні економічних питань в підрозділі, а також несуть матеріальну і моральну відповідальність за роботу цього підрозділу, підвищення ефективності його виробничої діяльності.

Розподіл продукції, що виділяється правлінням для працівників кожного підрозділу, здійснюється радою трудового колективу, яка вирішує питання

ціни її реалізації. Водночас підрозділ несе матеріальну відповідальність за збитки, заподіяні членами одного колективу іншому, або господарству в цілому. Розмір цих збитків визначає комісія, затверджена загальними зборами. Сума збитків повністю відшкодовується або за рахунок винного, або за рахунок премії, яка визначена для даного підрозділу.

Застосовуючи систему внутрішньогосподарського розрахунку, СВК «Батьківщина» характеризується своєчасністю подання звітності, злагоженістю у роботі, відповідною вимогливістю до працівників, наданням допомоги кожному керівнику підрозділу. В цілому ж в кооперативі «Батьківщина» 13 основних виробничих підрозділів, де працює понад 500 осіб. Кооператив запровадив навчання основним методам госпрозрахункового механізму для всіх керівників і спеціалістів. Щомісяця в кожному підрозділі проводяться збори всіх працівників, на яких керівник підрозділу дає пояснення щодо розміру собівартості продукції, яка виробляється в підрозділі, розробляються шляхи та вишукуються резерви скорочення виробничих витрат і нарощення виробництва продукції.

Слід відзначити високий рівень децентралізації і демократизації управління в цьому господарстві. Зокрема, це знаходить відображення у правах трудових колективів розподіляти місячний і річний фонд заробітної плати між членами колективу, включаючи і керівництво підрозділів, згідно з коефіцієнтами трудової участі кожного працівника.

Система успішно працює, хоча отримуючи прибутки, господарство має і певні фінансові проблеми. Кооператив не може закупити вкрай необхідну техніку. Ціна на матеріально-технічні ресурси не відповідає ціні на сільськогосподарську продукцію. Разом з тим, фінансово-економічний стан підприємства дає можливість вирішувати соціальні питання, що також є частиною заходів підвищення економічної ефективності господарювання. За його рахунок утримується соціальна сфера: дитячий садок на 50 місць, будинок культури на 300 місць, музей історії господарства, 2 школи — початкова і середня; надається допомога лікувальним закладам, ведеться житлове будівництво. За останні 20 років побудовано більше 200 будинків.

Узагальнення досвіду економічної роботи СВК «Батьківщина» показало, що успіхів цьому господарству в кризових умовах вдалося досягти передусім за рахунок:

— сучасного ефективного менеджменту, зокрема максимальної децентралізації управління на підприємстві, розширення прав колективів підрозділів у вирішенні питань організації та оплати праці, управління підрозділами;

— урахування при побудові внутрішньогосподарського економічного механізму того факту, що все виробництво ведеться на орендованих у селян земельних і майнових паях;

— використання при побудові внутрішньогосподарських відносин реальних ринкових інструментів господарювання, зокрема ринкових цін на продукцію, ресурси тощо;

— створення єдиної економічної служби підприємства, коли працівники колишнього планового відділу та бухгалтерії одержали статус економіста-бухгалтера і працюючи за галузевим чи міжгалузевим принципом виконують функції планування, оплати праці, обліку, контролю та аналізу у виробничих підрозділах. При цьому їх оплата залежить від кінцевих результатів роботи підрозділів.

Правове регулювання таких питань здійснюється відповідно до спеціального Положення про внутрішній господарський розрахунок, затвердженого загальними зборами членів сільськогосподарського підприємства (зборами його уповноважених). Це положення за своїм змістом належить до локальних правових актів.

Основою господарської діяльності структурних виробничих підрозділів сільськогосподарських підприємств є річні госпрозрахункові виробничі завдання, які розробляються одночасно з річними поточними планами їх економічного і соціального розвитку. Правління колективних сільськогосподарських підприємств або керівники інших сільськогосподарських підприємств на договірних засадах забезпечують їх необхідними матеріально-технічними засобами, закріплюють за ними земельні ділянки, трактори, іншу сільськогосподарську техніку, робочу і продуктивну худобу тощо.

Розрахункові операції між учасниками внутрішньогосподарських відносин рекомендується здійснювати за допомогою розрахункових чеків. Суть цих відносин полягає в тому, що надання послуг одним госпрозрахунковим структурним виробничим підрозділом іншому, в тому числі передавання виробленої продукції та інших матеріалів з підрозділу в підрозділ або правлінню колективного сільськогосподарського підприємства

здійснюється за допомогою розрахункових чеків, в яких зазначається, кому, за що і на яку суму їх видано. Чеки призначені для оперативного обліку витрат на продукцію і виконання робіт. Така система дає змогу систематично порівнювати вартість виробленої продукції з понесеними витратами, застосовувати ліміти витрат, матеріальної зацікавленості і відповідальності, тобто забезпечувати самоокупність і самофінансування господарської діяльності підрозділів.

В процесі виробництва госпрозрахункові підрозділи вступають з адміністрацією та один з одним в господарські відносини, які зв'язані з виконанням робіт, наданням послуг, відпуском і прийманням продукції, сировини та інших матеріалів. Керівники і спеціалісти середньої ланки на всі проведені ними витрати видають чеки відповідним підрозділам господарства. Чеки виписуються:

на суму нарахованої оплати праці, відрахувань на соціальні заходи — в розмірі фактичних нарахувань;

на суму нарахованої амортизації основних засобів, страхових платежів — у фактичному розмірі;

на фактичні обсяги витраченого насіння, кормів та іншої продукції власного виробництва: минулих років — по фактичній собівартості, поточного року — за планово-обліковими цінами;

на використані запасні частини, пально-мастильні матеріали, інші покупні матеріали — за цінами придбання;

на послуги тракторних бригад, автопарку, живого тягла та інших робіт — за планово-обліковими цінами;

на послуги інших організацій — за їх вартістю.

По корінцям виданих чеків керівники підрозділів ведуть реєстр за статтями витрат, а за отриманими чеками — реєстр на вироблену продукцію. Щоденно або в кінці місяця за статтями витрат, видами продукції і в цілому по госпрозрахунковому підрозділу чеки реєструються. Зіставляючи планові і фактичні показники, керівники виявляють результати своєї роботи за місяць і з початку року: визначають відсоток виконання плану, собівартість продукції, економію або перевитрати ліміту витрат.

Основні функції контролю при чековій формі обліку здійснюють безпосередньо керівники внутрішньогосподарських підрозділів, їх спеціалісти, а також матеріально-відповідальні особи, праців-

ники бухгалтерії, які включаються в документо-обіг, підрахунок результатів діяльності, аналіз результатів роботи, розподіл доходів внутрішньогосподарських підрозділів.

При чековій формі обліку та контролю витрат і виходу продукції, поряд з типовими застосовують і такий документ, як внутрішньогосподарський розрахунковий чек. Типових бланків цих документів не має, тому пропонується наступна форма розрахункового чека, яка може бути вдосконалена з урахуванням побажань спеціалістів конкретного підприємства.

Кожен чек складається з двох частин: правий бік розрахункового чека керівник госпрозрахункового підрозділу видає за одержані матеріальні цінності, виконані для його підрозділу роботи, послуги; лівий — корінець розрахункового чека, залишається у керівника госпрозрахункового підрозділу з підписом матеріально-відповідальної особи, яка прийняла від нього розрахунковий чек. Обидві частини розрахункового чека мають однакові реквізити.

Для включення в документообіг підприємства та його системний бухгалтерський облік усі реквізити такого чека мають бути обов'язково заповнені одночасно чорнилом. Виправлення в розрахункових чеках забороняється. Зіпсований чек перекреслюється і залишається в чековій книжці, а замість нього виписується наступний.

Бланки чеків зшиваються в чекову книжку. Останні бажано замовляти в друкарнях по 25—50 чеків. Книжки чеків зберігаються в бухгалтерії підприємства як документи суворої звітності. Бухгалтер, який відповідає за збереження чекових книжок, визначає код внутрішньогосподарського підрозділу (за двома-трьома літерами) і нумерує чеки підрозділу в зростаючому порядку (при цьому один і той же порядковий номер проставляється як на чеку, так і на його корінці). Чекові книжки передаються керівникам госпрозрахункових підрозділів під розпис в журналі реєстрації видачі чекових книжок. В цьому журналі на кожний підрозділ відводяться окремі сторінки, які відмічаються вибраними кодами.

Якщо на підприємстві внутрішньогосподарський розрахунок передбачає застосування внутрішньогосподарських цін на продукцію, роботи, послуги, то перші сторінки книжки розрахункових чеків мають річні ліміти витрат (постатейно), що доводяться до кожного підрозділу.

Різниця чекової системи контролю від первинного обліку полягає в тому, що перший є засобом оперативного обліку взаєморозрахунків і оперативного контролю витрат, а другий — поділом бухгалтерського обліку, який слугує джерелом інформації для чеків. Оперативний облік взаєморозрахунків чеками є зведеним і вартісним на відміну від первинного обліку. Чеки є засобом облікового узагальнення на основі даних первинних документів в цілях здійснення контролю за агрегованими показниками. В порівнянні з госпрозрахунковим завданням чекова система являє собою засіб деталізації і доведення до підрозділів лімітів витрат і завдань з виробництва продукції. Таким чином, застосування чеків є кроком вперед на шляху удосконалення і конкретизації обліково-економічної роботи.

Висновок. Підсумовуючи зазначене відмітимо, що теоретичні постулати внутрішньогосподарського розрахунку можуть досить успішно використовуватися на практиці і в нинішніх умовах, враховуючи наслідки фінансової та економічної кризи. Інструментарій, який при цьому буде застосовуватися, апробований на практиці і показав свою дієвість. Це стосується і частково вже забутої вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами чекової форми розрахунків, яка є ефективним доповненням системи заходів внутрішньогосподарського розрахунку. Широкий спектр можливостей, властивий для цих напрямів економічної роботи, вказує на неприпустимість ігнорування їх в господарській діяльності підприємств та зниженні уваги до них органів галузевого управління.

Використані джерела

1. Амбросов В. Я. Економічний механізм внутрішньогосподарських відносин на основі комерційного розрахунку / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005 — 146 с. — (Методичні рекомендації).
2. Брюховецька Н. Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика / Брюховецька Н. Ю. — Донецьк: Інститут економіки промисловості, 1999. — 275 с.
3. Внутрішньогосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств / [відп. П. Т. Саблук]. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 205 с.
4. Галич О. А. Внутрішній економічний механізм підприємства / Галич О. А. — Полтава: ПДАА, 2005. — 299 с.
5. Югай А. М. Экономические отношения и мотивация труда в сельском хозяйстве (теория и практика) / Югай А. М. — М.: МСХА, 2001. — 582 с.

ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Здійснено аналіз стану і проблем розвитку малих підприємств харчової промисловості на прикладі Волинської області. Розглянуто загальні структурні показники та обґрунтовано подальші заходи щодо вирішення наявних проблем.

Економічне процвітання України значною мірою залежить від розвитку малого підприємства, що є одним із засобів становлення конкуренції, створення додаткових робочих місць, скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, швидкого насичення ринку товарами та послугами.

Проблемою розвитку малого підприємства і, зокрема, малих підприємств харчової промисловості в регіонах, займалися З. С Варналій, Т. А. Говорушко, Л. В. Дейнеко та інші вітчизняні економісти. Їх наукові погляди поширюються на проблеми ефективності розвитку малих підприємств у харчовій промисловості України, підтримки малого підприємства та його регулювання. Значна увага приділяється також аналізу розвитку малих підприємств харчової промисловості за видами економічної діяльності, методології визначення кількісних і якісних ознак малих підприємств з виробництва харчових продуктів. Однак, наявність невтішних показників щодо розвитку малих підприємств харчової промисловості за останні роки свідчить про накопичення не вирішених проблеми забезпечення їх ефективного функціонування в регіональному аспекті.

Метою статі є виявлення стану й проблем, встановлення динаміки, обґрунтування критеріїв і пріоритетних напрямів підтримки розвитку малих підприємств харчової промисловості та формулювання пропозицій щодо їх вирішення.

У вересні 2008 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності», згідно з яким були внесені зміни до Господарського кодексу України та Закону України «Про державну підтримку малого

підприємства» [2]. Зміни стосуються критеріїв малих підприємств. Нині до малих підприємств (юридичних осіб) відносяться підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) – сімдесяти мільйонів гривень. Відповідно до Господарського кодексу України, прийнятого 16 січня 2003 р., малими (незалежно від форм власності) визнавались підприємства, в яких середньо облікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 500 тис. євро [1].

З впровадженням нових критеріїв відбувся перерозподіл у структурі підприємств. За рахунок зменшення кількості середніх – посилились позиції малих та великих підприємств.

Слід зазначити, що вітчизняне підприємство, як самостійне соціально-економічне явище, існує і розвивається в складних умовах національної економіки і зустрічається з безліччю проблем в регіонах.

Станом на 01. 01. 2009 у Волинській області кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення становило 45 одиниць (у 2007 році – 50 одиниць). Також зареєстровано 54407 фізичних осіб-підприємців, що на 5,7 % більше, ніж у минулому році. Крім цього, в області налічується 36 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Виробництвом промислової продукції займаються 167 підприємств. У загальнообласному обсязі промислового виробництва найвагомішою залишається харчова промисловість. Щодо тенденцій розвитку малих підприємств харчової промисловості, то частка цих суб'єктів господарювання в загальній кількості малих підприємств області у 2005 р. становила 2,5 %, 2006 р. – 2,4, 2007 р. – 2,2, 2008 р. – 2,1, 2009 р. – 1,9, 2010 р. – 1,9 %.

Статистичні дані свідчать про зменшення частки малих підприємств харчової промисловості у загальній кількості малих підприємств за останні п'ять років, неприявність тенденції до зростання показників динаміки, не зацікавленість у відкритті власної справи у галузі харчових технологій, низьку підприємницьку активність серед працездатного населення області, незважаючи на високий рівень безробіття. В зв'язку з цим гальмується економічне зростання регіону, знижується соціальна значимість малого підприємництва у харчовій промисловості. Це при тому, що провідною галуззю економіки Волинської області є аграрний сектор, а у загальнообласному обсязі промислового виробництва найвищою залишається частка харчової промисловості. Водночас спостерігається велика диспропорція в розвитку малих підприємств харчової промисловості порівняно з малими підприємствами оптової та роздрібною торгівлі, будівництва, готельного та ресторанного бізнесу, надання транспортних і побутових послуг.

За способом отримання кінцевого продукту нами виділено чотири групи малих підприємств харчової промисловості:

1) цукробуякового, борошномельного, круп'яного, крохмального, олійного виробництва, які вибирають один або декілька корисних компонентів з початкової сировини;

2) які при виробництві продукції видаляють з сировини надлишкові компоненти і підвищують вміст корисних (маслоробні, сироробні, плодоовочесушильні);

3) кондитерського, консервного, чайного, тютюнового, кофейного виробництва, продукцію на яких отримують шляхом комбінування різних видів продуктів;

4) макаронного, лікєро-горілчаного, цукрорафінадного, рибопереробного і м'ясопереробного, виробництва, що переробляють продукцію інших підприємств, яка вже пройшла первинну переробку.

Для кількісного аналізу розвитку малих підприємств у харчовій промисловості нами застосовано такі показники, як загальна кількість малих підприємств з виробництва харчових продуктів, їхня потужність і чисельність працівників, щільність розташування на території регіону.

Аналіз офіційної статистики виявляє зниження кількості малих підприємств харчової промисловості у Волинській області (табл. 1).

Негативна тенденція пояснюється несприятливим підприємницьким середовищем, зростанням адміністративних бар'єрів тощо. Це приводить до викривлення галузевої та регіональної структури малого підприємництва.

Варто зауважити, що Волинська область найбільш сприятлива для розвитку підприємств з виробництва хліба і хлібобулочних виробів та борошна. Цим пояснюється найбільша кількість малих підприємств з переробки зерна і його продуктів. Сприятливими факторами є наявність сировинної бази.

Виробництво хліба та хлібобулочних виробів в регіоні здійснюють 11 малих підприємств, або 13 % від загальної кількості. Сім малих підприємств виробляють сухарі, печиво, пироги і тістечка тривалого зберігання (8 % від загальної кількості). Виробництвом макаронних та інших борошняних виробів (вареники, пельмені тощо) займаються 10 малих підприємств (12 % від загальної кількості малих підприємств харчової промисловості).

Провідне місце в області займають малі підприємства з переробки сировини тваринного походження.

Таблиця 1

Динаміка кількості малих підприємств харчової промисловості у Волинській області

Групи підприємств за сферами діяльності	Кількість малих підприємств					
	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Переробка зерна і зернопродуктів	56	54	51	51	48	45
Переробка технічних культур	2	2	1	1	1	0
Переробка плодів і овочів	12	11	10	7	5	4
Харчпромислова сфера	9	9	9	8	8	8
Переробка сировини тваринного походження	37	35	33	30	29	28
Виробництво тютюну	3	3	3	1	0	0
Всього	119	114	107	98	91	85

Середньооблікової чисельності працюючих на малих підприємствах харчової промисловості у Волинській області в динаміці *

Групи підприємств за сферами діяльності	Середньо облікова чисельність працюючих, осіб			Відхилення, осіб	
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009/ 2007	2009/ 2008
Переробка зерна і зернопродуктів	408	406	342	-66	-64
Переробка технічних культур	11	10	10	-1	0
Переробка плодів і овочів	77	69	36	-41	-33
Харчпромислова сфера	103	92	88	-15	-4
Переробка сировини тваринного походження	306	298	302	-4	4
Виробництво тютюну	29	7	0	-29	-7
Всього	934	882	778	-156	-104

*Тут і далі складено за даними Головного управління статистики у Волинській області.

дження. Вони є найперспективнішими і поступово витісняють імпортовані з Польщі м'ясні продукти і напівфабрикати. Спостерігається тенденція до збільшення кількості таких підприємств і зростання обсягів їхнього виробництва продукції. На початок 2010 р. частка малих підприємств з переробки м'яса і виробництва м'ясопродуктів становила 33 %. У сфері виробництва рибних продуктів в регіоні функціонує 8 малих підприємств.

Слід зазначити, що 68 % малих підприємств галузі розміщено в містах області (Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Нововолинськ), тобто вони більшою мірою тяжіють до споживачів, ніж до сировинної бази.

Наступним кроком у дослідженні розвитку малих підприємств з виробництва харчових продуктів визначено аналіз динаміки чисельності працюючих відповідно до розподілу малих підприємств за вищенаведеною класифікацією (табл. 2).

Дані табл. 2 показують, що найбільша кількість працюючих спостерігається в малих підприємствах з переробки зерна і його продуктів (408 осіб у 2007 р. і 342 особи у 2009), хоча за останній рік їхня чисельність скоротилася на 16 %. Це пояснюється насамперед зменшенням підприємств на 3 одиниці і загальною тенденцією зменшення кількості працюючих під час фінансово-економічної кризи.

Друге місце за показником чисельності працюючих займають підприємства, що переробляють сировину тваринного походження. По кількості працівників ця галузь фактично наздоганяє підприємства з переробки зерна і його продуктів.

Загалом кількість працюючих на малих підприємствах харчової промисловості зменшилась на 104 особи за один рік, а кількість підприємств —

на 3 одиниці. Тенденція зменшення кількості підприємств і чисельності персоналу продовжувалась протягом 2009 р., і на початок 2010 р. зупинили діяльність ще 6 малих підприємств галузі.

На думку автора ліквідація малих підприємств за останні 2 роки у Волинській області пояснюється загостренням фінансово-економічної ситуації в країні і некомпетентністю дій власників у фазі економічного спаду.

Одним із важливих показників діяльності малих підприємств є обсяг реалізації продукції за їх групами (табл. 3).

Дані аналізу, представлені в табл. 3, свідчать про загальну тенденцію зменшення обсягів реалізації продукції у досліджуваному періоді. Проте малі підприємства, що переробляють сировину тваринного походження, збільшили обсяг реалізованої продукції, що пов'язано з інфляційним фактором.

Провести повний аналіз розвитку малого підприємництва у харчовій промисловості досить складно. Це пояснюється тим, що фізичні особи-підприємці в структурі загальної кількості суб'єктів підприємництва регіону займають майже 91 %. У харчовій промисловості ця цифра значно нижча (близько 76 %). Але вона суттєво впливає на об'єктивність даних. Обсяг реалізації продукції в багатьох фізичних осіб-підприємців не поступається малим підприємствам, а в деяких випадках і перевищує його. За браком бухгалтерської звітності у фізичних осіб-підприємців значно спотворюється об'єктивний стан розвитку малого підприємництва у харчовій промисловості Волинської області. Проте в цілому результати аналізу розвитку малих підприємств харчової промисловості у регіоні свідчать про скорочення цього

Динаміка обсягів реалізації продукції малими підприємствами харчової промисловості у Волинській області *

Групи підприємств за сферами діяльності	Обсяги реалізації продукції, тис. грн			Відхилення, тис. грн	
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009/ 2007	2009/ 2008
Переробка зерна і зернопродуктів	26908	33583	30623	3715	-2960
Переробка технічних культур	1051	1472	1236	205	-236
Переробка плодів і овочів	5620	6743	6085	465	-658
Харчпромислова сфера	7800	11245	10310	2510	-935
Переробка сировини тваринного походження	23760	32657	34782	11022	2125
Виробництво тютюну	3010	2468	—	-3010	-2468
Всього	68149	88168	83036	14907	-5132

сектору і вказують на те, що подальший розвиток ситуації без активного втручання держави може призвести до повного згорання діяльності малих підприємств. Наглядним прикладом є зменшення кількості малих підприємств харчової промисловості за останні 6 років на 29 %.

На нашу думку, це пояснюється погіршенням загальноекономічної ситуації в країні у 2009 році, недостатністю державної підтримки суб'єктів малого підприємництва, наявністю адміністративних бар'єрів; обмеженістю фінансових ресурсів.

Однією з головних умов подолання негативних тенденцій має стати активна та виважена державна політика щодо розвитку малого підприємництва з урахуванням його галузевих та регіональних особливостей.

Розвиток малого і середнього бізнесу є особливо актуальним в умовах відсутності у держави інвестиційних коштів. Малий бізнес майже нічого не бере від держави, а навпаки приносить їй доходи, зменшує соціально-економічну напругу у суспільстві й ризиків, пов'язані з державними інвестиціями. Оскільки в Україні не має можливостей для активізації інвестиційної діяльності держави, варто шукати відповідні механізми в самих суб'єктах підприємництва.

Що стосується Волинської області, то основними напрямками стимулювання ефективного розвитку підприємств харчової промисловості є всебічна підтримка малих підприємств і приватних підприємців-виробників з боку місцевих органів державної влади; спрощення процедур реєстрації, ліцензування, отримання дозволів та започаткування бізнесу в сфері харчових технологій; покращення взаємовигідного економічного співробітництва великих, середніх та малих підприємств в

регіоні; забезпечення умов для розвитку перспективних форм фінансування малих підприємств харчової промисловості (лізинг, франчайзинг тощо); запровадження ефективних механізмів мікрокредитування суб'єктів малого бізнесу, пільгового кредитування; розбудова інфраструктури підтримки підприємництва в області.

Висновки. На основі аналізу динаміки функціонування малих підприємств харчової промисловості за період 2006—2009 рр. встановлено поступове згорання їх діяльності, скорочення чисельності працюючих, зменшення обсягів реалізації, що спонукає до вдосконалення державних заходів підтримки цього сектору економіки на регіональному рівні. Розвиток малого підприємництва для Волинської області має надзвичайно важливе значення, оскільки зменшує безробіття в регіоні, підвищує рівень життя населення, збільшує доходи бюджету.

Використані джерела

1. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon1. rada. gov. ua
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницькою діяльністю: Закон України від 18. 09. 2008 р. № 523-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: / zakon1. rada. gov. ua
3. Говорушко Т. А. Мале підприємництво та ефективність його розвитку у харчовій промисловості України: моногр. / Говорушко Т. А. — К.: Нац. ун-т харчових технологій, 2007. — 391 с.
4. Звіт про хід виконання Регіональної програми підтримки малого підприємництва на 2009—2010 роки у Волинській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vofpp.lutsk.ua/news100201_001.html.

АГРАРНИЙ СЕКТОР РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

У статті розглянуто динаміку змін виробництва рослинницької та тваринницької продукції за 1992–2007 роки.

Продовольча криза 2007–2008 рр., що охопила понад 70 країн світу, не виключаючи й Республіку Молдова ще раз показала, наскільки важливим є забезпечення потреб населення продовольством у будь-якій країні світу [1]. Приймаючи рішення щодо подолання кризи, уряди країн фактично визнали необхідність перманентного контролю за рівнем виробництва сільськогосподарської продукції.

Проблемам виробництва продукції сільського господарства приділяється значна увага. У ряді фундаментальних монографій висвітлено ці питання на рівні світової економіки, континентів і країн – основних виробників продукції рослинництва та тваринництва [2–6]. За межами дослідження залишається рівень сільськогосподарського виробництва в великих країнах, в тому числі Республіці Молдова.

Метою статті є аналіз ресурсної бази аграрного сектору Республіки Молдова за роки незалежності на основі статистичних даних ФАО [7].

Республіка Молдова за величиною території займає передостаннє місце серед країн СНД. При чисельності сільського населення 235 тис. осіб (2007 р.), яке за роки незалежності скоротилося на

62,6 % вона залишається аграрною країною. При цьому 76 % території, або майже 2,5 млн га становлять сільськогосподарські угіддя, в тому числі 1,8 млн га або 74 % відведено під рілля, площа якої з 1992 по 2007 рік зросла на 84 тис. га. Таким чином, Молдова має найбільшу серед країн СНД розораність території.

Під постійними насадженнями у 2007 році було зайнято 303 тис. га, але за роки незалежності країни площа під ними скоротилася на 163 тис. га.

Якщо у 2007 р. на одного жителя припадало 0,5 га ріллі порівняно з 0,4 га у 1992 році, то на працездатного селянина цей показник значно збільшився. У 1992 р. він становив 2,76 га, а в 2007 р. зріс до 7,74 га, або у 2,8 раза.

При нарощуванні посівних площ зернових (на 35,5 %) і олійних (на 120 %) культур в країні зменшилося виробництво збіжжя (табл. 1).

Так, виробництво зернових культур зменшилося від 43 % (кукурудза) до 91,3 % (сорго). Водночас виробництво сої зросло від 7,9 до 39,8 тис. т, або у 5 раз, а з 1999 р. почалося швидке нарощення виробництва ріпаку.

Збір традиційних продовольчих культур для країни, таких як пшениця та кукурудза, зменшився відповідно на 519,3 і 272,9 тис. т, або на 56,1 і 43 %. Зумовлено це різким зниженням урожайності зер-

Таблиця 1

Виробництво зернових та олійних культур, тис. тонн

Культура	1992 р.	2000 р.	2007 р.	2007 р. до 1992 р.	
				±	%
Зернові разом	1978,3	1905,1	887,1	-1091,2	44,8
Пшениця	925,8	727,7	406,5	-519,3	43,9
Ячмінь	405,2	133,0	115,2	-290,0	28,4
Кукурудза	635,6	1031,2	362,7	-272,9	57,0
Гречка	2,3	7,4	0,4	-1,9	19,1
Овес	6,8	2,4	1,1	-5,7	15,9
Жито	1,4	2,3	0,6	-0,8	43,5
Сорго	1,1	0,5	0,1	-1,0	8,7
Соняшник	197,2	268,5	155,5	-41,7	78,8
Соя	7,9	11,6	39,8	+31,9	У 5 раз
Ріпак	—	1,1	34,2	+34,2	—

Вироблено продукції тваринництва, тис. тонн

Показник	1992 р.	2007 р.	2007 р. — 1992 р.	2007 р. до 1992 р., %
Молоко	1135,0	603,9	-531,1	53,2
М'ясо разом	231,2	109,4	-121,8	47,3
Яловичина	72,8	15,2	-57,6	20,9
Свинина	113,8	58,9	-54,9	51,8
Баранина та козлятина	3,9	2,3	-1,6	59,0
М'ясо птиці	39,1	32,1	-7,0	82,1
Яйця	28,6	39,4	+10,8	137,8

нових культур. Якщо у 1992 році врожайність пшениці становила 32,9 ц/га, то у 2007 році була на рівні 12,9 ц/га, кукурудзи — 24,5 і 7,5, ячменю — 33,0 і 9,0, вівсу — 26,9 і 2,7, сорго — 9,2 і 3,9 ц/га відповідно. Таким чином, середня врожайність збіжжя, яка у 1992 році становила 29,7 ц/га, у 2007 році знизилася до 9,7 ц/га, або в 3 рази. Зменшилася також і врожайність олійних культур.

Внаслідок цього значно погіршилися показники виробництва зерна на душу населення — з 451,8 кг у 1992 році до 241,9 кг у 2007 році, або на 46,5 %. Водночас скорочення чисельності працездатного сільського населення спричинило зростання продуктивності праці. Якщо у 1992 році на працездатного селянина в Молдові було вироблено 3145 кг збіжжя, то у 2007 році — 3775, або на 20 % більше.

Зазначимо, що найбільша криза у сільському господарстві Молдови спостерігається у тваринництві. Насамперед, це характеризується змінами у чисельності поголів'я. При наявності у 1992 році понад 1 млн голів великої рогатої худоби у 2007 році її залишилося менше 300 тисяч, а поголів'я свиней скоротилося з 1,7 млн до 0,5 млн голів, або у 3,3 рази.

Скоротилося також поголів'я овець і кіз та птиці. При цьому динаміка негативна для всіх років і для всіх видів тварин і птиці, що зумовило скорочення забійного поголів'я і в поєднанні зі зменшенням се-

редньої ваги туші відбулося значне скорочення виробництва продукції тваринництва (табл. 2).

Так, виробництво молока зменшилося на 531,1 тис. тонн, або на 46,8 %, м'яса — на 121,8 тис. тонн, або на 52,7 %. При цьому найбільше зменшення виробництва спостерігається по яловичині — майже на 80 %, або з 72,8 до 15,2 тис. тонн.

Єдина галузь, що дала приріст виробництва, це ячне птахівництво — +10,8 тис. тонн, або 37,8 %.

Висновки. Аграрна криза зумовила значне падіння виробництва продукції в усіх галузях рослинництва і тваринництва і поки що ознак виходу з неї в Республіці Молдова не видно.

Використані джерела

1. Состояние рынков сельскохозяйственной продукции: пер. с англ. — Рим, ФАО, 2009. — 79 с
2. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема / Власов В. І. — К.: ННЦ ІАЕ, 2001. — 506 с.
3. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції / Саблук П. Т. [та ін.]. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 210 с.
4. Мировое и региональное производство аграрной продукции / Калиев Г. А. [и др.]. — Алматы: КазАгроИнновация, 2008. — 215 с.
5. Супіханов Б. К. Розвиток ринків аграрної продукції / Супіханов Б. К. — [2-е доп. і перероб. вид.]. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 530 с.
6. Калетник Г. М. Розвиток ринку біопалива в Україні: моногр. / Калетник Г. М.. — К.: Аграрна наука, 2008. — 464 с.
7. www.fao.org

ДО ПИТАНЬ СТРАТЕГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ

У статті проаналізовано основні недоліки боргової стратегії України та запропоновано напрями її удосконалення. Доведено, що особливу увагу необхідно приділити удосконаленню нормативних актів України для законодавчого закріплення головних положень боргової стратегії. Розглянуто основні теоретичні та практичні підходи до визначення пріоритетів у борговій політиці держави.

Ефективне управління державним боргом в напрямі реалізації боргової політики неможливе без прийнятої державою боргової стратегії. У зв'язку з цим набуває актуальності питання методології, а також розроблення боргової стратегії та механізму її реалізації. Саме набір певних заходів та інструментів, що дають змогу поліпшити боргове становище, провадити більш виважену та обґрунтовану політику щодо залучення нових коштів державою, й ототожнюється з борговою стратегією країни.

Наукові дослідження, присвячені проблемам впливу державного боргу на економічний розвиток є відносно новим напрямом у вітчизняній науці, тоді як зарубіжною економічною думкою проблеми наслідків державного боргу вивчаються вже більше двох століть. На вивченні окремих аспектів державного боргу акцентували увагу українські вчені Т. П. Вахненко [1], А. С. Гальчинський [3], І. Б. Заверуха [5], В. В. Козюк [6], В. В. Лісовенко [7–8], С. Юрій та інші [10].

Зокрема А. С. Гальчинський під борговою стратегією розуміє систему врегулювання боргових проблем країн, що мають труднощі в обслуговуванні боргових зобов'язань за зовнішніми запозиченнями і відновлення їх платоспроможності [3].

За твердженням професора Стенлі Фішера, світ досі не розробив вичерпної теорії управління державним боргом [9]. Наприклад, американський економіст Джеймс Тобін пропонує користуватися трьома критеріями, або цілями, якщо йдеться

про розроблення стратегії управління державним боргом. Це мінімізація суми процентних платежів; економічна стабілізація (підтримання фіскальної і монетарної політики шляхом регулювання рівня та складу сукупних витрат); нейтральність (мінімізація впливу фінансування державного боргу на стан фінансового ринку) [2].

Метою даної статті є розкриття основних принципів розробки боргової стратегії України, яка передбачає динаміку розвитку боргової політики держави на тривалий період.

Сучасні запозичення передбачають витрати в майбутньому на їх обслуговування. В стратегічному плануванні потрібно враховувати перспективи економічного розвитку і прогноз стану платіжного балансу в середньостроковій перспективі при прийнятті рішень щодо нових кредитів. Частково таку інформацію надає річний бюджет і середньостроковий план розвитку.

Світовий досвід показує, що у деяких країнах у бюджеті вказуються ліміти запозичень урядом, а також кредитів під державні гарантії, в інших країнах установлюються граничні значення показників, що характеризують стан зовнішнього боргу. Можуть також висуватися вимоги, щоб усі позики проходили через національний орган, що займається боргами.

Економісти Світового банку використовують критерії для оцінки становища країни із зовнішнім боргом, які потрібно враховувати в стратегічному плануванні. Зокрема, Гай Пфедферман виділяє такі [2]:

1) кредитні кошти мають інвестуватися в продуктивну сферу економіки. Причому ці інвестиції мають бути настільки рентабельними, щоб, як мінімум, відшкодувати витрати на обслуговування боргу. Йдеться про так звану «позитивну при-

бутковість інвестицій», тобто коли доходи від них покривають принаймні виплату боргу і процентів. У багатьох країнах ця вимога закріплена законом і навіть внесена до конституції. Проте в Україні склалася така ситуація, що від початку перехідного етапу дефіцит бюджету набагато перевищує обсяг капіталовкладень держави, оскільки було здійснено дуже мало структурних реформ, які можуть оцінюватися як інвестиції. Як номінальні, так і реальні процентні ставки за державним боргом є дуже високими. Загалом, бюджетний дефіцит значною мірою використовувався не з метою фінансування інвестицій, а для того щоб фінансувати споживання. Ступінь окупності державних капіталовкладень залишається невідомим. З огляду на високі процентні ставки такий стан речей лягає важким тягарем на майбутнє;

2) сукупні національні заощадження мають бути настільки більшими за сукупні національні інвестиції, щоб різниця покривала принаймні проценти за попереднім запозиченням;

3) держава повинна бути спроможною залучати ресурси ззовні для обслуговування боргу (мається на увазі кредитоспроможність країни). Нині ситуація в Україні є такою, що не сприяє підвищенню її кредитного рейтингу і свідчить про збільшення «суверенного ризику» (ризик того, що уряд відмовиться виконувати свої зобов'язання).

Наведені умови успішної боргової політики не є вичерпними, наприклад, для ситуації, коли зовнішні запозичення здійснюються з метою нейтралізації наслідків кризи споживання, коли зовнішні надходження до країни різко зменшуються і кошти, залучені ззовні, використовуються для компенсування тимчасової нестачі ресурсів і повертаються із відновленням надходжень.

На нашу думку, під борговою стратегією потрібно розуміти комплекс взаємопов'язаних дій держави щодо врегулювання поточних боргових проблем, забезпечення її платоспроможності в майбутньому та ефективного використання державних боргів для економічного зростання країни.

Вважається, що боргова стратегія має включати три взаємозв'язані блоки заходів. Це, *по-перше*, заходи з макроекономічної стабілізації і структурних перетворень, спрямовані на формування адаптивної економіки, здатної функціонувати в умовах глобалізації, забезпечувати подальше зростання, соціально-економічний розвиток та підтримку економічної рівноваги.

Другий блок заходів у межах боргової стратегії включає ринкові і неринкові, концесійні (з грант-елементом) і не концесійні методи полегшення боргового навантаження і зниження зовнішнього боргу і платежів з його обслуговування.

Третій блок боргової стратегії стосується збільшення припливу валютно-фінансових ресурсів до країн-боржників.

В цілому ж рішення щодо необхідності залучення зовнішніх кредитів має ґрунтуватися на висновках про ефективність використання цих коштів: невідповідна економічна структура, торговий режим, політика обмінного курсу і надання субсидій не повинні чинити негативного впливу на рівень цін і попиту. З нагромадженням зовнішнього боргу держави стають більш відкритими, разом з тим зростає значення підтримання конкурентоспроможності цінової структури [3].

При розробці боргової стратегії України, слід дотримуватись таких принципів:

1) *безумовність* — забезпечення режиму безумовного виконання державою всіх зобов'язань перед зовнішніми кредиторами;

2) *мінімізація ризиків* — розміщення і погашення позик таким чином, щоб максимально знизити вплив коливань кон'юнктури світового ринку капіталів і спекулятивних тенденцій ринку цінних паперів на ринок зовнішніх державних зобов'язань;

3) *оптимальність* — підтримання оптимальної структури зовнішнього державного боргу щодо строків погашення, валюти, кредиторів тощо;

4) *зберігання фінансової незалежності* — підтримання оптимальної структури боргових зобов'язань держави між інвесторами-резидентами і інвесторами-нерезидентами;

5) *ефективність використання зовнішніх державних запозичень* — залучення фінансових ресурсів для реалізації програм інституційного та інвестиційного розвитку країни;

6) *прозорість* — дотримання відкритості при випуску позик, забезпечення доступу міжнародних рейтингових агентств до достовірної інформації про економічний стан у державі для підтримання високого кредитного рейтингу держави-позичальника;

7) *стабільності* — забезпечення сталого розвитку ринку зовнішніх державних боргових зобов'язань шляхом створення ефективних механізмів і правил його функціонування з одночасним забезпеченням стабільного співвідношення державного боргу до ВВП.

Необхідно розробити стратегію переорієнтації на ринкові джерела запозичень з використанням широкого набору інструментарію, випробуваного зарубіжною практикою, сформувавши для цього необхідне правове та інституційне поле, що дасть змогу мінімізувати вартість зовнішнього державного боргу.

Висновки. Виконання державою своїх зобов'язань щодо погашення та обслуговування державного боргу є безумовним. Витрати на зазначені цілі в обов'язковому порядку передбачаються в державному бюджеті. Навантаження цих платежів на державний бюджет дуже значне. Фінансування таких витрат тільки за рахунок доходів бюджету призведе до зменшення обсягу видатків на промислове виробництво, сільське господарство, соціальну сферу та інші галузі, що спричинить тривалу стагнацію та зниження рівня життя в країні.

Таким чином, оптимізація боргової політики України потребує розробки та впровадження цілісної стратегії, яка поєднує завдання щодо удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення боргової політики, коротко- та середньострокові орієнтири управління державним боргом, інструменти радикального підвищення ефективності інвестиційного складника бюджетних видатків та стратегічні завдання переорієнтації боргової політики, зменшення боргового тягара та розвитку альтернативних, не по-

зичкових інструментів фінансування бюджетних видатків.

Використані джерела

1. *Вахненко Т. П.* Формування, економічна роль і регулювання зовнішнього боргу: дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук / Т. П. Вахненко. — К., 2007. — 536 с.
2. *Вітлінський В. В.* Економічний ризик: ігрові моделі: навч. посіб. / Вітлінський В. В., Верчено П. І., Сігал А. В. — К.: КНЕУ, 2002. — 446 с.
3. *Гальчинський А. С.* Макроекономічні та монетарні передумови політики зростання / А. С. Гальчинський // Вісник національного банку України. — 2004. — № 8 — С. 7—8.
4. *Д'яконова І. І.* Удосконалення методів регулювання доходів і видатків державного й місцевого бюджетів / І. І. Д'яконова // Фінанси України. — 2004. — № 3. — С. 125—129.
5. *Заверуха І. В.* Теоретико-правове розуміння змісту державного боргу та його характеристика / І. В. Заверуха // Вісник. — 2004. — Вип. 39. — С. 265—270.
6. *Козюк В.* Проблема вибору цілей управління державним боргом у трансформаційній економіці України / В. Козюк // Формування ринкової економіки в Україні. — Л., 2000. — Вип. 6. — (Трансформація економічної системи в Україні). — С. 298—304.
7. *Лісовенко В. В.* Державний зовнішній борг України: етапи формування та розвитку / В. В. Лісовенко // Вісник НБУ. — 2000. — № 9. — С. 35—36.
8. *Лісовенко В. В.* Реструктуризація зовнішнього боргу України. Досвід подолання проблеми ліквідності 2000—2001 років / В. В. Лісовенко // Вісник НБУ. — 2000. — № 5. — С. 2—3.
9. *Мозговий О. М.* Міжнародні фінанси: навч. посіб. / Мозговий О. М., Оболенська Т. Є., Мусієць Т. В. — К.: КНЕУ, 2005. — 557 с.
10. *Юрій С. І.* Бюджетна система України: навч. посіб. / С. І. Юрій, Й. М. Бескид. — К.; НІОС, 2000. — 400 с.
11. *Тодаро М. П.* Экономическое развитие: учеб. / Тодаро М. П.; пер. с англ. — М.: ЮНИТИ, 1997. — 667 с.

УВАГА!

ЖУРНАЛ «АГРОІНКОМ» МОЖНА ПРИДБАТИ

через передоплатне агентство «ІДЕЯ».
адреса: ТОВ «НВП «Ідея»,
м. Донецьк, вул. Артема, 84, 83055
Тел./факс: (062) 381-09-32,
тел. (062) 304-20-22
e-mail: info@idea.donetsk.ua

або через київську філію:
м. Київ, вул. Борисоглібська, 16-В, офіс. № 2
тел. (044) 417-87-67
e-mail: irina@idea.kiev.ua

або через бібліотеку ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН
м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, 03127,
тел. (044) 527-87-68, (044) 527-84-43

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Проаналізовано теоретичні аспекти сутності та особливостей діяльності кредитних спілок. Визначено місце та значення кредитних спілок у фінансово-економічній системі України. Виявлено основні недоліки їх діяльності. Обґрунтовано напрями подальшого розвитку кредитної кооперації на селі, як дієвого механізму фінансування господарської діяльності та засобу вирішення соціально-економічних проблем у складний для аграрної економіки України період.

Фінансовий ринок України знаходиться в стадії формування. Він ще не має всього розмаїття фінансових посередників, які є в розвинених країнах. Існуючі в нашій державі фінансові установи не повністю задовольняють сучасні потреби у фінансових послугах. Особливо це стосується потреб сільськогосподарських підприємств.

Посилення ролі кредитних відносин як засобу стимулювання розвитку виробництва проявляється в різних аспектах. Кредит є важливою складовою діяльності підприємств, обов'язковою умовою розширеного відтворення, надійним інструментом стимулювання виробництва. Проте доступність сільськогосподарських виробників до кредитування обмежена через ряд вагомих перешкод. Для вирішення цієї проблеми перед вченими та сільськогосподарськими виробниками постає ряд питань щодо пошуку нових напрямів формування кредитних відносин. Одним із таких напрямів є організація ринку землі. Для цього необхідно сформувати систему з кількісно і якісно розвинутою інфраструктурою та відповідною правовою базою.

Деякі автори відносять кредитні спілки до універсальних банків, створених на кооперативних засадах. В найбільш широкому розумінні — це фінансовий кооператив, який одночасно є громадською і фінансовою організацією та являє собою специфічну форму господарювання, відмінну від інших форм. З соціальної точки зору кредитна спілка являє собою форму фінансової взаємодопомоги та економічного захисту людей; з організаційної — громадська організація; з економічної — фінансова установа; а разом — це фінансовий кооператив.

Над проблемами споживчого кредитування населення працює багато банкірів та вчених-економістів. Питаннями розвитку і вдосконаленнями кредитних відносин, організаційно-економічного механізму функціонування кредитних спілок займаються

М. Дем'яненко, С. Колотуха, В. Галушко, А. Юдін, П. Козинець, С. Гончаренко, О. Грищенко, П. Саблук та ін. Водночас поглибленого дослідження потребують кооперативні принципи кредитних спілок, нових, як виявляється, для національної економіки і навіть для вітчизняної наукової спільноти, неприбуткових форм господарювання, а також проблеми ощадно-позичкових операцій спілок, удосконалення та розширення діяльності кредитних кооперативів, що нині залишаються недостатньо розв'язаними і вимагають проведення узагальнень, розроблення відповідних пропозицій і рекомендацій щодо кредитування населення і суб'єктів господарювання. Важливим є подальше вивчення вітчизняної і зарубіжної практики проблем кооперативного кредитування, що й зумовлює актуальність вибраної теми статті.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів функціонування кредитних спілок, виявлення основних проблем у їхній діяльності та формулювання головних напрямів розвитку в Україні.

Принципова відмінність кредитних спілок від інших фінансових установ полягає у неприбутковості. Якщо інші фінансові установи, як правило, створюються однією групою людей (власників) для отримання прибутку в результаті надання фінансових послуг іншій групі осіб (клієнтів), то кредитний кооператив засновується його членами на основі кооперації грошових коштів з метою забезпечення фінансовими послугами самих себе. Отже, характерною особливістю кредитного кооперування є самозабезпечення фінансовими послугами.

Унікальність фінансово-кредитного кооперативу полягає в тому, що його власниками є ті ж люди, які користуються його послугами. Тому мета діяльності кредитного кооперативу — не прибуток, а забезпечення своїх членів максимальним набором фінансових послуг на найвигідніших для них умовах. Якщо інші фінансові установи прагнуть отримати максимальний прибуток за рахунок залучення коштів під якомога нижчі ринкові відсотки і надання їх у кредит під найвищі проценти, то кредитний кооператив має протилежну мету: надати кредит під якомога нижчий відсоток і максимально збільшити нарахування на вклади, забезпечивши при цьому дотримання всіх обов'язкових фінансових нормативів.

Така тенденція викликана тим, що кредитний кооператив не розмежує вкладників і позичальників, а об'єднує їх. Оскільки члени кооперативу одночас-

но є і його власниками, і клієнтами, кредитний кооператив прагне гармонійно поєднати їхні інтереси щодо максимізації доходів від вкладів та мінімізації витрат на фінансові послуги. Кошти, отримані від членів як клієнтів, розподіляються як між власниками за спільним рішенням, у процесі прийняття якого кожен член має один голос незалежно від суми вкладу. Саме тому, законодавством України і віднесено кредитні кооперативи до неприбуткових організацій [1, с. 5].

Іншою особливістю кредитних кооперативів є те, що вони створюються на базі певного формального або неформального об'єднання людей, котрі, як правило, знають один одного. Інші ж фінансові установи створюються на базі штучно сформованої групи. Крім того, на відміну від решти фінансових установ, при заснуванні кредитного кооперативу не визначається фіксована чи потенційна кількість осіб, які будуть його власниками. Метою кооперативу є постійне збільшення кількості членів-власників, тоді як у фінансових установах підприємницького напрямку кількість власників цілеспрямовано зменшується.

Перехід кредитної спілки від функціонування як «громадської установи задля зменшення бідності» до «професійної фінансової установи» досягається за допомогою кооперативної ідеї та інвестування для забезпечення фінансовими ресурсами своїх

членів, що сприяє зростанню та розвитку економіки держави. Кредитні спілки займають належне місце в розбудові нашої держави і є важливим, невід'ємним елементом фінансової системи країни [5].

Головні відмінності кредитних кооперативів та інших фінансових установ відображено в таблиці 1.

Таким чином, порівняно з іншими фінансовими установами, кредитна спілка, як громадська організація, що заснована групою людей зі спільними кооперативними ідеями, має певні переваги, що полягають у наступному:

демократизм в управлінні «один член — один голос»;
обслуговування тільки своїх членів за принципом відшкодування витрат (принцип неприбутковості);

праця не для прибутку, а для добробуту населення.

Основна мета кредитної спілки — бути корисною її членам.

За роки розвитку кредитних спілок в Україні не тільки був накопичений певний досвід, а й висвітилися проблеми, які негативно впливають на їх розвиток, стримують його та заважають розбудові в Україні міцної та повноцінної системи кредитних спілок. Ці проблеми умовно можна поділити на дві великі групи — глобальні та оперативні. Глобальні проблеми стосуються відродження кредитних спілок в цілому, оперативні — конкретних проблем діяльності кредитних спілок в різних областях та регіонах [2, с. 83].

Таблиця 1

Найістотніші відмінності кредитних спілок від інших фінансових установ*

Кредитні спілки	Інші фінансові установи
Створюються групою людей не заради прибутку, а заради надання послуг своїм членам	Створюються групою людей, щоб отримати прибуток від надання послуг
Створюються на базі певної монопольної спільноти людей	Створюються на базі довільної групи людей, об'єднаних єдиним матеріальним інтересом
Члени, що засновують кредитну спілку (КС), не мають жодних виняткових прав щодо членів, які вступили до спілки пізніше	Засновники установи визначаються одноразово в момент її створення. Їхній склад може бути змінений лише внаслідок спеціальних юридичних процедур. Засновники мають виняткові управлінські та майнові права
Будь-який член КС незалежно від розміру його вкладів, терміну членства та інших формальних ознак у питаннях управління спілкою має лише один голос. Обмежена кількість людей, які мають найбільшу суму заощаджень, не мають змоги одноосібно контролювати КС	Розподіл голосів — пропорційно до кількості акцій у власника. Тому реальне управління здійснюється обмеженою кількістю осіб, що володіють найбільшим пакетом акцій
Послуги надаються лише члена спілки	Коло юридичних та фізичних осіб, що можуть бути клієнтами установи, не визначаються і може бути довільним
Члени спілки водночас є власниками та клієнтами спілки. Кожен член спілки є власником частини капіталу і несе відповідальність за розвиток своєї КС	Власниками є невелика група людей, що контролює капітал. Клієнти не мають змоги впливати на рішення власників. Останні ж приймають такий порядок дій, який відповідає їхнім інтересам, а не інтересам тих, хто користується їхніми послугами
Основний вид діяльності — надання ощадно-позичкових послуг, оскільки спілка створюється, як ефективний інструмент саме з цією метою. Забороняється займатися іншими видами діяльності	Допускаються різні види діяльності, як у фінансовій, так і в інших сферах підприємництва, оскільки пріоритетними є формування найприбутковішого портфеля ділової активності
Поєднуються ознаки фінансової установи і громадського осередку за рішенням членів у спілці. Можуть створюватися спеціалізовані фонди для здійснення різноманітних гуманітарних програм, які вона супроводжує не тільки фінансово, а й організаційно	Деякі кошти можуть бути пожертвовані на громадські заходи. Проте незмінним залишається акцент: це «машина, яка робить гроші», а не «форма самоорганізації для оздоровлення своїх фінансових та суспільних потреб»

* Джерело [1, с. 10].

Основні переваги та недоліки кредитних спілок

Переваги	Недоліки
1. Наявність спеціальної нормативно-законодавчої бази 2. Неприбутковий статус 3. Справжня кооперативна природа 4. Наявність національного об'єднання 5. Наявність системи модельних і змодельованих кредитних спілок 6. Перспективність 7. Розвиток інтеграції у сільському господарстві 8. Зарубіжна технічна допомога розвитку	1. Невизначеність кооперативного статусу кредитних спілок 2. Кредитна спілка — єдиний вид кредитного кооперативу 3. Недосконалість правової бази 4. Типова відсутність нормативного регулювання та єдиних стандартів операційної діяльності 5. Відсутність нагляду за діяльністю кредитних спілок 6. Відсутність державної статистичної інформації щодо діяльності кредитних спілок

Глобальними проблемами, які впливають на розвиток кредитно-кооперативного руху в Україні, є:

1) недостатнє розуміння державними органами та широкими верствами населення кооперативної природи кредитних спілок як неприбуткових громадсько-фінансових організацій;

2) відсутність необхідної законодавчо-нормативної бази діяльності та проблема визначення статусу кредитної спілки;

3) відсутність системи державного нагляду та підтримки.

Основною проблемою діяльності кредитних спілок є саме кредитування на селі. Немає надійних законів про приватизацію, про продаж і купівлю землі. Фермери, дрібні сільськогосподарські підприємства не мають можливості застави землі і отримання позики для розвитку. На жаль, ті спілки, що функціонують у селах, не мають достатнього капіталу. Створюється замкнене коло — дрібні сільські кредитні спілки не мають коштів для розвитку, відповідно вони не розвиваються й банкрутують [4].

Узагальнюючи викладене, відмітимо основні переваги та недоліки кредитних спілок у сучасних умовах (табл. 2).

Процес формування кооперативного фінансового сектору в Україні почався із створення системи кредитних спілок для задоволення громадянами своїх потреб у фінансових послугах. Наступним етапом мало б стати створення системи кооперативних банків для обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, адже в структурі кредитного портфеля комерційних банків на сільське господарство припадає лише 4 % від суми всіх наданих кредитів. За нинішнього стану справ у сільськогосподарському виробництві цей сегмент не привабливий для комерційних банків. Тому сільськогосподарські товаровиробники мали б створити власні кооперативні фінансово-кредитні установи і самостійно забезпечувати себе фінансовими послугами, як це робиться в усьому світі.

До завдань кредитної спілки має входити розробка плану заощадження для майбутнього збільшення коштів та пошук можливостей забезпечення всебічних послуг своїх засновників.

Висновки. Для того, щоб кредитні спілки України змогли зайняти належне їм місце серед суб'єктів фінансового ринку та повною мірою задовольняли

потреби населення у фінансових послугах необхідно створити відповідну законодавчу базу для їх діяльності. За такої умови КС зможуть стати повноправними суб'єктами фінансового ринку. Слід зауважити, що розвиток кредитних спілок, як громадських організацій, залежить насамперед від громадян нашої країни, від того, наскільки швидко вони переконаються в доцільності та ефективності розвитку цих структур в Україні.

Розв'язання більшості назрілих проблем щодо кредитних спілок сьогодення занурене своїм корінням у минуле. Тому, розглядаючи сучасні глобальні проблеми соціально-економічних перетворень в країні, доцільно звертати увагу й на проблеми локальні — зокрема кредитних товариств.

Важливу роль для розвитку вітчизняного кооперативного руху може відіграти взаємовигідна співпраця між кооперативами різних видів. Цьому можуть сприяти пропозиції щодо удосконалення концепції моделі вітчизняної кооперативної системи, розробленої В. В. Гончаренком. Передусім важливо розширити склад регіональних об'єднань кооперативів («обласних кооперативних ліг») за рахунок залучення до членства, поряд з асоціаціями кредитних спілок та сільськогосподарських кооперативів, споживчих спілок обласного рівня з метою співпраці, координації дій і захисту інтересів кооперативних організацій. У процесі формування загальнонаціональної кооперативної системи консолідуючу роль може відіграти Національний кооперативний альянс України, за умови активізації його діяльності, яка поки що має формальний характер.

Використані джерела

1. Гончаренко В. В. Фінанси кредитних спілок України: положення і процедури / Гончаренко В. В. — К.: Канадська Програма розвитку кредитних спілок в Україні, 2000. — 203 с.
2. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методика, практика) / Гончаренко В. В. — К.: Глобус, 1998. — 330 с.
3. Гончаренко В. Кредитна кооперація: причини фінансово-господарського механізму та проблеми відродження в Україні / В. Гончаренко // Банківська справа. — 2005. — № 3. — С. 83—91.
4. Кісь В. Кредитні спілки — повернення в майбутнє / В. Кісь // Персонал. — 2006. — № 8. — С. 8—10.
5. Хоменко О. О. Кредитні спілки — важлива складова економіки України / О. О. Хоменко // Економіка. Фінанси. Право. — 2007. — № 5. — С. 23—27.

РОЛЬ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Обґрунтовано особливості та методи трансферу і комерціалізації інноваційної продукції в Україні та країнах світу. Розкрито їх роль у забезпеченні інноваційного розвитку економіки.

На сучасному етапі реалізація нововведень є ключовим завданням не тільки для науково-технічної сфери країни, але й для підвищення конкурентоздатності вітчизняної економіки в рамках національної інноваційної системи. Всі реформи, зроблені за останні кілька років в організаційних структурах управління наукою, прямо пов'язані з пошуком шляхів раціонального використання фінансових ресурсів, стимулювання результативності вкладень в науку, ефективного «добування» знань і доведення цих знань до суспільства через удосконалення системи освіти і якнайшвидшої появи наукомісткої продукції на основі використання новітніх технологій. Стосуються реформи також існуючого нині поділу досліджень на фундаментальні й прикладні, оскільки вважається, що такий поділ перешкоджає швидкому впровадженню наукових результатів у виробництво.

Питання теорії та практики інноваційного розвитку економіки, становлення інноваційного управління та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності і трансферу технологій досліджували зарубіжні вчені Б. Санто, Б. Твісс, Р. А. Фатхуддінов, Р. Фостер, Ф. Фукуяма, Й. Шумпетер, О. Ю. Юданов, Ю. В. Яковець, а серед вітчизняних — Ю. М. Бажал, В. М. Геєць, Г. М. Добров, М. З. Згуровський, І. І. Лукінов, Б. А. Малицький, М. І. Туган-Барановський. В аграрному секторі економіки України на пошук шляхів інноваційного розвитку галузі спрямовані роботи В. Г. Андрійчука, С. А. Володіна, М. В. Зубця, М. І. Кісіля, О. В. Крисального, М. Ф. Кропивко В. В. Россохи та ін.

У період планової економіки, коли Україна була в складі СРСР, вирішення проблеми комерціалізації технологій здійснювалося шляхом закріплення за державою прав на результати науково-технічної діяльності, у тому числі й на інтелектуальну власність, створену за рахунок коштів держбюджету, якщо вони не були об'єктами виключних прав фізичних або юридичних осіб. Держава, одержавши всі права на створені результати наукової діяльності, поклала на себе обов'язок реалізувати ці права шляхом

впровадження результатів наукових досліджень у комерційний оборот, втілення їх у новітні об'єкти техніки й технології. Виконання узятих зобов'язань супроводжувалося великими витратами. У СРСР наприкінці 80-х років ХХ ст. середні витрати на наукові дослідження й освоєння одного винаходу, захищеного авторським посвідченням, становили від 0,1 до 0,2 млн крб, тоді як витрати США у цій сфері були на рівні 2,0—2,5 млн дол. в середньому на один патент. Часто держава не мала у своєму розпорядженні відповідних коштів для перетворення об'єктів інтелектуальної власності на продукт, що може бути реалізований. У свою чергу, об'єкти інтелектуальної власності, не введені в оборот, самі ставали джерелом значних витрат, оскільки треба було підтримувати охоронні права на інновації (патенти, авторські свідоцтва), зокрема на ті, які були закріплені (отримані) за кордоном. Ситуація, що склалася, спричинила виникнення системи «впровадження», яка, однак, не давала можливості вирішити проблему в період адміністративно-командних методів господарювання й припинила своє існування. Англomовне слово «трансфер» успішно замістило термін «впровадження», як процес натхнення, пошкваллення, перетворення в життя інноваційної пропозиції. Замість «впровадження» (передбачаючи активний або пасивний опір середовища, у яке здійснюється «впровадження» чогось стороннього) «трансфер» припускає не тільки передачу інформації про нововведення, але і її освоєння при активній позитивній участі джерела цієї інформації і реципієнта, приймача і реалізатора інформації про нову технологію, і кінцевого користувача продукту, виробленого за допомогою цієї технології. Тому, основний акцент при трансфері технології робиться не стільки на технології як такі, скільки на суб'єктах — учасниках цього процесу.

Поняття «комерціалізація технології» припускає обов'язкове комерційне використання інформації про технологію, тобто використання з отриманням вигоди. Ця вигода в переважній більшості вимірюється в конкретних грошових одиницях безпосередньо, набагато рідше — у тих же одиницях, але опосередковано, через, наприклад, збільшення ефективності іншої технології. Водночас питання про суб'єкта, який здійснює безпосереднє використання технології, при комерціалізації не є першорядним, і зокрема, комерціалізацією нерідко намагається за-

йнятися сам автор, першоджерело нової технології (фізична особа або організація).

Таким чином, розбіжності між трансфером і комерціалізацією можна трактувати таким чином:

– комерціалізація технології припускає обов'язкове одержання прибутку й не обов'язково пов'язана з підключенням третіх осіб (крім джерела технології й кінцевого користувача);

– трансфер технології припускає обов'язкову передачу технології реципієнтові, що здійснює її промислове освоєння, що не обов'язково пов'язане з отриманням прибутку як джерелом технології, так і її реципієнтом (зокрема, це відноситься до екологічних технологій).

Історично в Україні трансфер технології з'явився й зацікавив ділову громадськість тільки після повернення країни до ринкової економіки. В епоху авторських посвідчень винахід належав державі, що декларувало законодавчо своє право й свій обов'язок довести винахід до впровадження, до освоєння народним господарством. Механізм цього впровадження був беззмисловим з економічної точки зору, оскільки лише в окремих випадках нововведення доводилося до стану отримання реального економічного ефекту від його освоєння.

Процес комерціалізації технологій у соціалістичному суспільстві теж мав свої особливості, *по-перше*, тому, що метод розрахунку економічного ефекту або комерційної ефективності (мовою ринкових відносин) був занадто неприродний. Відповідно до законодавства економічний ефект від впровадження вважався таким, якщо за старою технологією (технології-аналогу) витрати становили X грошових одиниць на одиницю продукції, а за новою — Y грошових одиниць, то річний економічний ефект дорівнює $M (Y-X)$ грошових одиниць, де M — річний обсяг випуску продукції. Але якщо впроваджено власний винахід до того, як стара технологія була запущена у виробництво, або якщо цієї старої технології взагалі не було, тобто зроблено піонерний винахід, то економічний ефект (винагорода винахідника) дорівнює *НУЛЮ*. *По-друге*, тому, що «комерція» у соціалістичному розумінні була поняттям знехтуваним і в пристойному суспільстві не використовуваним [1].

Загальні засади правового регулювання діяльності у сфері трансферу технологій визначені в Цивільному кодексі України. Питанням інтелектуальної власності у Кодексі виділена окрема четверта книга. Кодекс визначає об'єкти, суб'єкти права інтелектуальної власності, порядок їхньої взаємодії та основні умови передачі прав інтелектуальної власності.

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій» трансфер технології — це передача технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору між фізичними та/або юридичними особами, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов'язки щодо технології та/або її складових.

В Україні уже створено структуру, призначення якої — сприяти стимулюванню і задоволенню попиту на об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ). Нею стала створена у 2002 році Інтернет — біржа промис-

лової власності (ІБПВ). Її діяльність спрямована на використання сучасних інформаційних технологій для просування науково-технічних досягнень України на світовий та вітчизняний інноваційні ринки.

Винахідник і патентовласник мають унікальну можливість висвітлити для потенційного покупця економічні, екологічні, соціальні та інші переваги, які надає використання даного винаходу, корисної моделі, промислового зразка [2]. Біржа надає також можливість розмістити інформацію підприємців про потрібні їм технології. Це має спрямувати винахідницьку думку у продуктивному напрямі, а власнику патентів, ноу-хау та перспективних ідей — допомогти знайти потенційних суб'єктів комерціалізації конкретного об'єкта інтелектуальної власності. Оскільки сайт забезпечений засобами зворотного зв'язку з відвідувачами, він дає можливість швидко реагувати на потреби користувачів.

Пошуки організаційно-правових, фінансових й інших необхідних умов для одержання конкретної економічної віддачі від наукової й винахідницької діяльності здійснюються в нашій країні з урахуванням досвіду ряду розвинених країн. В сучасному світі створено декілька потужних національних систем трансферу технологій, що формують міжнародний ринок технологій. Найпотужнішою системою трансферу технологій є національна система Сполучених Штатів Америки. Її сукупний дохід перевищує 100 млрд доларів щорічно протягом 2001—2004 рр. Для порівняння: сукупний дохід усієї автомобільної промисловості США коливається в межах 60—80 млрд доларів щорічно. Міжнародний трансфер технологій вже давно став однією з найприбутковіших статей експорту і таких країн як Японія, Ізраїль та Великобританія. Про необхідність збільшення частки високотехнологічної продукції і ліцензій в структурі українського експорту говорить кожний новий український уряд, але конкретно робиться в цьому напрямі зовсім мало.

Протягом останніх 20 років Сполучені Штати Америки стабільно витрачають на дослідження і розвиток близько 2,5 % ВВП, що у відсотках дещо менше, ніж Японія і дещо більше, ніж Німеччина. Проте в абсолютних одиницях США витрачає на науково-дослідну сферу стільки ж, скільки всі інші країни «великої сімки» разом і майже вдвічі більше за Японію. У загальному обсязі витрат на науку 30 країн — членів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) 44 % належить США. Галузь науково-технологічних досліджень Сполучених Штатів Америки є глибоко інтегрованою у світовий ринок. Так, у 2002 р. американські компанії витратили на фінансування досліджень в інших країнах близько 15 млрд дол., з яких близько 10 млрд дол. становили інвестиції в дослідницькі центри Європи, близько 2 млрд дол. — Канади та 1,5 млрд дол. — Японії. Водночас, наукові установи США виконали відповідних замовлень з інших країн на суму понад 20 млрд дол., з яких близько 15 млрд дол. надійшло з країн Європи, 2,5 млрд дол. — з Канади і 3 млрд дол. — з Японії.

Важливим фактом, який визначає масштаб і спрямування інвестицій, є та обставина, що осно-

вна частина фінансування досліджень здійснюється транснаціональними корпораціями, які мають свої відділення або дочірні підприємства за кордоном. Так, майже 70 % коштів, що спрямовуються з-за кордону на виконання науково-дослідних робіт у США, надходять до розташованих у США дочірніх підприємств компаній замовників [4].

Протягом 1958–2000 рр. Конгрес США прийняв 24 законодавчих акти, які визначили правове поле технологічного розвитку економіки країни. Зокрема, внаслідок рішень Конгресу США у 1980 р. в усіх федеральних лабораторіях було створено спеціальні офіси, які професійно займалися питаннями трансферу технологій, засновано Національний центр трансферу технологій, сформовано правові механізми взаємодії університетів, федеральних лабораторій, неприбуткових організацій і бізнесу в процесі патентування, ліцензування та комерціалізації результатів наукових досліджень. Федеральний акт трансферу технологій 1986 р. прямо визначив, що трансфер технологій є обов'язковим для всіх учених та інженерів у федеральних дослідницьких центрах.

У 1992 р. Законом про трансфер технологій у малому бізнесі було запроваджено спеціальну програму заохочення спільних проектів у галузі трансферу технологій за участю малого приватного бізнесу і федеральних дослідницьких структур міністерств оборони, енергетики, охорони здоров'я США, НАСА та Національного наукового фонду. Закон Стівенсона-Уайдлера щодо технологічних інновацій від 1980 р. — запровадив вимогу до федеральних лабораторій щодо їхнього технологічного співробітництва з приватним сектором і неприбутковими організаціями; Закон Бей-Доула від 1980 р. — дозволив університетам, неприбутковим організаціям та малому бізнесу отримувати права власності на розробки, що фінансувалися з бюджету [3].

Законодавство США не визначає поняття «трансфер технологій». Водночас Міністерство торгівлі США визначає сім таких механізмів трансферу технологій як ліцензування; угоди про спільні дослідження і розвиток; технічна допомога; компенсаційна робота позабюджетних партнерів; використання обладнання; програми обміну; обмін інформації між колегами, публікації, конференції.

Іншими прикладами успішних програм підтримки малого бізнесу в межах Адміністрації малого бізнесу (АМБ) є Програма інноваційних досліджень і Програма трансферу технологій.

Типологія програм трансферу і комерціалізації технологій така:

1) програми, що спонсоруються дослідницькою установою з метою сприяння трансферу знань, які були створені всередині цієї установи;

2) послуги в рамках центрів розвитку підприємства і бізнесу;

3) зовнішні посередники трансферу і комерціалізації технологій;

4) організації, що об'єднують бізнес-структури в галузі високих технологій.

У країнах Заходу центральні й регіональні уряди широко практикують об'єднання всіх регіональних ресурсів (державного й регіонального бюджетів,

банків і фірм) для вирішення завдань комерційного використання результатів досліджень, проведених у регіонах. З цією метою держава бере на себе підготовку менеджерів, що одночасно знають ринок, фінансує витрати на патентування тощо.

Світовий досвід показує, що у сфері комерціалізації результатів наукової діяльності в розвинених країнах проявляється загальна зацікавленість різних структур, погодженість дій парламентів, урядів і приватного бізнесу щодо запровадження пільг для всіх бажаючих (із державного й приватного сектору) брати участь у процесі комерціалізації наукового продукту. Максимально заохочуються різні форми взаємодії.

До основних трансферних мереж відносять:

European Business Network (EBN) — європейська бізнес-мережа створена в 1984 р. при співпраці Європейської комісії і об'єднує понад 160 бізнес-інноваційних центрів;

Innovation Relay Centers (IRC) — діяла з 1995 до 2008 р. й об'єднувала більше 70 регіональних консорціумів з 33 країн, що відбирались Європейською комісією на конкурсній основі;

Enterprise European Network (EEN) — була створена як інтегрована мережа послуг підтримки бізнесу, заснована на досвіді двох мереж з 270 *Euro Info Centers (EIC)* і 250 *Innovation Relay Centers (IRC)*, робота яких закінчилась у грудні 2007 року. Програма *CIP — Competitiveness and Innovation Program* — підвищення конкурентноздатності підприємств і розвиток інновацій (бюджет 3,621 млрд євро, термін — 2007–2013 рр.);

Російська мережа трансферу технологій *RITN* — була створена в 2002 р. Ініціатором створення російської мережі трансферу технологій виступило Міністерство промисловості, науки і технологій РФ при підтримці проекту *TACIS «Иновационные центры и наукограды»* (рис. 1). Створено міжнародні сегменти — Франко-російської технологічної мережі — *RFR* (2003 р.); Британсько-російської інноваційної мережі — *BRIN* (2005); Проект *EuropeAid «Наука и коммерциализация технологий»* (2006); Проект *ISTOK. Ru* (2007); Проект *Gate2RUBin* (2008 р.).

Українська мережа трансферу технологій *UTTN* — створення центрів трансферу технологій мережі *UTTN*, сертифікація учасників і партнерів мережі *UTTN*, організація міжнародного співробітництва (рис. 2).

Найбільш поширена в Україні лінійна модель інноваційного процесу, що являє собою лише перше наближення до реальної мережі взаємозв'язків і взаємовпливів суб'єктів та об'єктів інноваційного процесу і в дійсності є інтерактивною практично на всіх етапах трансферу технологій. Лінійна модель інноваційного процесу відокремлює, ізолює процес створення нововведення від процесу його освоєння й використання суспільством.

Згідно з угодою *TRIPS* про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності нерезидентам в Україні забезпечуються рівні права на ринку нематеріальних активів. Отримуючи доступ до вітчизняних науково-технічних розробок такі фірми реєструють ОІВ і інвестують власний бізнес за рахунок ліцензій-

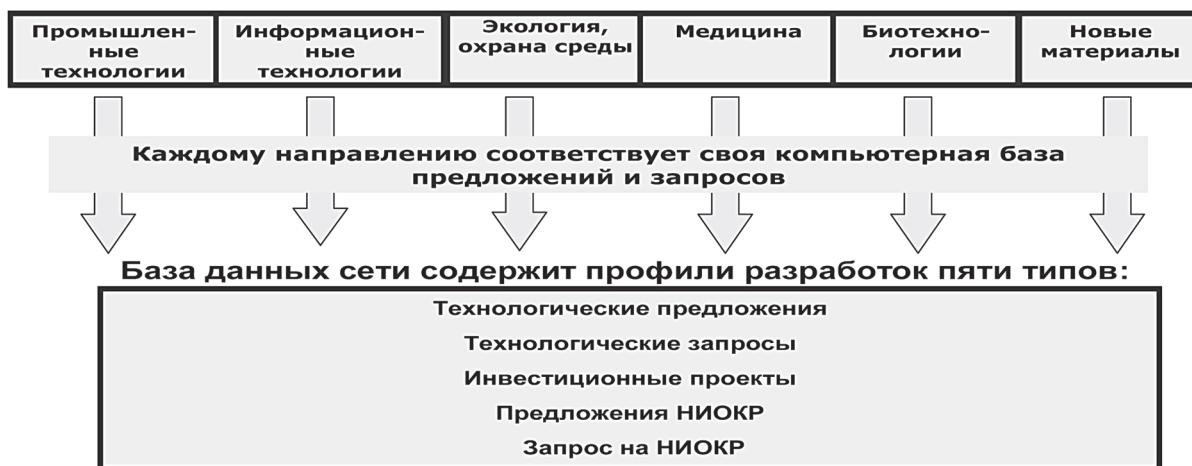

Рис. 1. Структура російської мережі трансферу RTTN

Рис. 2. Схема партнерства мережі UTTN

них платежів українських підприємств, що зменшує рефінансування вітчизняної науки.

Іноземний винахідник єдиним удалим винаходом, доведеним до масового виробництва, може забезпечити безбідне майбутнє собі й своїм нащадкам. Тому він активно шукає такий винахід і вкладає гроші у винахід і у винахідника (відповідну частку в майбутньому підприємстві). Однак, це вкладення коштів — довгострокове, тобто багатостадійний і ретельно планований процес, що поєднує наукове дослідження технології, її масштаби й оптимізацію, маркетинг, турботи про збутову мережу й ін.

Менталітет вітчизняних бізнесменів у більшості випадків далекий від такого системного підходу й пошуку революційних технологій або продуктів. Та й з маркетингом і збутом у нас існують певні проблеми.

Кінцевим результатом інноваційної діяльності є впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво. Ефективність такої діяльності залежить від ефективної співпраці науки та виробництва, зацікавленості в кінцевому результаті. Необхідно створити такі умови, які б стимулювали підприємства залучати інтелектуальний капітал як вирішальний фактор економічного зростання підприємства.

Висновок. Для забезпечення дієздатності ринку інтелектуальної власності в Україні необхідно створити сприятливі умови кожному із його учасників

для одержання вигоди при максимальній прозорості здійснення операцій щодо об'єктів інтелектуальної власності з дотриманням чинного законодавства, правил чесної конкуренції за дієвої участі державних органів управління та контролю. Становлення ринку інтелектуальної власності та активізація винахідництва національних заявників дасть змогу говорити про підвищення науково-технічного потенціалу України, технологічної конкурентоспроможності, інноваційної перспективності та інвестиційної привабливості національної економіки. Від вирішення проблем комерціалізації інтелектуальної власності залежить міцність фундаменту для інноваційної моделі розвитку країни, її модернізації, активного використання інтелектуального потенціалу.

Використані джерела

1. Алфимов Н. Кому управлять наукой / Н. Алфимов // РФФИ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rfbr.ru/default.asp?doc_id=5392
2. (www.ip-centr.kiev.ua)
3. Amar Bhide. The Origin and Evolution of New Business / Amar Bhide. — Oxford and New York: Oxford University Press, 2000.
4. Grove A. Only the Paranoid Survive / Andrew Grove. — New York: Doubleday, 1996. P. 146.

ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В АПК

В статті розкрито основні причини погіршення екологічної ситуації в сільському господарстві. Окреслено стан та інтенсивність спрямованості інновацій на їх вирішення. Висвітлено головні причини і передумови для розвитку еколого-економічного управління інноваційною діяльністю в АПК.

Нині особливої актуальності набуває науковий пошук подальшого функціонування сільськогосподарського виробництва, обрання напрямів, форм і методів його удосконалення. Така увага вчених викликана рядом екологічних проблем і об'єктивних передумов, які визначають головні шляхи і орієнтири його розвитку.

Стрімкий науково-технічний прогрес позначився й на аграрній сфері економіки, що має не лише позитивні, а й негативні наслідки для галузі. Завдяки інтенсифікації рослинництва підвищилася його продуктивність, збільшилися обсяги виробництва продукції для повнішого задоволення продовольчих потреб населення. Водночас це зумовило загострення екологічної кризи, створило ряд проблем екологічного характеру, які ставлять під сумнів правильність сучасної системи господарювання [1].

Основними екологічними проблемами сільського господарства, які потрібно негайно розв'язувати, є ерозія ґрунтів, їх засолення та заболочення, забруднення сільськогосподарських угідь внаслідок безконтрольної хімізації, рекультивация земель (відновлення раніше використовуваних земель) [2]. Питанням ефективного ведення землеробства при переведенні його на екологічнобезпечні технології виробництва продукції значну увагу приділяли такі вчені-біологи як А. А. Алімов, Ю. В. Шелестов, І. М. Григора, С. І. Шабарова, І. М. Алейніков, В. К. М'якушко, О. І. Зінченко, В. П. Шевченко, С. М. Каленська, В. І. Артиш, Є. О. Герасименко та ін. Проте, незважаючи на великий інтерес до даної проблеми, багато еколого-економічних питань залишаються невирішеними.

Слід зазначити, що у США майже 3/5 загального забруднення довкілля зумовлено саме інтенсифікацією аграрного сектору [3, с. 93]. За даними О. О. Созінова, в Україні забруднення довкілля на 35–40 % (земель і водойм – до 50 %) спричинено діяльністю АПК [4, с. 94].

Нині еродованість сільськогосподарських угідь наближається до 40 %, збільшуючись щорічно на 80–100 тис. га. Тому необхідність переходу до якісно нового рівня виробництва і управління виступає

об'єктивною і незаперечною умовою підвищення ефективності сільського господарства.

Інтенсивна хімізація рослинництва не може забезпечити екологічний (біологічний) баланс у природі, а навпаки, порушує його. Деградація земель, надмірне використання пестицидів, гербіцидів, хімічних добрив під сільськогосподарські культури – все це призводить до невітшних наслідків для стану навколишнього природного середовища. Найгостріше ця проблема постала в останні десятиліття, коли виробництво хімічних добрив у світі збільшилось в 43 рази, а пестицидів – у 10 разів. Разом із тим страждає не тільки природа, а й людина, споживаючи недоброякісні, насичені шкідливими хімічними речовинами продукти харчування рослинного походження. Навколишнє середовище «благає» про допомогу. В цьому випадку ситуацію може поліпшити запровадження на державному рівні еколого-економічного управління в галузі та її екологізація (біологізація). Тому екологізація аграрного сектору економіки України саме на інноваційній основі повинна розглядатися як невід'ємна складова його розвитку.

Вихідним пунктом у створенні засад еколого-економічного управління може слугувати зміст Марракешської Угоди про створення СОТ, у перших двох пунктах якої наголошується на: 1) на найдоцільнішому використанні світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку та 2) прагненні сприяти захисту і збереженню навколишнього природного середовища.

У розвинених країнах попит на екологічно чисту (органічну) продукцію невпинно збільшується (світовий ринок органічних продуктів щорічно зростає на 25 %). На продукцію органічного виробництва прийнято стандарти ЄС (*Regulation of the European Economic Community № 2092/91 on Organic Production of Agricultural Products*) та США (*The United States Organic Foods Production Act of 1990*). В Україні також спостерігається певний рух у запровадженні органічного землеробства. У 2003 році загальна кількість органічних ферм в Україні сягала 70 одиниць, які обробляли 240 тис. га землі. Середній розмір більшості з них перевищував 3000 га. Проте рослинництво обмежувалося переважно виробництвом зерна, головним чином пшениці, яка в основному йшла на експорт. Виробництво тваринницької продукції знаходилося на початковій стадії [5]. У 2007 році за площею сертифікованих екологічних (органічних) сільськогосподарських угідь Україна займала двадцяте місце в світі. Це свідчить про суттєве погравлення даного типу діяльності.

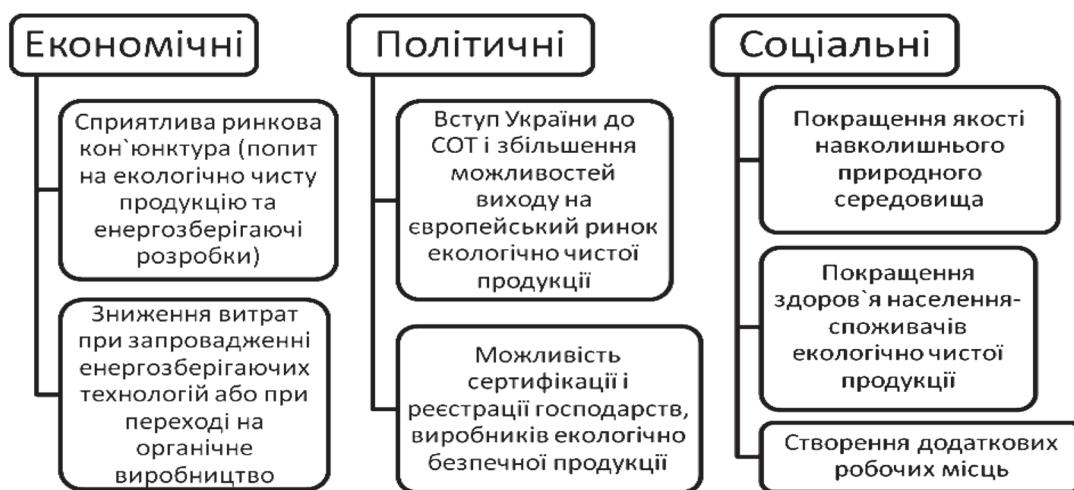

Рис. Передумови для розвитку екологічно спрямованих інновацій в аграрному виробництві

Технологічні засади сільськогосподарського виробництва, де достатньо були б узгоджені екологічні, економічні й енергетичні складові, є об'єктом дослідження вітчизняних вчених, які довели, що без поєднання даних напрямів розвитку аграрного сектору економіки агробіологічний потенціал України не буде використаний повною мірою [6; 7].

За даними Є. В. Милованова, такої узгодженості досягнуто в Тунісі (на основі Базових Стандартів IFOAM, органічних Стандартів ЄС і Codex Organic Guidelines) при підтримці з боку держави (що близька до тих податкових пільг, які в Україні за чинним Законом «Про інноваційну діяльність» можуть бути надані з метою реалізації інноваційних проектів) [8].

Подальший розвиток даного напрямку в аграрному секторі економіки України може відбуватися за відповідного нормативно-правового забезпечення з боку держави. Так, Міністерство аграрної політики України наказом від 20. 08. 2003 р. № 280 затвердило Концепцію збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року. Фундаментом формування вказаних збалансованих агроєкосистем є чинні Закони України про охорону довкілля й про екологічну експертизу, мережу та аудит. У 2007 р. було прийнято Державну цільову екологічну програму проведення моніторингу навколишнього природного середовища та створено Національне агентство екологічних інвестицій. Слід зазначити, що екологізацію та інноваційну спрямованість аграрного сектору економіки вже визначено як фактори його розвитку і законодавчо закріплено в Основних засадах державної аграрної політики на період до 2015 року (Закон України від 18. 10. 2005 р. № 2982) та Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року (постанова Кабінету Міністрів України від 19. 09. 2007 р. № 1158).

З огляду на вищезазначене, можна виділити основні передумови розвитку інновацій екологічного спрямування та розвитку органічного виробництва на їх основі (рис.).

Для того щоб скористатися цими передумовами і як наслідок результатами від запровадження цього типу інновацій слід запровадити систему еколого-економічного управління, яке розглядається вченими

як складова частина управлінської науки, що враховує та реалізує цілі охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування при плануванні, здійсненні та контролі господарських дій для забезпечення збалансованого функціонування екосистеми, а також її інноваційного розвитку [9; 10].

Висновок. В Україні сформовано економічні, політичні та соціальні передумови для розвитку і законодавчого оформлення системи еколого-економічного управління інноваційною діяльністю суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки. При цьому, вихідним моментом вибору еколого-економічного напрямку управління інноваційною діяльністю залишається перехід України на моделі інноваційного та екологічно збалансованого розвитку.

Використані джерела

1. Бондур Т. О. Екологізація виробництва продукції рослинництва як фактор поліпшення її якості / Т. О. Бондур // Економіка АПК. — 2008. — № 6. — С. 39 — 43.
2. Алимов А. А. Экологические проблемы развития сельского хозяйства / Алимов А. А. — Л.: Знание, 1983. — 16 с.
3. Маклярский Б. М. Экологический бумеранг: классовые аспекты проблемы охраны окружающей среды / Маклярский Б. М. — М.: Междунар. отношения, 1980. — 232 с.
4. Созинов А. А. Принципы развития агросферы Украины в XXI столетии / А. А. Созинов // Сб. науч. труд. Института замлеледия УААН. — 1999. — Вып. 4. — С. 91. — 96.
5. Розвиток органічного агровиробництва в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.minagro.gov.ua/page/?5522.
6. Тараріко Ю. О. Розробка ґрунтозахисних ресурсо- та енергозберігаючих систем ведення сільськогосподарського виробництва з використанням комп'ютерного програмного комплексу / Тараріко Ю. О. — К.: Нора-Друк, 2002. — 122 с.
7. Пабат В. О. Агробіологічний потенціал в Україні та шляхи його використання / В. О. Пабат, Д. Т. Віннічук, Ю. О. Тараріко // Економіка АПК. — 2005. — № 6. — С. 31—40.
8. Милованов Є. В. Особливості розвитку органічних продуктів у Тунісі / Є. В. Милованов // АгроІнКом. — 2007. — № 11—12. — С. 15—20.
9. Садеков А. А. Механізм еколого-економічного управління підприємством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економічних наук / А. А. Садеков. — Донецьк, 2002. — 31 с.
10. Ватаманюк-Зелінська У. З. Еколого-економічні засади управління інноваційною діяльністю підприємств (на прикладі Львівської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата економічних наук / У. З. Ватаманюк-Зелінська. — Л., 2003. — 18 с.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВИНОГРАДО-ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена оцінюванню економічної ефективності інноваційних розробок та продуктів у виноградо-виноробній галузі. Проаналізовано результати впровадження та застосування у харчовій промисловості України новітніх технологій, розроблених у НІВіВ «Магарач». Оцінено виробничі показники виноградо-виноробних підприємств до і після впровадження науково-технічної продукції. Запропоновано основні напрями щодо підвищення ефективності впровадження інноваційних продуктів.

Найвідповідальнішим етапом в системі управління інноваціями є оцінка економічної ефективності інноваційних розробок та продуктів. Об'єктивність і багатосторонність проведення цього процесу впливає на строки повернення інвестиційних вкладень, варіанти альтернативного їх використання, додаткові фінансові надходження організації в майбутньому. Основне завдання оцінювання інновацій і головна передумова контролю за їх ефективністю для сільськогосподарських підприємств полягає у визначенні критеріїв оцінки нововведень і економічного показника (групи показників, агрегатів), що дають змогу приймати рішення про доцільність даної інновації і за необхідності порівнювати між собою різні варіанти нововведень.

Склад і зміст системи показників економічної оцінки результатів впровадження інновацій може бути різноманітним, але підсумок про кінцевий варіант оцінки, як правило, залишається за керівником підприємства і економістами-менеджерами.

Проблеми оцінки ефективності інноваційної діяльності та інноваційного розвитку агропромислового виробництва в цілому та виноградо-виноробного виробництва зокрема досліджувались у працях А. Бузні, А. Гаркуші, В. Єжова, Л. Мармуль, В. Россохи [5; 6], І. Федуна, І. Червєня, С. Черемісіної [7] та інших вчених. При значущості проведених досліджень вони мають здебільш загальний характер, специфіка галузевого виробництва враховувалася недостатньо.

Метою статті є сучасна оцінка ефективності механізмів інноваційного розвитку виноградо-виноробної галузі на прикладі АР Крим.

Підприємство, яке впровадило у виробничий процес будь-які інноваційні розробки, складає певну систему оцінкових показників, що характеризує ефективність виробництва за галузевою ознакою, а також сильні і слабкі сторони діяльності організації. Це дає змогу визначити перспективи, прогнозува-

ти ріст витрат, необхідних для отримання прибутку. Необхідно також оцінити систему факторів, що сприятимуть росту ефективності інноваційних процесів у підприємствах галузі та АПК в цілому.

Узагальнюючим показником інноваційного розвитку є економічна ефективність, що являє собою систему відносних і абсолютних показників, а також співвідношення витрат і результатів на основі яких можна робити висновок про економічну ефективність виробництва продукції і доцільність впровадження нової технології.

Методологічний підхід до визначення економічної ефективності галузевих технологій виробництва продукції має забезпечувати можливість їх комплексної порівняльної оцінки з альтернативними варіантами і враховувати всі складники додаткових витрат (в тому числі й інвестиційні вкладення) і очікуваного ефекту. Кінцевим показником оцінки економічної ефективності технології є річний економічний ефект за рахунок зростання виробництва, підвищення якості і зниження собівартості продукції. Показники інвестиційної діяльності повинні відображати рівень ефективності адаптації технології до виробництва й раціональність залучення та освоєння інвестиційних ресурсів.

Аналіз результатів впровадження та застосування у харчовій промисловості України новітніх технологій, що розроблені інститутом «Магарач» для сфери виноградо-виноробного виробництва, виявив наявність різноманіття критеріїв та показників економічного ефекту.

Так, застосування удосконаленої технології зберігання винограду, плодів та овочів у замороженому вигляді, залежно від терміну зберігання, коливається від 945 до 5091 грн/т. Ця технологія використовується чотирма підприємствами Криму протягом 10 років (табл. 1).

Удосконалена технологія стабілізації коньяків використовується провідними коньячними заводами України. Орієнтовний ефект у розрахунку на пляшку вина складається з витрат на повернення й доробку рекламацийної продукції. Він може коливатися від 0,02 до 1 % загальної суми собівартості виробництва кінцевої продукції коньячного виробництва.

Нові методи визначення розливостійкості вино-матеріалів і вин впроваджено у підприємствах Миколаївської, Херсонської областей, АР Крим та м. Києва ще у 2002 р. Останнім часом ці технологічні

Результати впровадження та застосування у харчовій промисловості України новітніх технологій, що розроблені у ННІВ «Магарач» у 2006–2010 рр.

№ п/п	Назва завершенної розробки	Де впроваджено	Новизна розробки	Економічний ефект, тис. грн
1	Оптиміальна технологія зберігання винограду, плодів та овочів у замороженому вигляді	3 ПВАФ «Магарач», ДП «р-п Сулак», НΠΑО «Масандра», ВАТ «Ялтинський холодокомбінат»	4 Оптимізація технології зберігання плодів і овочів на основі оптимальних способів заморожування й дефростації	5 Економічний ефект залежно від терміну зберігання від 945 до 5091 грн/т
2	Технологія приготування та дозування бентонітової суспензії холодним способом та установка для забезпечення цього процесу	ЗАТ «Феодосійський завод коньяків і вин», Інкерманський завод марочних вин, НВАО «Масандра», ЗАО «Одесавинпром», Київський ЗШВ «Столичний»; ЗАО «Коблево», ЗАО «Ліманський» (Миколаївська обл.); ЗАО «Мільстрім. Чорноморські, вина» (Російська Федерація, Краснодарський край); Речельський винзавод (Республіка Білорусь). Обсяг понад 15,0 млн. дал.	Високоефективний спосіб підготовки суспензії бентоніту для обробки виноматеріалів у потоці	Зниження енергетик-них витрат з 70—150 грн на 1 м ³ суспензії бентоніту до 3—5 грн. Річний економічний ефект 6,5 тис. грн
3	Удосконалена технологія стабілізації коньяків	ЗАТ «Завод марочних вин і коньяків «Коктебель», ВАТ «Таврія»	Склад і спосіб приготування компоненту	Орієнтовний ефект на пляшку вина складається з витрат на повернення й доробку рекламатійної продукції
4	Технологія виробництва органічних та органіко-мінеральних добрив із відходів виноградо-виноробних виробництв та інших підприємств	Впроваджена на підприємствах «Водоканалу» міст Ялта, Сімєіз, Гурузьф, 1200 т	Ефективне використання відходів підприємств виноградо-виноробних виробництв та інших підприємств	15 грн з 1 т добрив
5	Нові методи визначення розливості виноматеріалів і вин (незворотні та зворотні колоїдні помутніння, кристалічні помутніння, ферофосфатний кас, окисне покоричневіння)	ВАТ «Радсад» Миколаївська обл., 2002—2003 рр., ВАТ «Таврія» Херсонсадвинпром, 2003—2004 рр., ВАТ «Княжий град», м. Київ, 2004—2005 рр., Центральна лабораторія виноробної промисловості Міністерства аграрної політики України	Достовірні та точні методи, які дають змогу оцінювати стабільність винопродукції для її постачання на внутрішній та зовнішній ринки України	Орієнтовний ефект становить 1,2 грн на пляшку вина, складається з витрат на повернення й доробку рекламатійної продукції. Фактично видано заключень на отримання сертифікатів VI-1 24 на суму 36,5 тис. грн
6	Методи виявлення фальсифікації вин	Передано до випробувально-аналітичних лабораторій центрів метрології, стандартизації, сертифікації України	Система фізико-хімічних показників виявлення наступних видів фальсифікації: розведення вин водою та приготування вин з виноградних вищавок; видача ординарних столових вин за марочні; скорочення строків витримки марочних вин	Соціальний ефект. Точність визначення автентичності продукції 90—94 %
7/1	Кристалізатор безперервної дії ВУС-2,5 для обробки вин холодом проти кристалічних помутнень	р/п «Бурлюк» АР Крим	Кристалізатор для прискореного усунення винного каменю із охолодженого виноматеріалу в потоці. Прискорення дозрівання виноматеріалів у 4 рази, зниження капітальних витрат у 5 разів	Річний економічний ефект 163 тис. грн

1	2	3	4	5
7/2	Кристалізатор періодичної дії КВ—6Т для обробки вин холодом проти кристалічних помутнень	р/п «Таврида» АР Крим	Рекомендовано для прискореного усунення надлишкового винного каменю з охолодженого виноmaterіалу періодичним способом. Прискорення дозрівання виноmaterіалів у 4—5 разів	Річний економічний ефект 195,8 тис. грн
7/3	Установа безперервного зброджування суслу ВУСС—4	Детинський в/з, Росія		
7/4	Трубчатий двухсекційний теплообмінний апарат для охолодження виноmaterіалів ВХТ—12		Теплообмінний апарат для погочного охолодження виноmaterіалів за один цикл.	Річний економічний ефект 15,0 тис. грн.
7/5	Кристалізатор безперервної дії ВУС—2,5 для обробки вин холодом проти кристалічних помутнень	р/п «Бурлюк», АР Крим		Прискорення дозрівання виноmaterіалів у 4 рази.
7/7	Кристалізатор періодичної дії КВ—6Т для обробки вин холодом проти кристалічних помутнень	р/п «Таврида», р/п «Гурзуф» АР Крим; в/з «Магарач»		Прискорення дозрівання виноmaterіалів у 4 рази.
7/8	Установа електронасосна поршнева для перекачування суслу й виноmaterіалів марки ВНПБ—10/32	Україна, Росія, Білорусь, Молдова, Казахстан, Узбекистан		3 тис. грн від однієї установки. Всього 20 шт.
7/9	Установа електронасосна поршнева для перекачування мезги марки ВНПБ—32/32	Крим, НВАО «Масандра»; Казахстан		5 тис. грн. від однієї установки, всього 3 шт.
7/10	Мішалка виноробна ВМШ—125	Дніпропетровська обл., Донецька обл., Одеська обл.		Всього 10 шт.

прийоми лише розвивалися й удосконалювалися. Вони дають змогу оцінювати стабільність винопродукції для її постачання на внутрішній та зовнішній ринки України. Орієнтовний (мінімальний) ефект від їх використання становить 1,2 грн на пляшку винопродукції.

До випробувально-аналітичних лабораторій центрів метрології, стандартизації, сертифікації України передано методи виявлення фальсифікації вин, які дають точність визначення автентичності продукції 90—94 %. Вони надзвичайно актуальні в сучасних умовах, коли обсяги виробництва фальсифікованої продукції з року в рік катастрофічно зростають. За допомогою цих методів можна виявити наступні види фальсифікації: розведення вин водою та приготування вин з виноградних вичавок; видача ординарних столових вин за марочні; скорочення строків витримки марочних вин.

Впроваджено у виноградо-виноробних підприємствах АР Крим, Росії, Білорусії, Молдови кристалізатор безперервної дії ВУС—2,5 для обробки вин холодом проти кристалічних помутнень, установку безперервного зброджування суслу ВУСС—4, трубчатий двухсекційний теплообмінний апарат для охолодження виноmaterіалів ВХТ—12, електронасосна поршнева установка для перекачування суслу й виноmaterіалів марки ВНПБ—10/32.

Річний економічний ефект від впровадження розробок значно коливається — від 15 до 450 тис. грн.

Головним критерієм становлення нової парадигми технологічного розвитку є характер взаємодії науки з виробництвом, підвищення наукомісткості виробничих технологій та формування вищого техніко-економічного укладу. Наукомісткість технології відображає ступінь її зв'язку з науковими дослідженнями і розробками.

Аналіз основних виробничих показників підприємств галузі до і після впровадження науково-технічної продукції, розробленої Національним інститутом винограду і вина «Магарач», свідчить про наявність економічного ефекту від впровадження інновацій у виробничий процес. Так, у підприємствах, де впроваджено науково-технічну продукцію, має місце зростання середньорічного обсягу виробництва виноградо-виноробної продукції, зниження матеріальних витрат та середньої собівартості продукції, виробленої із застосуванням нової техніки (технології) (табл. 2).

Результативність наукової й науково-інноваційної діяльності цілком залежить від досягнутого технологічного рівня виробництва. Зазначимо, що існує імовірність того, що наукові результати, отримані на рівні новітніх досягнень світового науково-технічного прогресу, а тим більше вищих за нього, можуть бути не затребуваними виробництвом з відсталою технічною і технологічною базою. Виробники підприємств галузі не ставлять перед вченими досить високих вимог, а задовольняються одержанням від них таких

Таблиця 2

Виробничі показники підприємств до і після впровадження науково-технічної продукції, розробленої Національним інститутом винограду і вина «Магарач» в ході виконання ним прикладних розробок за рахунок коштів державного бюджету у 2005–2008 рр.

Тема	Виконавець	Назва науково-технічної продукції	Об'єкти, на яких впроваджено науково-технічну продукцію	Рік впровадження науково-технічної продукції	Середньорічний обсяг виробництва продукції (послуг) із застосуванням нової техніки (технології), тис. грн		Матеріальні витрати виробництва продукції (послуг) із застосуванням нової техніки (технології), тис. грн, на обсяг впровадження		Середня собівартість продукції (послуг), виробленої із застосуванням нової техніки (технології), тис. грн, на обсяг впровадження	
					до впровадження	після впровадження	до впровадження	після впровадження	до впровадження	після впровадження
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Розробити методику прогнозування і короткострокові прогнози розвитку шкідливих організмів на винограді	НІВіВ «Магарач», відділ захисту рослин	Прогноз розвитку мільдю	ТОВ АФ «Лиманський», на загальній площі 1757,6 га	2007 р. площа 526 га	5655,0	6230,5	3106,3	2864,7	3108,1	2866,4
				2008 р. площа 492 га	9603,1	11034,0	4020,7	3860,7	3858,0	
				2009 р. площа 739,6 га	16802,4	18378,4	6140,9	5654,3	5652,7	
Удосконалити систему захисних заходів на винограді з метою раціонального вико-ристання пестицидів, енергоресурсо-збереження, контролю за резистентними расами	НІВіВ «Магарач», відділ захисту рослин	Технологія захисту стійких сортів винограду від мільдю	ТОВ «Качинський+» на загальній площі 3104 га	2007 р. площа 1468 га	28594,0	30421,5	11825,76	10070	11825,6	10347,5
				2009 р. площа 470 га	4089,0	4576,3	2068,0	1880,0	2077,2	1886,4
Технологія використання феромонного моніторингу в захисті винограду від гронової листовійки			ДП «Агро-Коблево», на загальній площі 1270 га	2009 р. площа 600 га	9660,0	11476,3	2820,0	2640,0	2812,0	2632,2
				2008 р. площа 492 га	9603,1	11347,9	4063,8	3860,7	4064,6	3858,0
Удосконалена система захисту виноградних насаджень на основі фітосанітарного контролю, що дозволяє знизити пестицидне навантаження на 30 %			ТОВ АФ «Лиманський», на загальній площі 1018 га	2007 р. площа 1636 га	10642,7	12397,8	7517,0	6253,0	7577,2	6276,2
				2009 р. площа 730 га	5402,0	6351,0	3431,0	3212,0	3441,0	3226,3
Розробити нову технологію захисту від бур'янів на виноградниках у різних регіонах України	Відділ захисту рослин	Технологія захисту винограду від бур'янів	ВАТ «Чорноморська перлина» на загальній площі 2081 га	2009 р. площа 730 га	5402,0	6351,0	3431,0	3212,0	3441,0	3226,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Удосконалити існуючі технології коньячного виробництва на основі оптимізації та інтенсифікації технологічних процесів	НІВіВ «Магарач», лабораторія коньяку	Удосконалена технологія отримання коньячних виноматеріалів на апаратах подвійної дії	ДП «Агро-Коблево» на загальній площі 1700 га	2008 р. площа 650 га 2009 р. площа 600 га	8125,0 9300,0	10075,0 10780,0	3055,0 2460,0	2795,0 2640,0	3025,8 2894,4	2817,0 2664,3
Розробити енергозберігаючі технології вирощування та зберігання винограду для різних агроєкологічних умов АР Крим	НІВіВ «Магарач»	Технологія вирощування винограду з використанням мікродобрих нового покоління	ЗМВіК «Коктебель»				Вихід коньячного спирту (дал а. а.) з 1000 дал в. м 84,6	Вихід коньячного спирту (дал а. а.) з 1000 дал в. м 86	Витрати на паливо, на 1 дал а. а., грн 5,04	Витрати на паливо, на 1 дал а. а., грн 4,69
Розробити і впровадити методичні рекомендації щодо формування бажаної якості винограду шляхом сумісного дозованого впливу на рослини водним стресом і навантаженням урожаєм (Мускат білий, Піно фран)	НІВіВ «Магарач»		Мін АПК; НПО «Масандра» ДП «Морське»		226,1	289,7	14,28	14,274	39,955	31,178
			Радгосп «Лівадія», 9,5 га						135,7	135,6

прикладних досліджень і розробок, які реально можуть бути використаними у виробництві.

Разом із цими розробками у господарській діяльності виноградо-виноробних підприємств використовується багато винаходів, впроваджено нові стандарти щодо виробничого процесу в галузі.

Соціальний ефект від впровадження методів вияву фальсифікатів забезпечується підвищенням точності ідентифікації, рівня захисту прав виробників, виявлення фальсифікованої продукції та захисту здоров'я споживачів.

Висновки. Впровадження у виробництво розроблених типових технологічних карт і нормативів витрат на вирощування виноградників за енергоресурсозберігаючими технологіями, що включають підйом плантажу, посадку рослин і доведення їх до повного плодоношення дасть можливість знизити енерговитрати у 1,5–2 рази, витрати пального і грошових коштів на купівлю ресурсів (добрив, отрутохімікатів, металу), затрати праці на 15–20 % та забезпечити конкурентоспроможність виноградарських підприємств за рахунок зниження загальних витрат на виробництво винограду на 20–25 %.

Ефективне функціонування інноваційної моделі економічного розвитку ґрунтується на відповідному інституційному забезпеченні, передбачає виважену державну інноваційну політику, поєднану з дієвими механізмами фінансової підтримки галузевої економіки, формуванням пріоритетів і перспективних напрямів практичних дій щодо активізації інноваційної діяльності. Це дасть можливість досягти поставлених цілей і зайняти вищі позиції у світовому постіндустріальному економічному просторі. Важливого значення при цьому набуває вивчення світових тенденцій науково-технологічного та інноваційного забезпечення зростання економіки.

Використані джерела

1. *Володін С. А.* Шляхи інноваційного розвитку системи УААН / Володін С. А. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — 140 с.
2. *Гаркуша О. М.* Зміцнення матеріально-технічної бази виноробства України / О. М. Гаркуша // Економіка АПК. — 2001. — № 11. — С. 51–54.
3. *Коденська М. Ю.* Оцінка інноваційного продукту аграрної науки / М. Ю. Коденська, Н. М. Перепелиця // АгроІнКом. — № 1–2. — С. 32–37.
4. *Лапко О. О.* Трансфер технологій: проблеми та перспективи / О. О. Лапко, Т. І. Щедрина // Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України: матер. наук. — практич. конф. — К.: НТТУ «КПІ», 2003. — С. 203–222.
5. *Маменко О. М.* Інноваційно-технологічне забезпечення сільськогосподарського виробництва в системі УААН / О. М. Маменко, В. В. Россоха, В. К. Ярмолицький // АгроІнКом. — 2007. — № 5–6. — С. 76–80.
6. *Россоха В. В.* Методика оцінювання потенціалу інновацій / В. В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 5. — С. 68–75.
7. *Черемисина С. Г.* Развитие виноградо-винодельческого производства Крыма: моногр. / Светлана Георгиевна Черемисина. — К.: ННЦ ІАЕ, 2006. — 489 с.
8. Наукові звіти Національного Інституту винограду і вина «Магарач» за 2005–2009 рр. — Ялта: НІВіВ «Магарач», 2009.

В. В. Россоха,

к. е. н., с. н. с.,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

О. П. Осетрова,

старший викладач,

Київський інститут бізнесу і технологій

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ ВАРТОСТІ ПРИ КОРПОРАТИВНОМУ ЗЛИТТІ І ПОГЛИНАННЯХ

Розглядаються питання щодо визначення ефекту синергії як інструменту відбору перспективних операцій по злиттю і поглинанню підприємств. Висвітлено сутність поняття «синергія», його походження, характерні особливості та види синергії, методичні підходи її оцінювання.

При існуванні та ефективному функціонуванні ринку цінних паперів ціна акцій відтворює його реакцію на результати ведення бізнесу й водночас визначає вартість підприємства. Значно важче правильно виміряти результати роботи, а відповідно й розробити стратегію, коли ринкового курсу акцій не існує. Але не можна сказати, що це взагалі неможливо.

Формування вартості підприємства значною мірою забезпечується шляхом стратегічного планування – концентрації зусиль на найважливіших напрямках діяльності. Водночас її можна створювати і збільшувати через процедури злиття і поглинання. «*Mergers & Acquisitions*» («*M&A*») саме і являє собою стратегію зростання компанії шляхом об'єднання двох і більше підприємств або узяття під контроль іншої компанії через придбання абсолютного або доцільно-повного права власності. Стратегія злиття і поглинань доповнює мету збільшення вартості компанії для акціонерів. Проте вони купують і продають компанії лише в тому випадку, якщо така операція забезпечує створення для них додаткової вартості за рахунок синергетичного ефекту.

Метою статті є розгляд теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо виявлення синергетичного ефекту та удосконалення методичних підходів його оцінювання при злитті і поглинанні підприємств для упередження неефективних операцій з їх реструктуризації.

Управління вартістю приватного підприємства або підрозділу акціонерного товариства утруднюється необхідністю її розрахунків і обґрунтування. Проте значна частина процесу економічної діяльності стосовно нарощення або зниження вартості виробничого формування забезпечується саме на цьому рівні [1].

Злиття і поглинання стають усе більш вагомим інструментом перерозподілу ресурсів у світовій еко-

номії та реалізації корпоративних стратегій. Для багатьох приватних підприємств та акціонерних товариств поглинання і об'єднання структурних підрозділів самі собою становлять корпоративну стратегію [9]. В аграрному секторі економіки прикладом для цього можуть слугувати агрохолдинги. Водночас економісти, політики й журналісти постійно влаштовують дискусії й полеміки про те, чи корисні злиття і поглинання для економіки країни. Безумовно, що злиття може бути вигідним для акціонерів підприємств що об'єднуються, але виявиться шкідливим для економіки в цілому, спричинити утворення монополії, утискати інтереси споживачів, позбавляти роботи працівників, загрожувати екології довкілля тощо. З іншого боку, підвищення ефективності виробництва може забезпечити підвищення якості продукції і зниження її ціни, у зв'язку з чим економіка стає життєздатнішою, збагачується на підприємницькі можливості і робочі місця, якщо ресурси перетікають туди, де вони можуть принести більшу віддачу [3].

Якщо основною метою діяльності підприємств є максимізація їх вартості, то головним мотивом злиття і поглинань є підвищення вартості новоутворених об'єднань. При злитті й поглинаннях, як правило, переслідується мета не простого арифметичного підсумовування вартості підприємств, що об'єднуються, а досягнення синергетичного ефекту вартості, коли вартість цілого виявляється більшою, ніж сумарна вартостей його частин.

Явище синергізму виникає унаслідок вираженої інтеграції знань і ресурсів. Синергетичний ефект досягається в будь-якій сфері людської життєдіяльності, сприяє взаємному посиленню учасників співпраці за умови наближення їм вкладів до рівнозначних.

Поняття «синергія» зародилося на початку ХХ століття в надрах точних наук, хімії і фізики. Пізніше його теоретичні моделі стали поширюватися на інші сфери людської діяльності. Нині механізми реалізації синергетичного ефекту використовуються в різних галузях знань. Термін «синергія» (*Sinergia*) в перекладі з грецької мови означає «спільну дію», «співпрацю», «співдружність». Існує безліч різних трактувань цього по-

няття, проте суть синергетичного ефекту полягає в зростанні ефективності діяльності в результаті інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему. Маємо на увазі явища, які виникають унаслідок спільної дії декількох різних чинників, тоді як кожен окремо взятий чинник до цього явища не призводить.

В цьому випадку, синергія — це потенційна додаткова вартість, що з'являється в результаті об'єднання декількох підприємств [2]. Існування синергії зазвичай передбачає, що новоутворене підприємство стане прибутковішим після злиття економічно зростає швидше, ніж діючи ізольовано, посилює свої конкурентні позиції на ринку.

Так, унаслідок злиття одного з найбільших американських банків «*Bank of New York*» і компанії «*Mellon Financial Corp.*» з'явилася найбільша в світі корпорація по управлінню активами і проведенню операцій з цінними паперами. Синергетичний ефект при цьому забезпечує оптимізація внутрішньої системи управління і контролю, консолідація і концентрація фінансових ресурсів для досягнення максимального результату.

Прикладом використання ефекту синергії є придбання одного з найбільших українських банків АППБ «Аваль» банківською холдинговою групою «Райффайзен Інтернаціонал Банк-холдинг АГ». У результаті на українському ринку з'явився банк, що об'єднав передові технології, можливості й ресурси австрійської групи, досвід роботи на українському ринку, вдало сплановану структуру системного маркетингу, бренд і базу клієнтів АППБ «Аваль» [10].

Проте визначення синергетичного ефекту, як « $2+2>4$ » або «інтеграція вигод від об'єднання стратегій і економії на масштабі», які досить часто висвітлюються в економічній літературі, можуть вестися в оману.

Синергія являє собою зростання ефективності діяльності об'єднаного підприємства поза тим, що два економічні суб'єкти можуть або повинні функціонувати як незалежні. У разі досягнення очікуваних результатів діяльності від мети, чиста поточна вартість (*net present value*) стратегії поглинання характеризується формулою:

$$NPV = \text{синергія} - \text{премія}$$

Управлінською мовою синергія означає збільшення конкурентних переваг та посилення своїх конкурентних позицій на ринку [1]. Операційна стратегія дає змогу збільшити операційний дохід і темпи економічного зростання. Існує декілька видів операційної стратегії [2]:

економії на масштабі, яка може бути наслідком злиття, дає можливість об'єднаному підприємству зменшити витрати і збільшити прибутки;

підвищення ціни внаслідок послаблення конкуренції і розширення сегменту ринку, що сприяє зростанню операційного доходу;

об'єднання різних функціональних сил, наприклад у разі, коли підприємство з великими маркетинговими навичками поглинає підприємство з досконалою виробничою спеціалізацією;

прискореного зростання на нових або існуючих ринках, пов'язаного з об'єднанням двох підприємств. Така ситуація може виникнути, коли виробник споживчих товарів залучає до ринку, що формується,

підприємство з дистрибуторською мережею і брендом та використовує ці переваги для збільшення обсягу продажів своєї продукції.

Операційні синергії зможуть суттєво впливати на дохідність, економічне зростання і вартість підприємств, що підлягають злиттю або придбанню.

При фінансових синергіях винагорода може визначатися зростанням грошових потоків або зниженням вартості залучення капіталу (ставки дисконтування). Фінансові синергетичні ефекти забезпечують [2]:

об'єднання підприємств з надлишковою готівкою або пасивними грошима коштами (і обмеженими проектними можливостями) та підприємств з високодоходними проектами (і обмеженими грошовими коштами), що може забезпечити вищу вартість об'єданого підприємства. При цьому вартість зростає завдяки можливості реалізації проектів;

зростання можливості запозичення, оскільки при об'єднанні двох підприємств їх прибуток і грошові потоки можуть стати стабільнішими і передбаченими. Ця обставина сприяє можливості збільшення їм розміру займу, ніж у випадку, коли б вони залишилися окремими підприємствами;

виграші на податках, що можуть виникати у зв'язку з придбанням та створенням переваг з точки зору податкового законодавства, або від використання чистих операційних збитків і таким чином зменшення свого доходу. Отже, прибуткове підприємство, що об'єднується із збитковим має доступ до використання його чистих операційних збитків для зниження свого податкового тягаря. З іншого боку, підприємство, що має можливість збільшити свої амортизаційні відрахування після придбання, заощадить на податках і підвищить свою вартість.

Викладене дає підстави для висновку, що потенційна синергія виникає в багатьох випадках злиття підприємств. Відповідно постає питання стосовно оцінювання цього синергетичного ефекту.

Безумовно, що на практиці складно оцінити зміни, викликані злиттям. Проте, на думку А. Дамодарана, «ті, хто вважає, що синергію неможливо оцінити і виразити в кількісній формі, виявляються неправими» [2]. Т. Коупленд, Т. Котлер і Дж. Муррін вважають, що «оцінка синергії повинна мати конкретне кількісне вираження — як міра дії на вартість» [3]. Ф. Ч. Еванс і Д. М. Бішоп стверджують: «... аналіз компанії-мети повинен починатися з виміру синергетичного ефекту як важливого елементу створення вартості» [1]. Отже, кожне злиття має оцінюватися з точки зору вірогідності досягнення синергетичних ефектів. Нині існує необхідність розробки комплексного методу оцінки ефекту синергії, що враховує всі аспекти операцій «*M&A*». Для досягнення поставленої мети слід розглянути можливість застосування прибуткового, ринкового і витратного вартісних підходів, що традиційно використовуються при оцінюванні.

За допомогою ринкового підходу ефект синергії можна визначити на основі прогнозованих значень приросту курсової вартості акцій об'єднаних підприємств. Ф. Ч. Еванс і Д. М. Бішоп зазначають, що «... коли одна компанія платить премію, аби придбати іншу, в цьому рішенні міститься послання акціонерам покупця, що через дане придбання можливе створен-

ня вартості, що перевищує премію, оскільки менеджмент здатний добитися синергетичних ефектів» [1]. Д. Хардінг і С. Роувіт стверджують: «... експансіоністські операції викликають зростання курсу акцій після оголошення про операцію; трансформаційні операції (компанії занурюються у нову сферу діяльності) в середньому знижують 5,3 % ринкової вартості» [6].

Найчастіше в практиці використовуються методи прибуткового підходу, що враховують прояв ефекту синергії як приріст дисконтованих грошових потоків (ДГП) для акціонерів. І. Івашковська відзначає, що аналіз ефектів синергії здійснюється з якісного і кількісного боку. Якісний аналіз передбачає створення «списку заявок» на ефекти синергії і відбір з нього найбільш вірогідних (реалістичних) причин їх виникнення (стосовно конкретної операції) на основі виявлення потенціалу комбінування ресурсів. При кількісній оцінці устанавлюються прогнози прирости параметрів, що визначають надходження грошових коштів. Ефекти синергії має забезпечити поновлюваний потік вигод, тому необхідно провести аналіз їх розподілу в часі. Сумарний потік додаткових вигод оцінюється крізь призму відповідності необхідної за інвестиційний ризик прибутковості шляхом дисконтування за бар'єрною ставкою, у зв'язку з чим проводиться аналіз чинників ризику і ставки витрат на власний капітал, також пов'язаних з фінансовою синергією. В результаті оцінки ефектів синергії буде отримана додана ними інвестиційна вартість [5].

Звідси витікає, що за прибуткового підходу базову модель розрахунку ефекту синергії від операцій «М&А» являє собою метод ДГП, оскільки він залишається єдиним методом, що дає можливість враховувати майбутні зміни грошових потоків підприємства [7]. Прибутковий підхід найбільш об'єктивний та інформативний. Його основу становить принцип очікування, згідно з яким всякий актив, набутий з метою отримання доходів, коштує стільки, скільки прибутку він принесе в майбутньому з врахуванням чинника часу. Метод ДГП дає змогу найточніше оцінити кожне з джерел синергії і витрати на інтеграцію. Так, на думку О. С. Федорової, жодний інший метод не дає змоги визначити синергію настільки детально [4].

У деяких випадках ефект синергії оцінюється на основі витратного підходу як збільшення вартості майнового комплексу у міру його комплектування створюваними або залученими матеріальними і нематеріальними активами до спроможності випуску рентабельної продукцію, що має попиту на ринку. Синергетичний ефект у цьому випадку, на думку С. В. Валдайцева, проявляється в нарощенні вартості активів [8]. До того ж, як відзначає О. С. Федорова, в основному купується бізнес, а не набір активів, відповідно, витратний підхід має обмежене застосування, оскільки при цьому не враховуються нематеріальні активи, властиві бізнесу в цілому і відсутні в кожному індивідуальному активі [4]. Тому ефект синергії, оцінений на основі витратного підходу, виявиться значно заниженим.

Висновки. Порівняльний аналіз підходів і методів оцінки ефекту синергії від «М&А» показав, що існуючі нині моделі його визначення мають істотні недоліки. У більшості моделей оцінки ефекту синергії враховуються лише вигоди, які отримає

покупець від придбання підприємства-мети, але не враховуються витрати, понесені під час здійснення операції, — премія, що виплачується на його акції, інвестиції на реструктуризацію (модернізація, сплата боргів, виведення з фінансової кризи) — і витрати, понесені в ході поглинання (державна реєстрація, оплата послуг консультантів з податкових і юридичних питань, оцінювання, проведення операції). При виплаті премії покупцем акціонерам підприємства-мети поточна вартість будь-яких очікуваних від об'єднання вигод має бути зменшена на цю премію. Чим більшою буде сплачена премія, тим меншими потенційні вигоди покупця.

Використання в моделі оцінки ефекту синергії змінних, що враховують витрати з проведення операцій «М&А», дасть можливість отримати його достовірнішу оцінку і завчасно виявити неперспективні операції (коли з врахуванням витрат на «М&А» ефект синергії виявиться негативним).

За більшістю моделей визначається одноразовий синергетичний ефект. Проте він проявляється не відразу після об'єднання підприємств, а протягом декількох років. Очевидно, його розрахунок має здійснюватися на підставі динаміки грошових потоків наступних років.

Синергетичний ефект — поняття багатогранне й неоднозначне, тому досягти його можна не завжди. Основні причини невдач і провалів індивідуальні для кожного підприємства і залежать від сфери прикладання синергії. Чинники, які можуть негативно вплинути на дію закону синергії, можуть бути як зовнішніми (наприклад, зміни в законодавстві), так і внутрішніми — власні помилки. На нашу думку, результат об'єднання лише тоді може стати позитивним, коли між учасниками (підприємствами, продуктами, людьми) існує щось загальне, їх вклад максимально однаковий, і кожен з учасників рівною мірою підсилює іншого. Людська синергія можлива при взаєморозумінні, злагодженості дій, загальних цілях, справедливій участі в результатах. Окрім синергії, треба ще кожному бути високопрофесійним фахівцем. Але у багатьох випадках навіть група такого рівня фахівців програє «середнячкам», які уміють працювати спільно.

Використані джерела

1. *Еванс Ф.* Оценка компаний при слияниях и поглощениях / Фрэнк Ч. Эванс, Дэвид М. Бишоп. — М.: Альбина бизнес букс, 2004. — 332 с.
2. *Дамодаран А.* Инвестиционная оценка: инструменты и методы оценки любых активов / Асват Дамодаран. — М.: Альбина бизнес букс, 2006. — 1323 с.
3. *Коупленд Т.* Стоимость компаний: оценка и управление / Коупленд Т., Котлер Т., Мурин Дж. — М.: Олимп-Бизнес, 2005. — 576 с.
4. *Федорова Е. С.* Оценка стоимости публичных компаний в процессе слияния на российском рынке: дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: специальность 08. 00. 10 / Е. С. Федорова. — М., 2006. — С. 46—55.
5. *Ивашковская И.* Слияния и поглощения: ловушки роста / И. Ивашковская [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.cfip.ru/about>
6. *Хардинг Д.* Искусство слияний и поглощений: четыре ключевых решения, от которых зависит успех сделки / Д. Хардинг, С. Роувит. — Мн.: Гревцов Паблішер, 2007. — 256 с.
7. *Оценка бизнеса: учеб.* / [под ред. А. Г. Грязновой, М. Е. Федотовой]. — М.: Финансы и статистика, 2005. — 736 с.
8. *Валдайцев С. В.* Оценка бизнеса / Валдайцев С. В. — М.: Проспект, 2004. — 360 с.
9. <http://www.starwoodhotels.com/>
10. <http://www.investgazeta.net/>

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ

У статті розглянуто правові основи діяльності транснаціональних корпорацій. Наведено законодавчі акти та їх основні положення, що діяли в різний час у цій сфері та виражали інтереси ініціюючої сторони. Описані міжнародні організації, які регулюють відносини між ТНК і приймаючими країнами щодо захисту інвестицій. Визначено місце України в цих процесах.

Фірми, які працюють в декількох країнах, займають особливе положення. Мається на увазі міжнародний статус їх діяльності з усіма відповідними аспектами. Використовуючи свою масштабність, вони суттєво впливають на економіку держав, а також їх уряди. Тому і правове регулювання діяльності таких компаній не є звичайним. Якщо стосовно національних підприємств законодавчі норми діють давно і добре сформовані, то транснаціональні компанії, існуючи декілька десятиліть, не мають такого регулювання. Це пов'язано також з тим, що розробити однакові принципи поведінки корпорацій в різних країнах дуже важко, адже процес знаходження в цьому випадку «спільного знаменника» є тривалим і нелегким внаслідок відмінностей законодавчих норм кожної країни. Помітну роль при цьому відіграють різні рівні економічного розвитку, оскільки розвинені країни і країни, що розвиваються, часто переслідують далеко не однакові цілі.

Втім спроби розробки законодавчих актів з діяльності ТНК на світовому рівні вже неодноразово приймалися, набуваючи вигляду хартій, кодексів і принципів, що свідчить про досягнення певного консенсусу в цьому питанні. Розгляд цих документів допоможе визначити міру їх впливу на транснаціональні компанії, ефективність законодавства та можливі проблемні позиції, котрі ще потребують вирішення.

Серед вчених-економістів, які займаються вивченням, в тому числі правового регулювання діяльності ТНК, варто відмітити В. Рокочу, О. Плотнікова, В. Новицького, Дж. Даннінга. Історично склалося так, що законодавчі ініціативи щодо ТНК з'являлися нерегулярно і були певною мірою хаотичними, тому неможливо визначити їх чітку періодизацію. Хоча з плином часу правове регулювання діяльності великих міжнародних компаній удосконалювалося і враховувало інтереси все більшої кількості країн.

Відлік слід починати з 20-х років ХХ ст., коли у 1929 році Лігою Націй була прийнята конвенція, яка регулювала відносини між закордонними філіями і приймаючими країнами. Наступного року на Гаазькій Конференції було прийнято Кодифікацію міжнародного права, де існував пункт про відповідальність

держави за дискримінаційні дії щодо закордонних виробництв. Після цього наступила доволі тривала пауза, яка закінчилась після Другої світової війни 24 березня 1948 року, коли в Гавані підписали Хартію міжнародної торгової організації. В ній містились положення про захист зарубіжних інвестицій корпорацій, а також про право урядів приймаючих країн контролювати діяльність філій ТНК. Через наявність такого контролю і нечіткого захисту від експропріації корпорації негативно сприйняли Хартію, тому США, Велика Британія та ще деякі країни після підписання не ратифікували її.

Черговий крок у цьому напрямі було зроблено знову ж таки більш ніж через два десятиліття у 1970 році країнами Андської групи (Болівія, Колумбія, Перу, Чилі і Еквадор) з прийняттям Кодексу іноземних інвестицій, який містив уніфіковані правила щодо здійснення діяльності іноземних інвесторів, зокрема і ТНК. Однак і цей Кодекс містив у собі більше обов'язків і обмежень для ТНК, ніж давав їм певні права і гарантії, тому і відбулося падіння обсягів закордонних інвестицій. Після виходу у 1973 р. Чилі з цієї угоди, інші учасники домовилися призупинити її дію. Невдалі самостійні спроби кожної країни покращити інвестиційний клімат сприяли тому, що у 1986 і 1991 роках було прийнято лібералізуючі поправки до Кодексу 1970 року, які, за деякими винятками, зрівняли в правах закордонні і національні компанії.

У 1974 р. прийнято Хартію економічних прав та обов'язків держав, затверджену резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, норми якої спрямовані на захист економічних прав країн, що розвиваються, та обмеження діяльності ТНК. Зі свого боку країни ОЕСР під керівництвом США вирішили власними силами регулювати проблемні питання по ТНК. З цією метою в січні 1975 року був створений «Комітет з міжнародних інвестицій і транснаціональних корпорацій». Через 18 місяців, 21 червня 1976 року була прийнята Декларація про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, до якої додавалися Керівні принципи для багатонаціональних підприємств, виконання яких є добровільним. До системи Керівних принципів ТНК належать: дотримання міжнародного права; підпорядкованість праву країни перебування; урахування політики цієї країни в галузі розвитку та права; співробітництво з країною перебування з включенням практики підкупу та субсидій, а також обов'язкове невтручання у внутрішні справи.

Угода про ТНК країн-членів ОЕСР сформувала сучасну систему розвитку міжнародних стандартів у регулюванні відносин ТНК із країнами, що приймають їхні інвестиції. В ній зокрема записано, що її ме-

тою є «підтримка позитивного внеску ТНК в економічній і соціальній прогрес і мінімізація труднощів, пов'язаних з деякими операціями ТНК». Угода передбачає чотири основні інструменти взаємодії: національний режим, положення про стимули і перепони у сфері міжнародних інвестицій, рішення про суперечливі вимоги і директиви поведінки ТНК. Центральним є принцип національного режиму, тобто держава повинна застосовувати до іноземних ТНК ті ж законодавчі акти, що й до своїх національних компаній. Нова редакція кодексу поведінки ТНК країн-членів ОЕСР, прийнята у 2000 році, передбачає жорсткіші екологічні вимоги до діяльності закордонних філій, підвищення відкритості їхніх операцій і взаємовідносин з державними структурами приймаючих країн.

Майже одразу після цього під егідою ООН за стіл переговорів сідають дві групи країн, з одного боку, — промислово розвинені, з іншого, — країни «Групи 77» (слаборозвинені та країни, що розвиваються). Кожна сторона мала свої пріоритети, при цьому для одних головним був захист ТНК від обмежувальних дій уряду, а для інших — посилення контролю за діяльністю міжнародних фірм. Як результат у 1977 році був розроблений компромісний керівний Кодекс регулювання діяльності ТНК урядами приймаючих країн. Фактично ці переговори були першими, де одночасно узгоджувались позиції двох груп країн, а тому відбувались в постійних суперечках з різних питань, де кожен намагався відстояти свої інтереси, які були майже завжди діаметрально протилежними. У проекті Кодексу від 1988 року записано: «Визнається право держави на націоналізацію чи експропріацію активів ТНК, що діють на її території, за умови виплати відповідної компенсації». Однак уже в 1990 році в проекті Кодексу слово «відповідної» було замінено на «достатньої». Це, звичайно ж, більше влаштувало розвинені країни-експортери інвестицій. Причина цього рішення криється у зміні економічних та політичних умов, коли країни, що розвиваються, відчували нестачу в інвестиціях і зрозуміли, що вже не можуть чинити істотний вплив на ТНК, як було раніше. Внаслідок цього і економічно розвинені країни зі свого боку втратили інтерес до редагування Кодексу.

З метою захисту своїх інвестицій за рубежом країни-експортери капіталу створювали спеціалізовані організації. Піонером у цьому виступили США, де у 1948 році згідно Економіко-коопераційного акту була створена система гарантії інвестицій у вигляді державно-приватних страхових компаній, які спрямовувались у повоєнну Європу та слаборозвинені країни. У 1969 році в США було створено Корпорацію із захисту закордонних інвестицій (ОПІК), яка зважено підходила до страхування американських іноземних інвестицій. Однак завдяки допомозі уряду з 1981 року ОПІК дістала можливість ширшого страхування інвестицій американських ТНК. Зараз ОПІК страхує будь-які форми інвестицій американських ТНК за кордоном, але це відбувається лише в тих країнах, з якими США уклали угоди про захист інвестицій. Страхування інвестицій здійснюється від експропріації, війни, неконвертованості національної валюти приймаючої країни.

Інші промислово розвинені країни також сформували подібну систему захисту іноземних інвес-

тицій ТНК. Так, у Великій Британії страхування інвестицій здійснює Корпорація з гарантій закордонних інвестицій, створена в 1991 році. У Голландії існує приватне агентство НКМ, що страхує закордонні інвестиції ТНК, власниками якого є банки і страхові компанії, а міністр фінансів обіймає найвищу посаду в правлінні. У Німеччині систему захисту іноземних інвестицій ТНК було створено в 1959 році, в Японії — у 1956 році.

Поряд з національними системами захисту інвестицій, високорозвинені країни за підтримки Світового банку створили Міжнародне агентство з гарантій інвестицій (МІГА). МІГА забезпечує повернення інвестицій ТНК у випадках заборони на вивезення валюти з приймаючої країни, експропріації активів філій ТНК, порушення контракту та війни. Однак навіть при участі агентства для повної гарантії ТНК потрібен підписаний між країнами двосторонній інвестиційний договір.

Україна як молода у всіх відношення держава має незначний досвід взаємодії з ТНК. За неповних двадцять років незалежності важко сформувані не тільки законодавство у такій специфічній сфері, а й виробити власну позицію по відношенню до транснаціональних компаній. Тому доводиться орієнтуватись на країни, які раніше почали співробітництво з ТНК. Цілком природно, що сучасне українське законодавство не може відповідати існуючим вимогам для діяльності ТНК. На даному етапі відбувається переважно приєднання України до вже існуючих угод та організацій. Так, 27 липня 1994 року Україна стала повноправним членом МІГА, а 6 березня 1998 р. у Москві підписала Конвенцію про транснаціональні корпорації, ратифікувавши її 13 липня 1999 р. В майбутньому для України дуже важливо виробити чіткі правові основи стосовно ТНК в інтересах власної економіки, не забуваючи при цьому про задоволення необхідних вимог іноземних компаній. Така компромісна позиція сприятиме постійному удосконаленню законодавчих норм та поліпшенню інвестиційного клімату.

Висновок. Тривалість правового регулювання діяльності транснаціональних компаній становить майже сторіччя. Фактично завжди воно характеризувалося нестабільністю та односторонністю. Однак нині у відносинах між ТНК, материнськими та приймаючими країнами склалася система відносин, яка є оптимальною, враховуючи тривалі суперечки, що мали місце раніше. Це пов'язано зі зміною геополітичної ситуації в світі за останні 20 років. Але існують питання, які до кінця не відрегульовані, тому сторонам доцільно надалі працювати в цьому напрямі, щоб виникало менше конфліктних ситуацій.

Використані джерела

1. *Рокоча В.* Транснаціональні корпорації: навчальний посібник / *Рокоча В., Плотніков О., Новицький В.* — К.: Таксон, 2001. — 304 с.
2. Правове регулювання діяльності ТНК [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.znaj.gu
3. *Баран Н.* Міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональної компанії (ТНК) / *Н. Баран* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.justinian.com.ua/article.php?id=2899. v

М. З. Швиденко,*к. е. н., доцент,***М. В. Мокрієв,***к. е. н.,**Національний університет біоресурсів і природокористування України*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

Обґрунтовано об'єктивну необхідність розвитку єдиного інформаційного аграрного простору, визначено мету та завдання, запропоновано структуру та програму платформи побудови автоматизованої системи моніторингу соціально-економічного розвитку агропромислового виробництва, аграрного ринку та екології сільських територій.

Інформаційне забезпечення АПК України та сільського населення визначається одним з головних пріоритетів державної аграрної та інформаційної політики, а інформатизація цієї життєво важливої галузі — необхідною компонентою аграрної й адміністративної реформ в Україні. Проте існуючий нині стан справ у цій сфері не відповідає сучасним потребам суб'єктів господарювання, державних органів та жителів села. Стає очевидним, що без належної інформаційної системи аграрного сектору, цілі реформ не будуть досягнуті. Важливість і необхідність проведення робіт з удосконалення інформаційного забезпечення АПК України підкреслюється реалізацією відповідного проекту ФАО ООН і Міністерства аграрної політики у 2005—2007 рр., головним виконавцем якого був Національний університет біоресурсів і природокористування України, а одним з основних результатів досліджень стала розробка Стратегії інформаційного забезпечення АПК і сільського населення до 2015 року [1]. Висвітлені в стратегії питання й нині залишаються надзвичайно актуальними і потребують подальшого розвитку.

Реалії сьогодення вимагають максимальної уваги до якості продуктів харчування, охорони навколишнього середовища, застосування технологій виробництва продукції, які можуть цілком задовольняти бізнес, але бути не прийнятними з екологічної та природоохоронної точки зору. Велика дискусія ведеться навколо генетично модифікованої сільськогосподарської продукції та її впливу на організм людини. Зазначене свідчить, що інформаційне забезпечення аграрного сектору економіки не є суто виробничо-бізнесовою проблемою, а має важливе соціально-державне значення. Тому в Україні проводиться велика робота з розв'язання цієї проблеми в агропромисловому комплексі.

Одним з основних джерел забезпечення суб'єктів аграрного ринку офіційною статистичною інформацією є Державний комітет статистики України.

Держкомстат у межах своєї компетенції здійснює збір та розробку статистичної інформації, яка може бути використана для характеристики аграрного сектору, з щомісячною, кварталною та річною періодичністю. Основним цільовим призначенням державної статистичної інформації є забезпечення інформаційної підтримки діяльності органів державної влади з метою прийняття ними відповідних виважених управлінських рішень. Враховуючи це, значна частина статистичної інформації має макроекономічний характер. Диверсифікація державної статистичної інформації, її аналіз та доступ до неї можуть відігравати ключову роль в ефективному її використанні.

Великі масиви аграрної інформації протікають в межах Міністерства аграрної політики України. Воно повинно забезпечувати проведення моніторингу, економічного аналізу рівня та динаміки цін на ринках продовольства, надання виробникам сільськогосподарської продукції та її споживачам науково-консультаційних, інформаційних, правових та інших послуг, здійснювати заходи щодо розвитку ринкової інфраструктури в АПК. Однак, в силу різноманітних причин ця діяльність потребує удосконалення.

Держава постійно вкладає кошти у проведення науково-дослідних робіт з питань інформатизації АПК науковими установами та освітніми закладами. Водночас виконуються різноманітні аграрні проекти по лінії міжнародних фондів і програм. Активними учасниками аграрного інформаційного простору України, які до того ж продукують великі обсяги інформації, стали комерційні структури. Хоча така інформація поширюється не на безкоштовній основі і доступна не для всіх суб'єктів господарювання.

Таким чином, в аграрному секторі України функціонують потужні інформаційні потоки, проте в силу різних причин, у тому числі і внаслідок відомчих бар'єрів, вони використовуються не ефективно. Без координації робіт відбувається дублювання у створенні деяких інформаційних продуктів. Разом з тим, багато користувачів не можуть вчасно отримати необхідну інформацію. Потрібує посилення інформаційно-аналітична підтримка прийняття стратегічно важливих рішень у аграрній політиці.

Зазначене свідчить, що для формування і розвитку аграрного інформаційного простору необхідно

активізувати зусилля й задовольнити інформаційні потреби сільського населення, виробників та переробників сільськогосподарської продукції, підтримуючих АПК галузей, органів державної влади та неурядових організацій, установ аграрної освіти і науки, а також всіх інших учасників аграрного сектору України або інших сторін, що пов'язані з ним (у тому числі різних груп споживачів продукції), на проголошених ООН принципах забезпечення сталого розвитку та інтеграції країни у світовий економічний простір.

Одним з реальних кроків на шляху розв'язання цієї проблеми має стати розробка автоматизованої системи моніторингу соціально-економічного розвитку агропромислового виробництва, аграрного ринку та екології сільських територій для інформаційного забезпечення центральних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наукових і освітніх установ, приватного сектору, сільськогосподарських виробників, аграрних неурядових організацій та асоціацій, дорадчих служб та сільського населення.

Реалізація системи дасть можливість вирішити такі завдання:

впровадження новітніх технологій збору, систематизації, обробки та поширення інформації, для забезпечення її оперативності, якості, надійності;

створення можливості для колективного використання комп'ютерного програмного забезпечення з метою підвищення результативності роботи з інформацією виробничого, ринкового, навчального та дослідницького характеру;

покращення можливостей доступу до національних та світових інформаційних ресурсів у мешканців сільських територій;

ефективного спрямування інформаційних потоків на обслуговування сільського населення та аграрних підприємств;

забезпечення зворотного зв'язку від сільського населення до центральних органів державної влади, наукових інституцій тощо;

створення та розвиток комунікаційних мереж для доступу сільського населення до високоякісної і неупередженої інформації навчального, виробничо-технологічного та нормативно-правового спрямування;

створення централізованих структурованих інформаційних ресурсів з вільним доступом для широкого колу користувачів;

розробка системи доступу до стандартів, гармонізованих з міжнародними;

створення бази картографічних матеріалів та забезпечення дистанційного моніторингу стану сільськогосподарських угідь.

Інформаційне середовище повинно надавати можливість відповідним цільовим групам користувачів поліпшувати свою діяльність. Важливо постійно проводити оцінку поточних та потенційних інформаційних потреб споживачів інформації, а також здійснювати заходи, направлені на заохочення використання сучасних інформаційних технологій, використовувати для цього приклади, що зрозумілі цільовим групам.

Автоматизована система моніторингу створюється із застосуванням новітніх інформаційних технологій і має забезпечувати:

обслуговування в будь-якому місці (в офісі, будинку, у дорозі),

через будь-яку мережу (дротовий чи бездротовий зв'язок);

за допомогою будь-якого пристрою (комп'ютер, мобільний телефон, PDA тощо),

у будь-якій прикладній сфері (бізнес, навчання тощо).

Структура автоматизованої системи моніторингу показників соціально-економічного розвитку АПК України. Провідним пріоритетом побудови автоматизованої системи моніторингу є створення єдиного інформаційного простору (принцип єдиного вікна, єдиної точки входу), який відповідатиме потребам та забезпечуватиме доступ до інформації для всіх груп учасників аграрного сектору України.

Автоматизована система моніторингу повинна включати такі підсистеми (рис):

підсистема статистичної звітності;

підсистема відомчої статистики;

підсистема ринкових даних та інформації про якість і безпеку продовольства;

підсистема дистанційного контролю за станом сільськогосподарських угідь;

підсистема наукових досліджень та розробок;

підсистема інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень на різних рівнях.

Підсистема статистичної звітності. Нині основним офіційним джерелом агропромислової інформації є Державний комітет статистики України. Виділено чотири головних джерела інформації про діяльність основних сільськогосподарських товаровиробників (особистих селянських господарств і сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання): база даних сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, дані вибіркового обстеження домогосподарств, база даних вибіркового обстеження особистих селянських господарств, загальні статистичні збірники. Кожен блок джерел вихідних даних має свої методологічні підходи і первинні джерела вхідних даних.

Підсистема відомчої статистики. Статистична звітність по лінії Держкомстату охоплює практично всі аспекти стану агропромислового комплексу України, але її репрезентативність починається лише з обласного рівня. Для забезпечення комплексного підходу необхідно удосконалювати й ефективно використовувати інформаційні потоки по лінії Міністерства аграрної політики України. Організація інформаційних потоків в системі міністерства, їх систематизація й стандартизація дасть змогу підняти на якісно новий рівень обґрунтованість прийняття рішень на всіх рівнях управління галуззю.

Підсистема ринкових даних та інформації про якість і безпеку продовольства. Комплексний моніторинг ринку дасть можливість забезпечити достовірною й оперативною ринковою інформацією фахівців міністерств, відомств і органів управління агропромисловим комплексом на місцях, а також надати необхідну ринкову інформацію, зокрема про ціни, стан ринку тощо безпосереднім виробникам сіль-

Рис. Загальна структура автоматизованої системи моніторингу

ськогосподарської продукції в найбільш зручному для користувачів вигляді. При цьому забезпечується єдиний інформаційний простір для збору і аналізу ринкових цін на сільськогосподарську продукцію, продовольство, матеріально-технічні ресурси, що реалізуються на території України, впроваджуються прозорі технології і засоби оперативного аналізу ринкової інформації і формування динамічних звітів та механізми інформаційної взаємодії між постачальниками і споживачами ринкової інформації.

Підсистема дистанційного контролю за станом сільськогосподарських угідь та екологічного моніторингу. Ця підсистема орієнтована на вирішення ряду специфічних завдань на основі даних дистанційного зондування: моніторинг посівних площ та стану сільськогосподарських угідь, прогнозування урожаю основних культур, моніторинг лісових угідь тощо. Реалізація такої підсистеми дає можливість інстру-

ментального контролю достовірності збираної статистичної звітності, прогнозування та нівелювання ризиків природного чи господарського походження. Засобами космічного моніторингу вирішується проблема моніторингу використання земель сільськогосподарського призначення і підвищується достовірність прогнозів врожайності.

Підсистема наукових досліджень та розробок. Використання національних наукових інформаційних баз даних і знань, накопичення результатів, координація досліджень. Включає дані по провадженню розробок, інноваційні проекти, моніторинг наукових розробок, які фінансуються за рахунок державного бюджету.

Підсистема інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень на різних рівнях. Основою успішного функціонування виробничого середовища є ухвалення рішень, адекватних умовам, в яких

функціонують об'єкти. Системи підтримки прийняття рішень, в яких сконцентровані потужні методи математичного моделювання, науки управління, інформатики є інструментом, покликаним надати допомогу керівникам в своїй діяльності в умовах складності, динаміки та невизначеності. Такі системи створюються та функціонують з даними різного рівня складності — від держаного до регіонального. Для підтримки роботи ця підсистема використовує дані, акумульовані в інших підсистемах, співставляє їх, порівнює та видає можливі результати й напрями розвитку. Без правильно побудованої підсистеми підтримки прийняття рішень всі інші підсистеми залишаються тільки розрізненими базами даних, які не можуть надати повноцінної характеристики об'єкту моніторингу.

Всі описані підсистеми можуть функціонувати лише на відповідному програмно-технічному забезпеченні, яке повинно органічно пов'язувати їх, легко передавати дані між ними та інтегрувати однотипні модулі.

Програмне забезпечення для автоматизованого моніторингу має гарантувати збір, зберігання, перетворення, аналіз, моделювання та доставку інформації в процесі роботи над задачами, які пов'язані з прийняттям рішень на основі фактичних даних, та реалізувати наступне:

платформу, що сприятиме розв'язанню задач, які виникають в аграрному секторі на всіх рівнях адміністративної, виробничої та організаційної ієрархії; зв'язок технологічних і соціально-економічних процесів, а також виробничих та соціальних структур з організаційною стороною сільських територій; функції окремих ланок і об'єктів в цілісну систему, з урахуванням впливу зовнішніх факторів на результат функціонування об'єктів та суб'єктів сільськогосподарства на різних рівнях;

аналіз впливу зовнішніх факторів на функціонування аграрних установ на всіх рівнях;

об'єднання в єдину систему знань щодо технологій, організації, споживання, розподілу, збуту і управління;

інструментарій для оцінки рішень за багатьма критеріями;

можливість оперативно накопичувати і управляти накопиченими в системі даними та знаннями;

створювати різноманітні звіти та аналітичні матеріали;

масштабованість і простоту тиражування програмно-технічних рішень;

необмеженість у часі використання і стійкість до змін, коли впровадження нових підсистем не призводить до корінної перебудови системи;

гнучке управління повноваженнями користувачів системи;

мінімізацію витрат на супровід;

прозорість виконання системою всіх функцій;

можливість контролю якості роботи системи;

забезпечення конфіденційності відповідної службової та комерційної інформації.

Для реалізації таких масштабних завдань необхідно застосовувати найсучасніше програмне забезпечення, на основі якого можна вирішувати як задачі сьогодення так і мати гарантію його відповідності

(модифікації) задачам майбутнього. Таке програмне забезпечення, що враховує всі необхідні вимоги, надають так звані системи бізнес-аналітики та системи бізнес-аналізу [2].

Ринок засобів бізнес-аналізу очолюють три мегакомпанії, які випускають платформне програмне забезпечення, — Oracle, Microsoft, IBM. [3]. Важливо зазначити, що потужним гравцем на ринку, який швидко наздоганяє лідерів, стає MicroStrategy. Якщо прослідкувати за результатами аналітичних досліджень за останні 5 років, то можна помітити тенденцію до потужного і стабільного просування MicroStrategy в число беззаперечних лідерів. Тому рекомендується звернути увагу якраз на програмні продукти MicroStrategy. Вони виграють за рахунок єдиної платформи та вивіреного механізму ROLAP (*Relational Online Analytic Processing*) та MOLAP (*Multidimensional Online Analytic Processing*), які особливо актуальні при використанні багатотерабайтних сховищ даних або баз даних для звітності з недостатньо визначеною архітектурою або недостатньою оптимізацією.

Очікувані кінцеві результати реалізації автоматизованої системи моніторингу показників соціально-економічного розвитку АПК України:

підвищення ефективності управління сільськогосподарським виробництвом і оперативності регулювання агропродуктового ринку;

вдосконалення нормативно-технічної і організаційно-методичної бази застосування ефективних інформаційних технологій в АПК;

формування і забезпечення доступу до інформаційних ресурсів у сфері АПК;

забезпечення дистанційного моніторингу стану сільськогосподарських угідь;

надання державних електронних послуг господарюючим суб'єктам всіх форм власності на основі розвитку системи ринкової інформації.

Висновок. Реалізація автоматизованої системи моніторингу дасть можливість перейти до безперервного процесу накопичення інформації та знань, аналізу ситуацій та планування дій, навчання та коригування процесів навчання, консультацій, прийняття рішень без порушення технологічної цілісності, використання різних підходів до прийняття рішень та їх аналізу за допомогою різних критеріїв та моделей, побудови взаємозв'язаної системи з урахуванням рішень, що були прийняті як для вирішення окремої проблеми, так і пов'язаних з нею проблем та задач.

Використані джерела

1. Стратегія інформаційного забезпечення АПК і сільського населення до 2015 року. — К.: НАУ, 2006 р.
2. Business Intelligence // Wikipedia [сайт] [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Business_Intelligence
3. Харатишвили Д. Рынок BI-платформ: претенденты и победители / Давид Харатишвили // Компьютер Пресс. — 2008. — № 7.
4. Shvydenko M. Approach to development of conception of the information system for agriculture and conservancy in Ukraine / M. Shvydenko, E. Lavrov. — University Publishing House «V. APRILOV» Volume 1. — Gabrovo—2009. — P. 373—377.

ГАЛУЗЕВІ РІВНІ ЗЕМЛЕМІСТКОСТІ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Дослідження присвячено поглибленому вивченню методологічних аспектів оцінки рівня використання земель в Україні і конкурентоспроможності продукції, удосконаленню оцінки та розробці узагальнюючого показника землеємності продукції на базі статистичного методу питомої участі.

Раціональне використання земель є головною умовою підвищення ефективності виробництва в сільському господарстві та створення конкурентоспроможної продукції. У вирішенні проблеми раціонального використання земельних ресурсів України значний вклад зробили П. Т. Саблук [6; 7], М. М. Федоров [5; 13], А. С. Малиновський [2], В. Я. Месель-Веселяк [3–5], С. І. Дорогунцов, П. П. Данилишин, Б. М. Борщевський [1] та ін.

Головними інструментами оцінки стану використання земель слугує система статистичних показників, що в умовах переходу до ринкових відносин потребує удосконалення. У цьому плані пропонується розроблений автором показник питомої землеємності продукції. В основу його визначення покладено метод питомої участі [10], сутність якого полягає в заміні абсолютних показників відносними показниками структури, вираженими у відсотках до підсумку по Україні. Коефіцієнт співвідношення питомих показників площі й урожаю автор називає *землеємністю* продукції, а абсолютних — *землемісткістю*. Показник *землемісткості* давно використовується на практиці для оцінки рівня використання земельних ресурсів у різних галузях рослинництва й характеризує розмір площі землі, що припадає на одиницю кожного виду продукції, виробленої в господарстві. Показник землеємності, характеризуючи кількість відсотків землі, що припадає на 1 % виробленої продукції, має ширші аналітичні можливості при удосконаленні господарського механізму (оцінці продуктивності земель, ціноутворенні, оптимізації виробництва і т. д.). Землеємність слід використовувати при інтегральній оцінці різномірних видів продукції, для однорідних видів — краще визначати *землемісткість*. Індекси землеємності ідентичні індексам *землемісткості*, що вказує на надійність і правомірність використання питомого показника.

Стан землеємності вартісної продукції агропідприємств України за 2007 рік та оцінку закономір-

ності її формування викладено у доповіді на X Всеукраїнському конгресі вчених економістів-аграрників [8; 9]. Дослідження проведено на всіх рівнях управління: міжнародному, національному, регіональному та галузевому за тривалий період з 1990 по 2007 рік. У галузях сільського господарства землеємність визначається по-різному: у рослинництві безпосередньо на основі посівних площ і урожаю (чи вартісної продукції), у тваринництві — побічно, через спожиті корми по видах тварин і валовий вихід від них конкретних видів продуктів [11]. Найбільш *землемісткими* у рослинництві є льон-волокно, хміль, сіно, сінаж, пасовищний корм. Продукція тваринництва *землемісткіша*, ніж рослинництва. Серед продуктів тваринництва найменш *землемісткими* є молоко і яйця птиці, а найбільш *землемісткими* — вовна овець, на виробництво 1 т якої потрібно в 105 разів землі більше, ніж для виробництва 1 т зерна. Велика землеємність продуктів тваринництва пояснюється порівняно високою землеємністю основних видів кормів (рис. 1): сіна, сінажу, пасовищного корму [12].

Динаміка *землемісткості* продукції зерновиробництва наведена у табл. 1.

Рівень використання землі в різних галузях зерновиробництва дуже розрізняється: найменше землі при виробництві 1 т продукції потребують рис і кукурудза, найбільше — гречка. Але ці дані ні в якій мірі не свідчать про те, краще чи гірше використовується земля. Вони тільки показують фактично використану площу при виробництві 1 тонни конкретного виду продукції. Порівняння *землемісткості* усіх видів продукції із *землемісткістю* пшениці (що у структурі посівної площі має найбільший відсоток), показує, в якій галузі використовується більше або менше землі (графа Пу) і у скільки разів (гр. ПШу). Наочна картина рівнів *землемісткості* за весь період представлена на рис. 2.

Ліва діаграма показує, що найбільш *землемісткою* серед зернових культур є гречка, найменш *землемісткими* — рис і кукурудза. *Права* діаграма ілюструє інтегральний рівень *землемісткості* у зерновиробництві, що склався по окремих роках. Найбільш сприятливим для зерновиробництва був 1990, а найменш сприятливим — 2007 рік і особливо несприятливим він був для гречки, проса і зернобобових. Крім цьо-

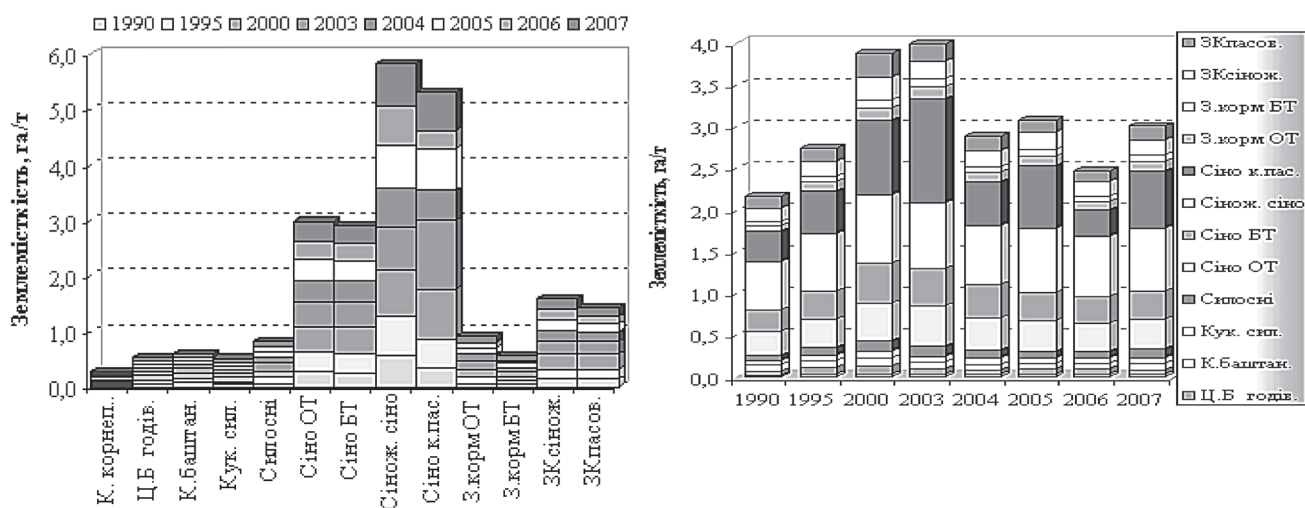

Рис. 1. Динаміка землемісткості продукції кормовиробництва в Україні

Таблиця 1

Динаміка землемісткості продукції зерновиробництва в Україні (га на тону)

Вид продукції	Рік								Разом за 1990—2007 рр.	У середньому $Pu_{сер}$	Індекс землемісткості I_{Pu}
	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007			
Пшениця	0,25	0,34	0,51	0,68	0,32	0,35	0,40	0,43	3,26	0,36	1,00
Рис	0,24	0,27	0,28	0,27	0,26	0,23	0,22	0,20	1,97	0,24	0,68
Кукурудза	0,26	0,34	0,33	0,29	0,26	0,23	0,27	0,26	2,24	0,27	0,76
Ячмінь	0,30	0,46	0,54	0,67	0,41	0,48	0,46	0,68	4,00	0,48	1,35
Овес	0,37	0,50	0,55	0,58	0,51	0,57	0,64	0,65	4,37	0,53	1,48
Жито	0,41	0,50	0,66	0,63	0,45	0,58	0,62	0,60	4,45	0,53	1,50
Зернобобові	0,43	0,69	0,59	0,84	0,45	0,53	0,52	0,88	4,93	0,55	1,56
Сорго	1,04	1,12	0,87	0,78	0,55	0,37	0,54	0,66	5,93	0,63	1,77
Просо	0,58	0,59	0,86	0,76	0,82	0,86	0,93	1,09	6,48	0,77	2,17
Гречка	0,86	1,31	1,10	1,04	1,32	1,44	1,57	1,43	10,08	1,21	3,42

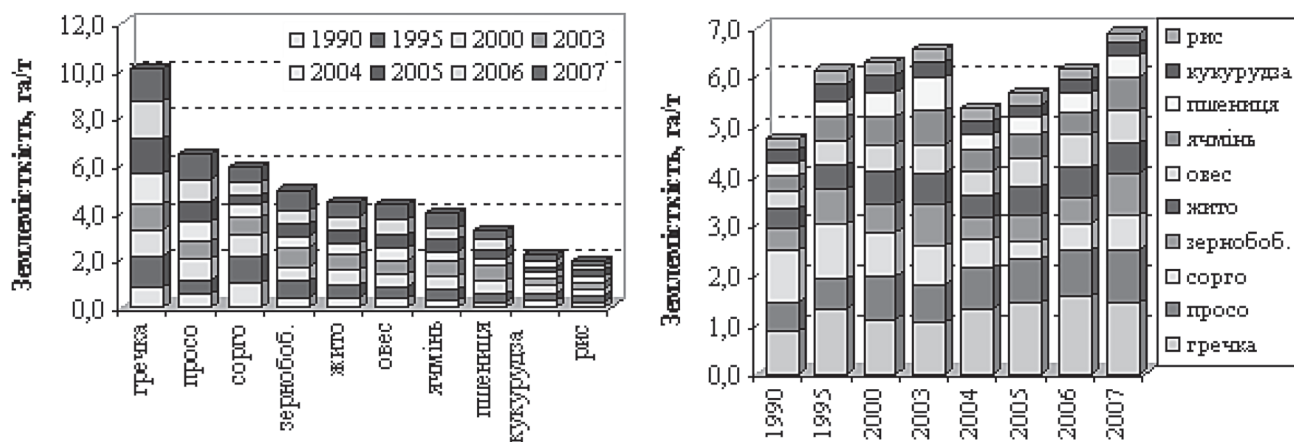

Рис. 2. Динаміка землемісткості продукції зерновиробництва в Україні

го спостерігається циклічна тенденція змін (1990—2003, 2004—2007 рр.) інтегральної землемісткості, що дуже важливо знати при прогнозуванні розвитку галузі. Стан використання земельних ресурсів при виробництві технічних культур наведено на рис. 3.

Ліва діаграма показує щорічні внутрігалузеві зміни рівнів землемісткості виробництва та культури галузі. Землееконномними культурами є цукрові буряки, соняшник, соя і ріпак; всі інші культури цієї групи є землемісткими. Найбільший

рівень землемісткості виробництва мають конопі, льон і хміль. Права діаграма ілюструє загальні тенденції стану використання земель, їх продуктивної здатність за роками. Найбільш продуктивними були 1990 і 2006 рр. В ці роки для виробництва одиниці продукції галузі було використано найменші площі землі, внаслідок чого продукція була землеекономною. Найбільш землемісткою вироблена продукція галузі була у 2007 році. Стан використання земельних ресурсів у овочівництві наведено на рис. 4.

Багаторічні дані свідчать, що землеекономними видами овочевої галузі є гарбузи, кабачки, капуста, буряки і морква, а землемісткими – часник, дині та кавуни (ліва діаграма).

Найбільш продуктивними для галузі були 2006 і 2007 роки (права діаграма). В цілому в галузі спостерігається позитивна тенденція покращення рівня використання землі і підвищення конкурентоспроможності продукції.

Стан використання земель у садівництві наведено на рис. 5.

Інтегральна оцінка (ліва діаграма) ілюструє, що найбільш землемістким в садівничій галузі є вирощування персиків і горіхоплідних культур, найменш землемістким – вирощування груш і айви. Наймеш

продуктивними були 1990, 1995 і 2006 рр., а найбільш продуктивними – 2003–2005 роки.

Загальна картина стану використання земель по всіх галузях агровиробництва відображена на рис. 6.

Багаторічні дані дають надійні оцінки з яких видно, що серед всіх галузей землеробства найбільш землемісткими є зерновиробництво і виробництво кормів. Несприятливими роками для аграрного сектору були 2000 і 2003, 2006–2007 роки.

Висновки. Головним інструментом оцінки стану використання земель служить система статистичних показників, серед яких показники землемісткості і землеємності повинні зайняти чільне місце. Вони є порівнянними у просторі й часі, нівелюють дію цінових і часових чинників, дають надійні оцінки рівнів використання земельних ресурсів. Стан виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Україні характеризується нестабільністю, із значною варіацією по роках та загальною тенденцією до зниження обсягів виробництва. Рівні землемісткості виробництва за роками дуже контрастні як між галузями, так і усередині галузей. Найбільшою землемісткістю відзначається зерно- і кормовиробництво. Зниження землемісткості продукції є основною умовою для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, а зниження

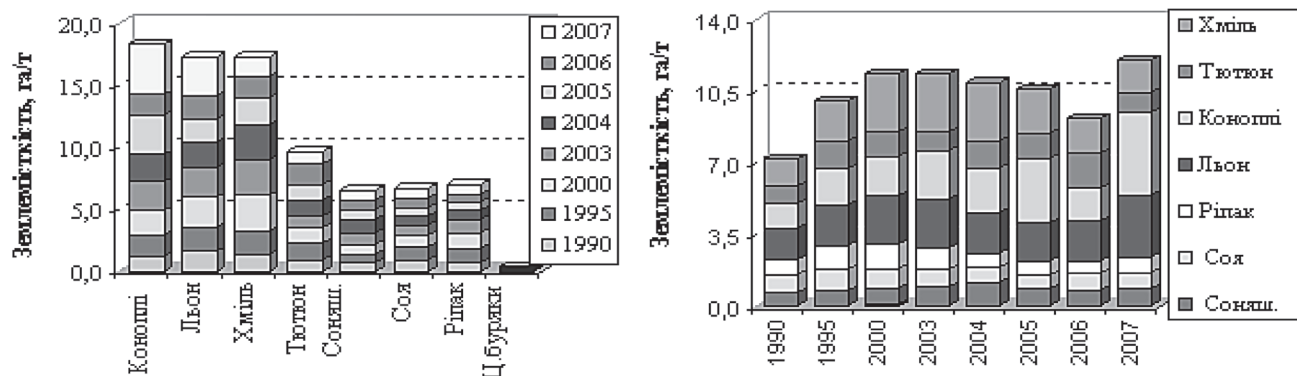

Рис. 3. Динаміка землемісткості технічних культур в Україні

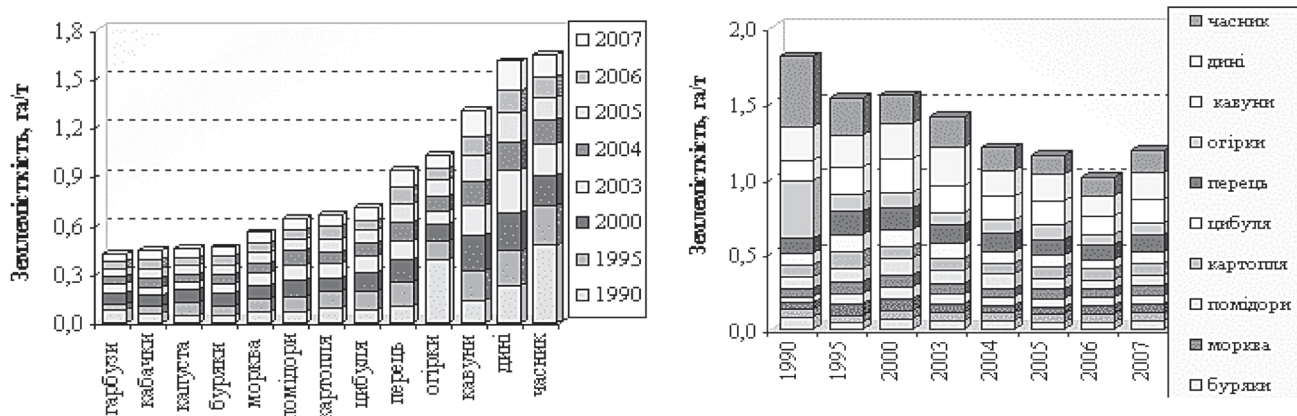

Рис. 4. Динаміка землемісткості продукції овочівництва в Україні

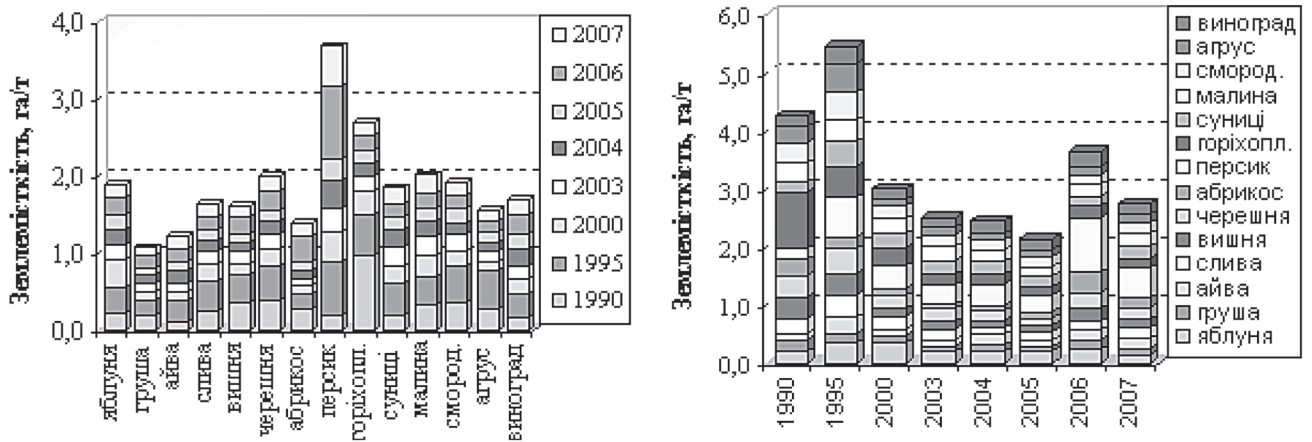

Рис. 5. Динаміка землемісткості продукції садівництва в Україні

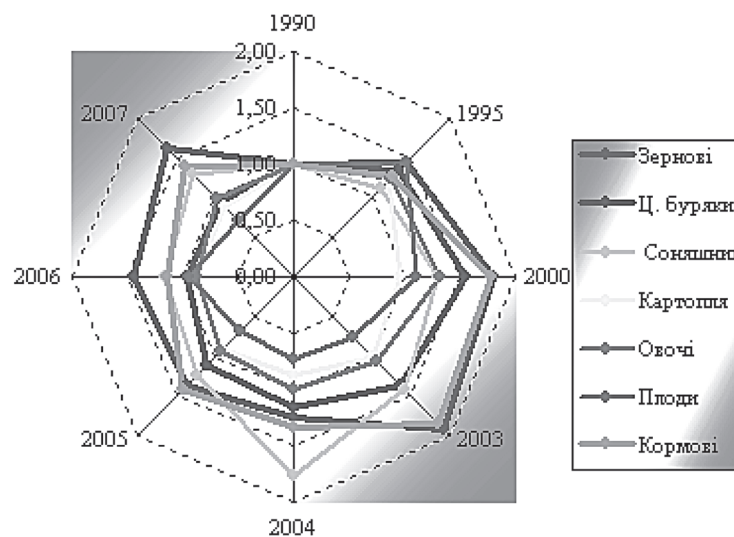

Рис. 6. Динаміка землемісткості галузей в землеробстві України

землемісткості продукції кормовиробництва сприяє підвищенню рентабельності й конкурентоспроможності продукції тваринництва як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. У 2007 році в Україні майже 70 % підприємств аграрної сфери нерационально використовували земельні ресурси, виробляли землемістку нерентабельну продукцію і мали значні збитки.

Використані джерела

1. Дорогунцов С. І. Удосконалення управління природокористуванням в АПК / Дорогунцов С. І., Борщевський П. П., Данилишин Б. М. — К.: Урожай, 1992. — 458 с.
2. Малиновський А. С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення: моногр. / Малиновський А. С. — К.: ННЦ ІАЕ. — 2007. — 604 с.
3. Месель-Веселяк В. Я. Напрями розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 3—9.
4. Месель-Веселяк В. Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 9—15.
5. Месель-Веселяк В. Я. Удосконалення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. — 2004. — № 8. — С. 7—12.
6. Саблук П. Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 3—10.
7. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / Саблук П. Т., Малік М. Й., Валентинов В. Л. — К.: ІАЕ, 2002. — 294 с.
8. Тарасова В. В. Землеємність продукції агропідприємств України в умовах трансформації земельних відносин / Тарасова В. В. — Житомир, 2009. — 27 с.
9. Тарасова В. В. Землемісткість продукції сільського господарства в умовах трансформації земельних відносин / Тарасова В. В. — Житомир, 2009. — 99 с.
10. Тарасова В. В. Ресурсоємність і ресурсовіддача у агро виробництві: моногр. / Тарасова В. В. — Житомир, 2007. — 348 с.
11. Тарасова В. В. Метод питомої участі при комплексній оцінці сукупних ресурсів / В. В. Тарасова // АгроІнКом. — 2007. — № 3—4. — С. 56—59.
12. Тарасова В. В. Ресурсоємність і ресурсоотдача в сільському господарстві / Тарасова В. В. — К.: УкрНИИТИ, 1983. — 75 с.
13. Федоров М. М. Економічні проблеми земельних відносин / Федоров М. М. — К.: ІАЕ, 1998. — 293 с.

ОЦІНКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМИ РЕСУРСАМИ

Проаналізовано стан забезпечення матеріально-технічними ресурсами сільськогосподарських підприємств Житомирської області. На основі кореляційно-регресійного аналізу встановлено фактори впливу на ефективність їх використання.

Виробничий процес на будь-якому підприємстві передбачає використання засобів та предметів праці, що в сукупності формують засоби виробництва. Перед аграрними підприємствами постає завдання пошуку напрямів ефективного використання наявних матеріально-технічних ресурсів та формування потенціалу, необхідного для виробництва заданої кількості продукції. Вирішення цих завдань дає можливість знизити собівартість, підвищити конкурентоспроможність та забезпечити нарощення обсягів виробництва за рахунок раціонального використання ресурсів.

Вивченням проблеми ефективного використання матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств займаються такі вітчизняні науковці, як П. Т. Саблук, Г. М. Підлісецький, М. В. Зубець, В. Н. Авдеєнко, Т. А. Адимбаєва, М. В. Гладій, Н. С. Краснокутська, С. І. Мельник, В. М. Трегобчук, І. М. Федоніна.

Метою статті є розгляд сучасного стану матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств Житомирської області та факторів впливу на ефективність її використання.

Матеріально-технічні засоби певною мірою впливають на умови і характер функціонування складових виробничого потенціалу. За останнє десятиліття майже знищено матеріально-технічну базу та передові технології виробництва сільськогосподарської продукції. За даними Міністерства аграрної політики 90 % наявних у сільськогосподарських підприємствах зернозбиральних комбайнів вичерпали свій ресурс. Навантаження на трактор та комбайн в Україні у 3–5 разів перевищує відповідні показники економічно розвинених країн. З виробничого процесу постійно вибувають трактори, комбайни, культиватори, а надходження їх майже не відбувається (табл. 1).

Важливим практичним завданням сучасності є необхідність формування системи технічних засобів, сільськогосподарських машин та механізмів для забезпечення безперебійного виконання комплексу всіх сільськогосподарських робіт, оскільки матеріально-технічний потенціал аграрних підприємств скорочується та морально старіє.

Таблиця 1

Наявність техніки в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, шт. *

Рік	Трактори	Зернозбиральні комбайни	Вантажні автомобілі
2000	12129	3325	9322
2001	11781	3243	8846
2002	11031	3065	8329
2003	10410	2904	7730
2004	9467	2695	6925
2005	8769	2428	6332
2006	7902	2230	5817
2007	6874	1952	5201
2008	6166	1685	4895
2008 у % до 2000	50,8	50,7	52,5

* Розрахунки автора за даними [1].

За період з 2000 р. сільськогосподарські підприємства Житомирської області втратили половину парку тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомобілів, що суттєво впливає на результати виробництва та своєчасне виконання польових робіт. Значна зношеність основних засобів та повільні темпи їхнього відновлення призводять до порушення технологічних процесів у виробництві сільськогосподарської продукції, що адекватно позначається на урожайності, продуктивності тварин та ефективності використання основних засобів.

Поглиблений аналіз дає змогу встановити наступне.

1. Парк основних технічних засобів в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області щороку скорочується на 6 %. Якщо зазначені тенденції збережуться, то вже у 2016 р. в області не буде чим обробляти землю та збирати урожай.

2. Катастрофічна ситуація із забезпеченням технічними засоби склалася внаслідок списання значної кількості машин, що відпрацювали свій ресурс. Водночас відсутність власних фінансових ресурсів через збиткове ведення господарства, недоступність кредитів комерційних банків, недосконалість лізингових програм не дають змогу сільськогосподарським підприємствам поновити основні засоби виробництва, що вибували.

3. Зменшення кількості технічних засобів спричиняє збільшення на них навантаження, порушення термінів виконання основних агротехнічних робіт.

Дослідження кількісних і якісних показників основних засобів за роками свідчить про наявність

негативної динаміки. Нееквівалентність обміну сільськогосподарської та промислової продукції, істотне зростання вартості основних засобів промислового виробництва зумовили подовження термінів їхнього оновлення та підвищення ступеня зносу. За досліджуваний період даний показник у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області зріс на 5,9 п. п. (табл. 2.). Це призвело до суттєвого зменшення кількості основних засобів сільськогосподарських підприємств, зниження рівня технічної й енергетичної оснащеності, посилення процесу деіндустріалізації виробництва. Лише протягом 2000–2008 рр. вартість основних засобів зменшилася на 33,4 % або на 1,5 млрд грн, що зумовлено, насамперед, призупиненням інвестиційного процесу галузі.

Проблема забезпечення технічними засобами сільського господарства є наслідком дисбалансу між надходженням та вибуттям основних засобів. Спостерігається зниження інвестиційної діяльності в аграрному секторі за всіма джерелами (прибуток, амортизаційні відрахування, банківські кредити). Очевидно, що без створення відповідних фондів оновлення основних засобів підприємств неможливе.

Погіршення фінансового становища поглибило проблему інвестиційної привабливості аграрних підприємств як одного з основних факторів його подальшого розвитку. В умовах ринкової економіки будь-яке підприємство має прагнути до інтенсифікації виробництва. Кінцевою метою збільшення обсягів та поліпшення якісного складу основних засобів є зростання виробництва конкурентоспроможної продукції, зниження її

Таблиця 2

Розмір і показники відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств Житомирської області*

Показник	Рік									2008 р. до 2000 р., +/-
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Вартість основних засобів, млн грн	4482	4638	4479	4276	3988	3767	3373	2788	2985	-1497
Введення основних засобів, млн грн	113,0	172,3	151,8	142,7	187,2	253,0	95,1	64,0	201,3	88,3
Показники відтворення, %										
динаміки		103,5	96,6	95,5	93,3	94,5	89,5	82,7	107,1	
оновлення	2,5	3,7	3,4	3,3	4,7	6,7	2,8	2,3	6,7	+4,2
приросту		3,5	-3,4	-4,5	-6,7	-5,5	-10,5	-17,3	7,1	
зносу	45,5	50,3	50,3	51,1	52,9	54,5	51,6	54,9	51,4	+5,9
придатності	54,5	49,7	49,7	48,9	47,1	45,5	48,4	45,1	48,6	-5,9
Термін оновлення, років	40	27	30	30	21	15	35	44	15	-25

* Розрахунки автора за даними [1].

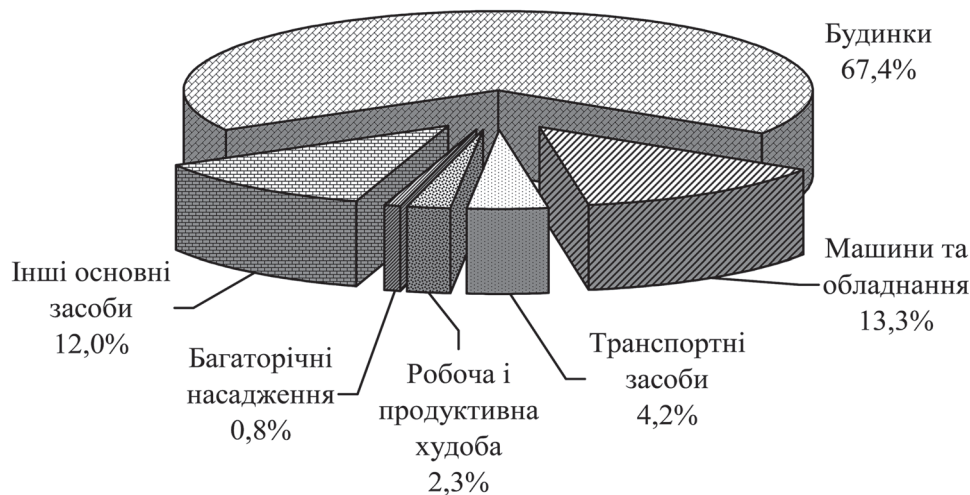

Рис. 1. Структура основних фондів сільськогосподарських підприємств Житомирської області (станом на 01. 01. 2009 р.)

капіталомісткості, підвищення продуктивності праці. Тому на високі фінансові результати можуть претендувати лише ті товаровиробники, які ефективно використовують свої виробничі ресурси, зокрема основні засоби.

У структурі основних засобів машини і обладнання в регіоні становлять всього 13,3 % щодо загальної їх вартості, транспортні засоби – 4,2 % (рис. 1).

Розрахований показник фондозабезпеченості не дає уяви про реальне становище в сільському господарстві, тому що у 2008 р. він становив 501,2 тис. грн порівняно з 451,8 тис. грн в 2006 р. (табл. 3). Складається враження, що ситуація щодо забезпечення агроформувань основними засоби виглядає не так вже й погано. Проте показник фондозабезпеченості зростає, через скорочення площі сільськогосподарських угідь значно швидшими темпами, а ніж скорочення основних засобів. Аналогічні процеси відбуваються і з формування показника фондоозброєності. Зниження забезпеченості основними виробничими фондами зумовлює зростання фондовіддачі та зменшення

фондомісткості. За останні три роки рівень фондовіддачі зріс на 14,1 % або на 0,04 грн. Не дивлячись на скрутну ситуацію із відтворенням основних засобів це свідчить про підвищення ефективності їх використан. Тобто в цілому віддача від кожної гривні, що вкладена в основні засоби зростає.

В останні роки загальною тенденцією, що заважає розвитку аграрної сфери є випередження темпів збільшення матеріальних витрат у порівнянні з темпами підвищення виробництва продукції.

Дослідження показують, що у вартості кінцевого продукту, який формується у процесі виробництва, понад 70 % становлять матеріальні витрати. У цій складовій існує суттєвий нереалізований потенціал зниження витрат і покращання якості продукції, а отже й підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Оцінка вартості матеріальних ресурсів у процесі використання кількісно пов'язана з економічною категорією «витрати матеріальних ресурсів». Методично правильним буде зарахування до витрат як безпосередньо вартості використаних ресурсів, так і суми втрат ресурсів, що

Таблиця 3

Фондозабезпеченість та ефективність використання основних фондів агроформувань Житомирської області

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у % до 2006 р.
Фондовіддача, грн	0,29	0,29	0,33	114,14
Фондомісткість, грн	3,50	3,49	3,07	87,61
Фондоозброєність, тис. грн	61,28	67,77	82,09	133,97
Фондозабезпеченість на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	451,80	464,56	501,22	110,94

дасть змогу комплексно виміряти процес відтворення та взаємодії матеріальних та інших видів ресурсів.

Перед тим як приймати рішення щодо зниження матеріальних витрат на виробництво одиниці продукції, необхідно провести аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів, визначити найбільш впливові фактори та дослідити чутливість матеріаловіддачі до зміни їхнього рівня.

Оцінювання ефективності використання матеріальних ресурсів сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, слід виконувати за допомогою багатофакторної лінійної моделі. Для оцінювання впливу різних факторних ознак на результативну ознаку використовують багатофакторний кореляційно-регресивний аналіз [3]. Щоб визначитися з факторами впливу на ефективність використання матеріальних ресурсів, потрібно дослідити ступінь кореляційної залежності між матеріаловіддачею та показниками господарської діяльності, які формують її рівень. На нашу думку, на матеріаловіддачу впливають такі фактори: урожайність зернових, продуктивність корів, продуктивність великої рогатої худоби на відгодівлі, собівартість виробництва на 1 кг молока, собівартість виробництва на 1 кг приросту великої рогатої худоби на відгодівлі, якісна оцінка земель за природною родючістю, фондівіддача. Для визначення факторів, що впливають на ефективність використання матеріальних ресурсів, ми дослідили ступінь кореляційної залежності між матеріаловіддачею та показниками господарської діяльності, які формують її рівень. Оцінювання ефективності використання матеріальних ресурсів доцільно проводити за календарний рік, часова характеристика якого відображається хронологічною моделлю та динамічним рядом.

Дослідження проводились на основі п'яти факторів. В результаті отримано рівняння виду:

$$Y_x = 1,91 - 0,56x_1 - 0,36x_2 - 0,03x_3 + 0,02x_4 + 0,19x_5$$

Згідно отриманих значень коефіцієнтів регресії для собівартості виробництва продукції зв'язок із матеріаловіддачею характеризується оберненими взаємозалежностями.

Коефіцієнт множинної кореляції становить 80 %, що свідчить про наявність сильного зв'язку між результативною ознакою та досліджуваними факторами. Коефіцієнт множинної детермінації

($R^2 = 0,64$) показує, що варіація результативного показника у зв'язку із зміною розглянутих факторів становить 64 %, тобто дане рівняння пояснює 64 % коливання матеріаловіддачі за районами Житомирської області, а 36 % спричинено факторами, що не враховані у моделі.

У зв'язку з тим, що коефіцієнти регресії мають різні одиниці вимірювання, представляє інтерес аналіз β -коефіцієнтів та коефіцієнтів еластичності (табл. 4). Найбільші можливості впливу на підвищення матеріаловіддачі мають фондівіддача та якість землі, оскільки за зміни на одне середньоквадратичне відхилення спричиняють зміну матеріаловіддачі на 0,30 та 0,27 свого середнього квадратичного відхилення. На працевіддачу значною мірою впливає собівартість виробництва основних видів продукції.

З метою порівняння сили впливу окремих факторів та виявлення їх резервів, охарактеризуємо часткові коефіцієнти еластичності. Аналіз часткових коефіцієнтів еластичності показує, що за абсолютним приростом найбільший вплив на матеріаловіддачу має економічна родючість ґрунтів (x_4), зі збільшенням якої на 1 % матеріаловіддача підвищується на 0,36 %. Зростання матеріаловіддачі від 23 до 26 % можна забезпечити за рахунок зменшення собівартості виробництва основних видів продукції. І лише на 10 % зростатиме матеріаловіддача за рахунок збільшення на 1 % фондівіддачі.

Виходячи з результатів, наведених в табл. 4 визначимо вагомість коефіцієнтів еластичності працевіддачі в цілому у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області у відповідності із факторами, які на неї впливають (рис. 2.).

Розклад загального обсягу варіації за рахунок кожного включеного у рівняння фактора показує, що із 64 % загального коливання матеріаловіддачі 16 % пояснюється змінами економічної родючості сільськогосподарських угідь, 15 % — варіацією фондівіддачі, 12 % — собівартістю виробництва молока, 10 % — собівартістю виробництва приросту м'яса, 10 % — собівартістю виробництва зернових.

Висновки. На основі побудови факторних кореляційно-регресійних моделей для кожного із факторів виробництва нами досліджено вплив основних чинників на кінцеві результати господарювання сільськогосподарських підприємств. В дослідженнях відображено вплив співвідношен-

Параметри оцінок економетричної моделі впливу факторних ознак на рівень матеріаловіддачі у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Показник	Середнє значення показника	Нестандартизований коефіцієнт (коефіцієнт регресії)	Середнє значення помилки для коефіцієнту регресії	t-статистика	Стандартизований коефіцієнт (β -коефіцієнт)	Коефіцієнт еластичності
a_0 — середнє значення матеріаловіддачі при $x_i = 0$	x	1,916	0,323	5,931	x	x
x_1 — собівартість виробництва 1 кг зернових, грн	0,656	-0,567	0,280	-2,021	-0,196	-0,249
x_2 — собівартість виробництва 1 кг молока, грн	1,093	-0,358	0,178	-2,013	-0,239	-0,262
x_3 — собівартість вирощування 1 кг живої ваги ВРХ, грн	10,781	-0,032	0,016	-2,026	-0,216	-0,234
x_4 — якісна оцінки земель за природною родючістю, балів	37,348	0,014	0,007	2,148	0,265	0,362
x_5 — фондovіддача, грн	0,763	0,193	0,076	2,529	0,297	0,099
y — матеріаловіддача, грн	1,491	x	x	x	x	x

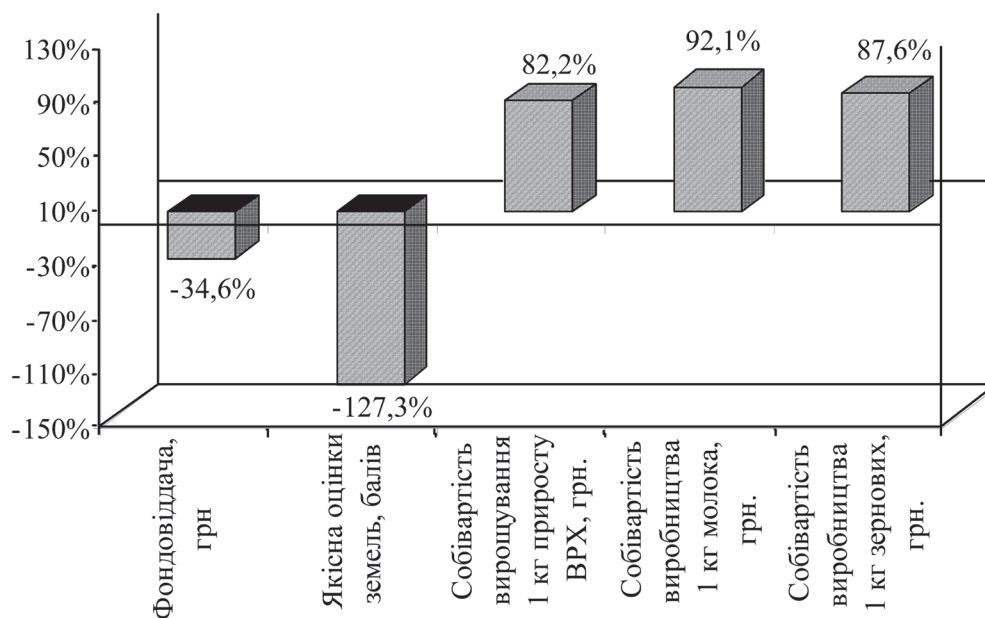

Рис. 2. Структура зміни матеріаловіддачі від зміни її основних чинників на 1 %

ня між основними видами ресурсів на ефективність їх функціонування.

Використані джерела

1. Статистичний щорічник Житомирської області за 2008 рік / [за ред. Л. О. Рижкової] ; відп. за вип.. І. С. Шапарчук. —

Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2009. — 504 с.

2. Формування та використання основних засобів в аграрних підприємствах Центрального Полісся: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата економ наук: спец. 08. 07. 02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Т. С. Гайдучок. — Житомир, 2004. — 21 с.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ЦЕГЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розкрито практичні аспекти та проблеми інституційного забезпечення діяльності сільських цегельних підприємств у ринковому середовищі.

Життєздатність підприємства в ринкових умовах зумовлюється необхідністю взаємодії з суб'єктами ринку, потребами колективного вирішення певних завдань і проблем підприємства, регулювання й управління виробництвом, наявності спільних цінностей та ідей, для реалізації яких, за обмеженості ресурсів та можливостей необхідне інституціональне забезпечення діяльності. Саме інституції як формальні й неформальні правила гри регулюють основні норми взаємодії персоналу підприємства, а також взаємодію підприємства з іншими господарюючими суб'єктами ринку.

У науковій літературі поняття «інституціональне забезпечення» трактується у двох аспектах. З одного боку — це звичаї, традиції, норми поведінки, які прийняті в суспільстві, — «інституції»; з іншого — це їхнє закріплення у вигляді законів, організацій, установ тощо, — «інститути». Останні є формами і межами діяльності суб'єктів. Інституціональне забезпечення, яке регулює економічні процеси, формується і відпрацьовується в процесі еволюції [1].

Теоретичні аспекти та недоліки інституційного забезпечення на різних рівнях економіки досліджені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: М. Дем'яненка, І. Лукінова, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, О. Могильного, О. Мороза, О. Онищенко, Б. Пасхавера, В. Россохи, П. Саблука, М. Федорова, А. Чухна, Дж. Кемпбела, Д. Норта та ін. Додаткових досліджень потребують прикладні застосування інституцій у господарській діяльності підприємств виробничої інфраструктури сільських територій, зокрема сільських цегельних підприємств.

Мета статті — розкрити практичні аспекти та проблеми інституціонального забезпечення на сільських цегельних підприємствах у реформованому ринковому середовищі.

У 2008 році на сільських територіях функціонувало 255 цегельних підприємств, що у 2,8 раза менше порівняно з 1988 роком. Складнощі перехідного періоду та кризові явища в аграрному секторі економіки у 1996–2003 рр. суттєво вплинули

на функціонування цегельних підприємств. Основні причини, що й зараз стримують їхній розвиток, криються в недосконалому нормативно-правовому, виробничо-технологічному, науково-методичному й фінансовому забезпеченні та пов'язані з проблемами внутрішніх і зовнішніх зв'язків, що призводить до безсистемності, неефективності виробництва продукції і, врешті решт, безперспективного існування.

Формування і становлення нормативно-правової бази для підприємств нових форм господарювання в Україні здійснюється з 1991 р. Проте цей процес має низку невизначеностей. Основні регулюючі засади, яким сьогодні підпорядковуються можливості цегельних підприємств — це Господарський та Цивільний кодекси України (2004 р.), закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» (2000 р.) указ Президента «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (1998 р.) та ін. Відповідно до останніх редакцій діючої законодавчої бази сільські цегельні підприємства, на яких проведено дослідження, поділяються на малі та середні, з них у приватній власності знаходиться 81 % всіх підприємств, у колективній — 14,5, у державній — 4,5 %.

Для цегельного виробництва визначальне значення має застосування ресурсо- та енергозберігаючих технологій. В Україні розвиток цього напрямку у різних галузях економіки регламентується державними законодавчими документами (законами, постановами, стандартами, програмами), серед них для галузі з виробництва будівельних матеріалів — ДСТУ «Ресурсозбереження», прийнятий ще у 1994 р., «Тимчасові норми розрахунку витрат теплової та електричної енергії при виробництві цегли і каменів керамічних» (1998 р.), а також закон України «Про енергозбереження» (1994 р.), постанови Кабінету Міністрів України [2–4]. Аналіз законодавства свідчить, що для цегельних підприємств не розроблено нормативної бази щодо визначення питомих ресурсовитрат на одиницю продукції та її енергоемності.

Виробничо-технологічними проблемами, що стримують розвиток підприємств, є застаріле техніко-технологічне обладнання, його висока енерговитратність, недостатній рівень автоматиза-

ції технологічних процесів, високі затрати ручної праці, низька кваліфікація виробничого персоналу. Проектні норми енерговитрат цегельних підприємств, які побудовані ще в минулому столітті, були завищеними і становили 7–11 тис. МДж на виробництво 1000 шт. цегли при обґрунтованій необхідності 2,5–3,5 тис. МДж. На сучасних заводах в Європі такі витрати знаходяться на рівні 4,6–6,3 тис. МДж [5; 6]. Така велика різниця між теоретичними витратами теплоти, витратами на європейських підприємствах і реальними витратами на вітчизняних цегельних підприємствах пояснюється розсіюванням енергії в навколишнє середовище внаслідок фізичного і морального зносу устаткування, низького рівня автоматизації технологічних процесів, неконтрольованого технологічного режиму, нестабільності характеристик сировини, браку мотивації до праці виробничого персоналу.

Застаріла науково-методична та регламентуюча база — це фактично невикористання підприємствами сучасних інформаційно-технологічних ресурсів, інноваційних розробок, що відповідають розвитку науково-технічного прогресу. Очевидно, що в умовах ринкового середовища необхідні сучасні регламентні вимоги до організації і технології виробництва, конструювання техніки, устаткування та їх якісних технічних параметрів, виду енергоресурсів, мотивації ресурсозбереження.

Економічними причинами, що стримують відновлення і розвиток підприємств — виробників будівельних матеріалів — вчені вважають низьку мотивацію інвестування цегельних підприємств, зокрема енерго- і ресурсозбереження [6–8]. Дослідженнями встановлено, що за рахунок впровадження інвестиційних проектів з метою чіткого режиму економії сировини, матеріалів, палива, енергії та інтенсифікації виробництва, можна одержати 75–85 % приросту матеріально-технічних ресурсів, ефективніше використовувати ресурсний потенціал, особливо в умовах, коли відновлення технологічних ліній і устаткування здійснюється переважно за рахунок самофінансування власників підприємств.

Таким чином, система інституціонального забезпечення вітчизняних цегельних підприємств, що визначає взаємовідносини, організацію діяльності й управління, передумови модернізації та можливості вибору прогресивної технології не відповідає вимогам сучасного цегельного виробництва і зумовлює необхідність формування інституціональної моделі підприємства, дотримання якої регулюватиме внутрішню діяльність підприємства і його взаємодію із зовнішнім середовищем (рис.).

Вивчення специфіки функціонування сільських цегельних підприємств України в ринкових умовах

дає змогу виділити основні структурні складники внутрішньої інституціональної системи підприємств (мікроінституції):

— *інституції технологічної підготовки виробництва* — підтримують постійний рух протилежно спрямованих потоків нормативної інформації, від якої залежить дотримання технології виробництва. Норми витрат ресурсів (часу, сировини, енергії та ін.) на одиницю готової продукції є вихідною базою для розробки виробничих програм кожного етапу виробництва, окремих робочих місць, рівномірного завантаження устаткування кожного підрозділу, ритмічності його роботи, збереження ресурсів, обґрунтування планів кожного виробничого підрозділу;

— *інституції планування* (стратегічного та оперативного) — впорядковують виробничу діяльність підприємства, поєднують обмежені ресурси і цілі. Забезпечення планових розрахунків необхідними даними щодо нормативних витрат ресурсів здійснюється на основі обміну інформацією між підприємством і зовнішнім середовищем;

— *інституції організації праці і виробництва* — регулюють обсяги і характер праці робітників у здійсненні тих чи інших операцій, що суттєво залежить від механізації і автоматизації виробничого процесу. Установлення мінімальної кількості робітників для обслуговування одної машини чи апарату, або максимальної кількості машин, яку може одночасно обслуговувати один робітник, є одним з основних завдань нормування на цегельному підприємстві. Обґрунтовані за параметрами технологічного процесу норми визначають і організацію виробництва на робочих місцях, і напрями її вдосконалення;

— *інституції організації оплати праці*. Рівень доходів працівників підприємств — головний мотивуючий чинник привабливості малого бізнесу. Порівнюючи середньомісячну заробітну плату найманих робітників сільських цегельних підприємств, можна побачити, що їх заробітна плата майже у 2 рази нижча ніж в цілому по промисловості України. Різниця у рівнях заробітної плати спостерігається також між регіонами. Очевидна необхідність застосування науково обґрунтованих норм, що відображають реальні можливості виробництва, як в цілому по підприємству, так і на кожному робочому місці. Встановлення заробітної плати на основі нормативного забезпечення сприятиме адекватній винагороді працівників різних категорій і професій, відповідно до їхнього особистого внеску;

— *інституції обліку і фінансів* — питання бухгалтерського обліку, фінансового стану підприємства, сплати податків, залучення інвестицій тощо регулюють законодавчо встановлені форми звітності: «Звіт про основні показники діяльності підприєм-

Рис. Інституціональна модель забезпечення розвитку цегельного підприємства

ства», «Звіт малого підприємства про виробництво промислової продукції», «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», та інші форми статистичної звітності малих підприємств. Слід зазначити, що існуюча система обліку та звітності історично орієнтована на великі підприємства, вона досить складна і потребує високої кваліфікації виконавців;

– *інституції кадрового забезпечення* – підбір кадрів на підприємстві, укладання трудових контрактів. Кадрове забезпечення – одна із специфічних особливостей підприємства. Важливо відзначити, що сільські цегельні підприємства, відповідно до своїх можливостей та цілей функціонування, не завжди можуть залучати висококваліфікованих і високооплачуваних найманих менеджерів, бухгалтерів, фінансистів;

– *інституції взаємовідносин власників підприємства з найманим виробничим персоналом* – встановлюють виробничі функції, виконання наказів, дотримання вимог внутрішнього розпорядку, які

відображені в угодах, колективних договорах, чинному законодавстві, документах внутрішнього розпорядку;

– *екологічні інституції* – це нормативи екологічної безпеки, платежів і тарифів за використання природних ресурсів й забруднення навколишнього середовища, які регулюються відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього середовища»;

– *маркетинг* являє собою потужну функціональну сферу діяльності підприємства, що включає сукупність норм, правил та процедур, пов'язаних з пошуком замовників, традиціями та порядком ціноутворення, особливостями укладання контрактів з покупцями, посередниками тощо.

Сільські цегельні підприємства у процесі своєї господарської діяльності змушені взаємодіяти з різноманітними групами господарюючих суб'єктів. Це відносини підприємств із науково-дослідними установами й торговими партнерами, інвестиційно-

фінансова діяльність, діяльність щодо ресурсного забезпечення (пошук і вибір постачальника, особливості роботи з ним), транспортування, маркетинг (співпраця з замовниками, покупцями і посередниками), відносини із споживачами і громадськістю та ін. Взаємовідносини підприємства з інститутами зовнішнього середовища формують систему макроінституцій. Для вітчизняних сільських цегельних підприємств така система є наслідком тривалих трансформацій ринкової економіки.

Науково-дослідні установи — виробники інституціонального забезпечення, що продукують нові знання, забезпечують виробництво інноваційними технологіями із застосуванням новітньої техніки, машин, механізмів, устаткування, узгоджують параметри нової техніки з параметрами технології виробництва. Їх матеріальною основою є збірники норм і нормативів, прикладні розрахункові програми з обґрунтування норм витрат ресурсів на персональних комп'ютерах, методичні рекомендації, посібники, довідники тощо.

Вплив *торгових партнерів* особливо проявляється для підприємств, які виробляють проміжну продукцію. Для цегельних підприємств проміжною продукцією можуть бути, наприклад, форми для фігурних керамічних виробів, пакувальні матеріали, піддони або контейнери для перевезення цегли тощо. Торгові партнери виступають посередниками між підприємством і споживачами, враховуючи вимоги споживачів до якості проміжної продукції. Відносини партнерів регулюються відповідними інституціями — контрактами, угодами тощо.

Інвестиційно-фінансова діяльність охоплює питання, пов'язані зі страхуванням майна підприємства, отриманням кредитів в банках, забезпеченням інтересів акціонерів тощо. Слід зазначити, що *інвестори, страхові компанії і банки* віддають перевагу у наданні фінансової підтримки тим підприємствам, які довели, що можуть працювати ефективно. Вони схильні вкладати кошти в екологічнобезпечні виробництва, оскільки це забезпечує зниження екологічних ризиків. Таким чином, критерієм отримання інвестицій підприємством стає симбіоз високої ефективності і екологічності виробництва, що забезпечується при впровадженні ресурсозберігаючих заходів з дотримання всіх необхідних норм і вимог.

Споживачі — найважливіший чинник зовнішнього середовища. Саме вони визначають успіх підприємства на ринку. Інституціональний зв'язок підприємства із споживачами за межами підприємства базується в основному на інформації про екологізацію, тобто на знання про екологічну безпечність використання готової продукції і зменшення норм шкідливих викидів у навколишнє середовище. Вимоги споживачів спонукають керівництво підпри-

ємства розробляти і впроваджувати заходи щодо ресурсозбереження.

Висновки. Інституціональне забезпечення сучасного сільського цегельного підприємства — це специфічна, відносно усталена система норм, що вимагає дотримання ряду важливих умов ефективного функціонування підприємства і зумовлює формування інституціональної моделі, яка регулює прийняття рішень щодо діяльності й взаємодії підрозділів, ґрунтується на системній ієрархічності і взаємоузгодженості виробничих чинників. Разом з тим, інституціональна модель розвитку сільського цегельного підприємства має сприяти максимальному наближенню законодавчої бази до сучасного стану та перспектив діяльності підприємства, покращувати умови виробництва, збільшувати надходження до бюджетів, особливо в умовах економічної кризи. Нині ця модель не відповідає змінам, що відбулися у економічному середовищі і тому становить перешкоди для повноцінного функціонування і розвитку суб'єктів господарювання.

Формування виробничої діяльності сільських цегельних підприємств на основі інститутів можливе лише за умови дотримання всіх норм інституціональної моделі, завдяки яким вони зможуть підвищити ефективність. На часі нагальна необхідність їх перегляду і удосконалення.

Використані джерела

1. *Погорелов С. Б.* Інституціональне забезпечення трансформації державної власності / С. Б. Погорелов, С. А. Бебело // Наукові праці ДонНТУ. — 2005. — Вип. 89—2. — С. 170—175 (Серія: економічна).
2. Система стандартизації та нормування в будівництві. Ресурсозбереження. Терміни і визначення: ДСТУ Б А. 1. 1—43—94 ССНБ. — [Введ. 27. 09. 1994]. Держбуд України. — К.: Укрархбудінформ, 1998. — 28 с.
3. Тимчасові норми розрахунку витрат теплової та електричної енергії при виробництві цегли і каменів керамічних: ДБН Г. 1—7—97. — К.: Укрархбудінформ, 1998. — 55 с.
4. Ресурсозбереження. Порядок встановлення показників ресурсозбереження у документації на продукцію: ДСТУ 3052—95 (ГОСТ 30167—95). — К.: Укрархбудінформ, 1997. — 73 с.
5. *Нишанова И. Е.* Новое в производстве кирпича за рубежом / И. Е. Нишанова // Научно-технические достижения и передовой опыт в промышленности строительных материалов: информ. сб. — М.: ВНИИЭСМ. — 1990. — Вып. 44. — С. 17—22.
6. *Яскевич Т. Г.* Обзорный доклад о мировом уровне и тенденциях развития строительной науки и техники. Производство керамического кирпича / Яскевич Т. Г. — М.: ВНИИЭСМ, 1991. — 159 с.
7. *Женжурист И. А.* Проблемы предприятий строительной керамики малой мощности / И. А. Женжурист // Строительные материалы. — 2000. — № 7. — С. 2—3.
8. *Шлегель И. Ф.* Перспективы повышения качества кирпича / И. Ф. Шлегель // Строительные материалы. — 2000. — № 2. — С. 30—31.

Н. В. Кривенко,*К. е. н., н. с.,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»***О. О. Гоєва,***Інститут енергозбереження та енергоменеджменту
НТУУ «Київський політехнічний інститут»*

АЛЬТЕРНАТИВНІ ВИДИ ЕНЕРГІЇ У РОЗВ'ЯЗАННІ ПРОБЛЕМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

Розглянуто доцільність застосування геотермальних теплових насосів в умовах енергетичної кризи та розвитку альтернативних джерел енергії як одного з шляхів енергозбереження та розв'язання енергетичної проблеми.

Паралельно з продовольчою та іншими глобальними проблемами перед людством постає й енергетична. Вчені продовжують дискутувати, шукаючи відповіді на актуальні питання, оцінюючи наявність необхідних ресурсів, зокрема нафти, газу та ін. Проте в останні роки науковці все більше уваги та зусиль спрямовують на подолання енергетичної кризи через використання альтернативних джерел енергії. Значна частина сільськогосподарської продукції використовується на виробництво біопалива, що зумовлює дорожчання продовольства. Наприклад, у США посівні площі під виробництво біопалива лише у 2006 році збільшилися на 48 %, що стало однією з причин скорочення перехідних запасів та зростання цін на зерно [1, с. 8–9].

Питання енергетики та екології є надзвичайно важливими для сучасності. Так, відповідно до сьомої рамкової програми ЄС на 2007–2013 рр. до десяти основних напрямів досліджень входять: здоров'я людини; харчові, сільськогосподарські та біотехнології, інформаційні та комунікаційні технології; нанонауки, нанотехнології, нові матеріали та нові виробничі технології; енергетика; довкілля та зміна клімату; космос і дослідження у сфері безпеки та інші [2, с. 124].

На нашу думку, вирішення енергетичної проблеми має здійснюватися шляхом застосування технологій, що не шкодять навколишньому середовищу. Ми вважаємо, що природні ресурси, створенні Богом [3, Бут. 1], продовжуватимуть задовольняти нові потреби суспільства при вмілому їх використанні. Йдеться про застосування енергії повітря, землі та водних джерел.

На вітчизняних підприємствах, зокрема сільськогосподарського призначення, а також у будинках населення, де знаходяться необхідні джерела розсіяного тепла, доцільно розглянути застосування теплових насосів. Цим питанням займаються закордонні та вітчизняні вчені: К. Фітцер (Німеччина), А. В. Ликов (Білорусь), Г. В. Сакович, С. В. Сисонітин (Росія), А. М. Ковальчук (Україна) та ін.

Тепловий насос — це джерело енергії для системи опалення та гарячого водопостачання, а також для системи кондиціонування. Основною відмінністю теплового насосу від інших генераторів теплової енергії (електричних, газових, дизельних) є те, до 80 % енергії видобувається з навколишнього середовища. Тепловий насос «викачує» сонячну енергію із ґрунту, скальної породи чи озера, яка накопичилася за теплий період року. Найзручніше й вигідніше для українського споживача встановлювати теплові насоси на дачах і в приватних будинках. Розглядати установку геотермального теплового насосу на будинок площею менше 300 м² недоцільно, оскільки система опалення, побудована на настінному газовому котлі, набагато дешевша, а об'єми необхідного для опалення газу дають можливість використовувати низькі тарифи на цей вид палива. При нестачі енергетичних ресурсів на опалення тепловий насос забезпечить будинок теплом при витратах у 4 рази менших від необхідної потужності (25 % енергії використовується для роботи теплового насосу), а відповідно й економію енергії та грошових коштів.

Вартість виробництва теплової енергії значною мірою залежить від виду «палива». Нині в Україні найдешевшим є природний газ, потім електроенергія і дизельне паливо, але ціна на енергоносії постійно змінюється.

Характерні особливості геотермального теплового насосу, порівняно з іншими джерелами енергії, включають такі його переваги:

високу ефективність теплового насосу, що досягається за рахунок високого ККД теплового насосу (від 400 до 500 %) і забезпечує отримання на 1 кВт затраченої електроенергії, 4–5 кВт теплової електроенергії або 3–4 кВт потужності охолоджуючого контуру;

термін окупності теплового насосу (6–8 років);

максимальну стабільність характеристик (теплова потужність, ККД теплового насосу), не залежну від погоди і пори року (температура ґрунту в свердловинах і водоймах постійна). Повітряний тепловий насос потрібно встановлювати в місцевості, де температура навколишнього середовища має незначні перепади;

мінімальна площа для його розміщення і максимальний захист від пошкодження при розміщенні у ґрунтові свердловини (на відміну від теплових насосів, які використовують тепло відкритих водойм);

забезпечення максимально комфортних умов у приміщеннях з мінімальним коливання температури і вологості;

великий термін використання і нескладність обслуговування — заводських ґрунтових зондів досягає 100 років, а компресора (основного вузла теплового насосу, який легко замінюється) 30 років;

можливість забезпечення опалення та охолодження одним і тим же обладнанням;

використання для теплового насосу будь-якого приміщення у зв'язку з чим відпадає потреба будівництва котельні, димоходу та складу палива;

незначна потреба в електроенергії, автономність, безпечність і екологічність обігрівання та кондиціонування приміщення;

незалежність від наявності газопроводів, газопостачання, коливання цін на газоподібне та рідке паливо;

Слід зазначити, що застосування теплових насосів в Україні поки що стримується високою вартістю обладнання і монтажу, порівняно з традиційними котельнями, недостатньою кількістю кадрів високої кваліфікації й досвіду в проектуванні систем опалення, кондиціонування та монтажу їх в приміщеннях, а також джерел розсіяного тепла (ґрунту, водойми, повітря).

Основним критерієм ефективності теплових насосів, визнаним у економічно розвинених країнах, є зниження витрат на опалення при високому рівні комфорту. Завдяки розробленим програмам енергозбереження і дотаціям держави на їх виконання, установлення теплових насосів стає доступним для широких верств населення.

Безумовно, що ціна теплового насосу на сьогоднішній день досить висока, оскільки включає буріння свердловин під зонди на глибину 60–100 м, самі зонди, екологічно чистий пропіленгліколь, сам тепловий насос, високоефективний бойлер на гарячу воду, в залежності від вибраної схеми, автоматику регулювання (поетапне програмування температури та функцій кондиціонування), буферна ємність, вартість монтажних робіт. Тепловий насос середньої потужності з установкою і необхідною комплектацією становить близько 20 тис. євро.

Висновок. Незалежність від зовнішніх факторів (проблем з газом, сервісних служб), максимальна автономія, безпека та економічність в забезпеченні свого будинку максимально комфортними умовами опалення, гарячого водопостачання і кондиціонування в літній період все більше схиляє до необхідності розроблення програм поступового впровадження геотермальних теплових насосів, зниження на них ввізного мита та початкових поточних витрат.

Використані джерела

1. *Осташко Т. О.* Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / Осташко Т. О., Волощенко Л. Ю., Ленінова Г. В. ; відпов. ред. В. О. Точилі. — К.: Ін-т екон. та прогноз., 2010. — 208 с.
2. *Шнирков О. І.* Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі: моногр. / Шнирков О. І. — К.: Київський ун-т, 2008. — 143 с.
3. Библия. — К.: Украинское библейское общество, 2009. — 292 с.
4. www.intersolar.ru
5. www.mecmaster.sulnodel.com.ua/
6. Берлінський технічний університет „Еволюція світової енергетики», К. Fitzner
7. Інститут сонячних енергетичних систем Фраунхофера, Німеччина [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ise.fhg.de
8. <http://heatpumps.com.ua/>
9. <http://www.barrakuda.com.ua/>
10. <http://www.vde.com.ua/>
11. www.haustechnikdialog.de
12. Енергослужба підприємства. — 2007. — жовт. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.energosp.ru

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ПРИБУТКУ

Досліджено трактування сутності поняття прибутку з позицій наукових теорій в еволюційно-історичному аспекті. Узагальнено наукові погляди вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів щодо визначення прибутку. Наведено власне обґрунтування категорії.

Чітке визначення сутності та змісту понять є запорукою запобігання помилок при прийнятті важливих управлінських рішень. Особливо це стосується такої важливої і водночас складної категорії ринкової економіки як прибуток. Виходячи з цього, дослідження теоретичних засад категорії прибутку є досить актуальним і постійно перебуває у полі зору економічної теорії, наукових шкіл вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

В умовах ринкової економіки прибуток є найважливішим показником виробничої діяльності підприємства. Він створює фінансову основу для її розширення, задоволення соціальних і матеріальних потреб трудового колективу, а тому вивчається в усіх економічних дисциплінах і постійно привертає увагу практиків.

С. Ф. Покропивний розглядає прибуток як «... ту частину виручки, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу й комерційну діяльність підприємства» [8, с. 280]. На думку І. М. Бойчик, «... прибуток — це частина доходу, що залишається підприємству після відшкодування всіх витрат, пов'язаних з виробництвом та реалізацією продукції» [6, с. 346]. А. А. Мазаракі, визначає прибуток як різницю між ціною реалізації та собівартістю продукції, між обсягом отриманого виторгу та сумою витрат на виготовлення та реалізацію продукції [11, с. 449]. Наведені трактування прибутку обмежуються лише кількісним визначенням категорії та не розкривають його економічної природи.

В. В. Бурковський вважає, що «... прибуток — це грошове вираження основної частини грошових накопичень, що створюються підприємствами» [7, с. 99]. Російський економіст Д. С. Моляков під прибутком розуміє «... грошове втілення частини

вартості додаткового продукту». А. М. Поддєрьогін визначає «... прибуток як частину заново створеної вартості, виробленої і реалізованої, готової до розподілу», доповнюючи, що одержання прибутку можливе тільки після того, як «втілена у створеному продукті вартість пройде відповідну стадію обороту і набере грошової форми». [5, с. 123].

У даних визначеннях підкреслюється важливість процесу реалізації виробленого продукту за грошові кошти, але не враховано впливу факторів, що формують та визначають прибуток підприємства.

М. М. Чепуріна, О. О. Кисельова розглядають прибуток як різницю між валовим доходом і валовими витратами. Проте економічні витрати повинні включати вартість послуг усіх факторів виробництва та мають розглядатися з точки зору цінності альтернативних можливостей [10, с. 309–315].

І. А. Бланк одним із перших в Україні використовує поняття співвідношення ризику й доходу в своєму визначенні прибутку. «Прибуток — це втілений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності та є різницею між сукупним доходом і сукупними витратами в процесі здійснення цієї діяльності» [4, с. 10–11].

Отже, прибуток — це частина новоствореної вартості, що відображає різницю між доходами від підприємницької діяльності та видатками на її здійснення і відповідає певному рівню ризику.

У деяких наукових працях прибуток визначається як частина чистого доходу після реалізації продукції. Такої думки дотримуються С. В. Мочерний, І. І. Лукінов, В. Н. Косинський, В. Ю. Протасов та ін. Тільки після реалізації продукції чистий дохід приймає форму прибутку. Часто поняття чистого доходу і прибутку ототожнюються. Наприклад, А. С. Лібкінд зазначає, що «... прибуток та чистий дохід по своїй економічній суті —

поняття ідентичні, які характеризують вартість додаткового продукту» [15, с. 7].

Кількісно прибуток обчислюється як різниця між грошовими надходженнями (виручкою) за реалізовану товарну продукцію і вартістю цієї продукції в оцінці по повній її собівартості. Г. Р. Романченко стверджує: «Перевищення ціни над собівартістю або грошової виручки над витратами утворює прибуток виробництва» [15, с. 7]. На думку О. Ю. Мамєдова прибуток являє собою «... перевищення доходів від продажу продукції над виробничими витратами» та є одними із узагальнених оціночних показників діяльності підприємств [3, с. 324].

Г. Б. Поляк зазначає, що прибуток — це кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства, який визначається як різниця між виторгом і витратами [14, с. 204]. Як відмічає Я. В. Соколов, прибуток — це різниця між грошовими надходженнями та грошовими виплатами [17, с. 54]. Г. В. Савицька підкреслює, що «... прибуток — це

частина виручки, яка залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу й комерційну діяльність підприємства» [8, с. 284].

Згідно економічної енциклопедії поняття прибутку трактується як «перевищення доходів від продажу товарів і послуг над витратами на виробництво і продаж цих товарів; узагальнюючий показник фінансових результатів господарської діяльності; визначається як різниця між виторгом від реалізації продукту господарської діяльності і сумою витрат факторів виробництва на цю діяльність у грошовому вираженні» [9, с. 608].

Таким чином, для детального та достовірного дослідження категорії необхідно уточнення його економічної сутності на основі окреслення еволюційно-історичного шляху формування наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно його трактування (табл. 1.).

Аналізуючи історично-еволюційний розвиток наукової думки щодо вчення про прибуток, можна зазначити, що кожна школа своєю концепцією

Таблиця 1

Розвиток теорій прибутку

Напрямок	Представники	Зміст
Концепція прибутку меркантилістів	Т. Мен, А. Серра, А. Монкрет'єн та ін.	Наукові погляди на прибуток визначалися джерелами його формування, основним із яких вважалася зовнішньоторговельна діяльність. Меркантилісти виводили прибуток з обміну як різницю між продажною та покупною ціною товару
Концепція прибутку фізіократів	Ф. Кене, Ж. Тюрго та ін.	Основним джерелом формування прибутку було землеробство. Воно, на їх думку, було єдиним джерелом формування позитивного значення суми прибутку
Концепція продуктивності капіталу	А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Б. Сей та ін.	Прибуток — це результат заміни людської праці капіталом та здійснення ним такої роботи, яка не може бути виконана людською працею
Трудова теорія вартості	К. Маркс та ін.	Джерело прибутку — додаткова вартість. Прибуток — надлишок виручки над витратами капіталу, який безоплатно привласнюється власником засобів виробництва.
Теорія утримання	Н. Сеніор	Джерелом формування прибутку виступає власна бережливність підприємців, зменшуючи витрати на особисте споживання
Теорія прибутку маржиналістів та неокласична теорія прибутку	К. Менгер, Ф. Візер, О. Бем-Баверк, В. С. Джевонс, А. Маршалл, Дж. Б. Кларк, Л. Вальрас та ін.	З одного боку, прибуток — це винагорода, «ціна» одного окремого фактору виробництва — капіталу, не враховуючи винагороду за всі інші фактори — землю, працю. А, з іншого — прибуток розглядався як сукупний дохід підприємця від усіх факторів виробництва
Теорія «ризикового» прибутку	Ф. Найт	Прибуток — винагорода за ризик, можливі втрати в умовах ринкової невизначеності
Теорія «функціонального» прибутку	Й. Шумпетер	Прибуток — винагорода за нововведення, своєчасне освоєння інновацій
Теорія монополістичного прибутку	Дж. Робінсон, Е. Чемберлін та ін.	Джерелом формування монополістичного прибутку є введення монополістичних цін. Прибуток — це результат діяльності підприємця в умовах сприятливої кон'юнктури чи монополістичного становища фірми
Кейнсіанська теорія прибутку	Дж. Кейнс	Дохід підприємця визначається як перевищення цінності готової продукції над первинними витратами виробництва

Джерело: складено автором з використанням [1; 17; 19].

прибутку спонукала наступні покоління вчених-економістів до подальшого, поглибленого вивчення сутності даної категорії.

Самостійна теорія прибутку, що склалася у західній економічній думці ХХ ст., включає три головних джерела його походження:

винагорода за ризик (Ф. Найт);

винагорода за своєчасне впровадження інновацій (Й. Шумпетер);

винагорода за монопольне положення на ринку (Е. Чемберлін, Дж. Робінсон).

Сучасні західні економісти розвивають теорії прибутку економістів ХІХ – початку ХХ століть, пристосовуючи їх до нових умов. Серед них можна виділити такі основні концепції:

теорія «продуктивності капіталу»;

психологічні теорії прибутку;

теорія прибутку як трудового доходу;

теорії прибутку як монопольного доходу;

концепція революції в доходах.

Поширення в сучасних умовах набула теорія «продуктивності капіталу», згідно якої прибуток є результатом капіталу як фактора виробництва. Суттєвих змін до даної теорії, відносно ХІХ ст., не було внесено, але вона доповнилася новими «факторами виробництва», а саме: технічний прогрес, наука і держава. Так, американський економіст Ф. Найт [12] вважає, що прибуток — це тимчасовий дохід завдяки складним і непередбачуваним технічним нововведенням. П. Самуельсон говорить, що прибуток є безумовним доходом від чинників виробництва, а також є винагородою за підприємницьку діяльність та введення технологічних удосконалень [18]. На його думку прибуток значною мірою зумовлений ризиком і невпевненістю підприємців у майбутніх доходах. Він вважає, що підприємці, які поміщають свої капітали у виробництво нових товарів, розробку природних ресурсів або ті, які відкривають нові ринки збуту товарів, невпевнені в прибутковому прикладанні капіталу, а тому повинні отримувати прибуток як компенсацію за ризик і невпевненість у майбутніх прибутках [18, с. 432]. Таке трактування розкриває суть «психологічних» теорій прибутку, яка полягає у тому, що прибуток створюється дією психологічних факторів або часом, який сам по собі породжує прибуток.

На нашу думку, ці теорії є суб'єктивно-ідеалістичними, оскільки ігнорується той факт, що прибуток — це об'єктивне економічне явище, яке походить від виробництва і не може пояснюватися суто психологічними мотивами, однак їх опосередкований вплив на поведінку суб'єктів виробничих відносин не варто заперечувати. Ми вважаємо, що теорії прибутку, які оголошують

його джерелами «утримання», «очікування», «ризик», «невпевненості», «передбачення», виправдовують право підприємців на отримання його за підприємницьку діяльність, але не розкривають об'єктивної природи прибутку.

Багато сучасних економістів трактують прибуток як трудовий дохід, тобто різновид заробітної плати. Відповідно до даної теорії дохід підприємця повністю відповідає його праці, тій послугі, яку він надає суспільству, керуючи підприємством. Так, англійський економіст Р. Харрод стверджує, що прибуток люди заробляють службою, особистою старанністю, інтелектуальною діяльністю та мужністю [2, с. 250–252].

Найвідомішими сучасними представниками теорії прибутку як «монопольного доходу» є П. Самуельсон [18], Е. Чемберлен [20], Дж. Робінсон [16] та ін. Вони ототожнюють монополію взагалі з монополією інноваційною, і на цій підставі монопольний прибуток прирівнюють до будь-якого додаткового доходу від застосування науково-технічних досягнень. Монополістична влада над ринком частіше за все пов'язується ними із величиною компанії, але враховуються й інші фактори, такі як перешкоди для проникнення нових виробників в дану галузь або сферу діяльності. На цій підставі навіть простий товаровиробник або дрібний підприємець проголошувався монополістом, якщо він виступав на ринку з новими для покупця товарами. Поза монополістичними умовами, на думку представників цих теорій, прибутку не існує, а є лише доходи підприємців як винагорода за їхню підприємницьку діяльність або як результат «продуктивності капіталу» [13, с. 22–23].

Досить поширеною є концепція революції в доходах. До найактивніших пропагандистів цієї концепції належать американські економісти Д. Голдбрейс, А. Берлі, Е. Хансен, С. Кузнець. Основна ідея концепції полягає в тому, що з розвитком корпоративної власності підприємці відходять від керівництва господарством й передають управління найманим менеджерам. У результаті цього змінюється й мета підприємництва, рушійним мотивом виробництва стає задоволення потреб усього суспільства. Згідно з цим прибуток зникає як економічна категорія. Відбувається вирівнювання доходів різних соціальних верств населення. Всі отримують справедливі доходи відповідно до участі кожного у виробництві. Формується єдність інтересів класів, на основі чого виникає класова гармонія між робітниками та підприємцями [2, с. 252].

Висновки. З розвитком економічної теорії визначення терміну «прибуток» набувало різноманітних значень, що свідчить про схильність економістів до висвітлення різних його сторін. Дискусії

між дослідниками про природу прибутку ведуться вже понад трьох століть, а теорія прибутку й досі залишається суперечливою та незавершеною. Нині існує багато теорій прибутку. Кожна з них наводить переконливі аргументи на своє підтвердження. Зіставлення їх дає змогу глибше пізнати сутність і економічну природу категорії.

Формування ефективно діючого механізму прибуткового виробництва передбачає подальший розвиток теорії прибутку, на основі якої повинні вирішуватися як теоретико-методологічні, так і методичні та практичні проблеми визначення рівня прибутковості, структури й розподілу прибутку з урахуванням їх особливостей на різних рівнях національної економіки та у різних галузях. Не можна погодитися з тим, що підвалини формування цієї теорії було закладено тільки з появою праць Ф. Найта, Й. Шумпетера, Е. Чемберліна і Дж. Робінсона, хоча внесок цих вчених у розвиток теорії прибутку важко переоцінити. Разом з тим не можна ігнорувати й те, що їх створення почалося одночасно з виокремленням економічної теорії як самостійної науки, що сформувалася на основі праць А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Ст. Мілля, А. Маршалла, К. Р. Макконнелла, С. Л. Брю, П. Самуельсона та ін. Великий внесок у розвиток теорії прибутку зробив також і К. Маркс.

Слід зазначити, що зміст категорії «прибуток» протягом двох останніх століть зазнав суттєвих змін. Якщо у ХІХ ст. прибуток визначався в розрізі таких показників як заробітна плата, відсоток на вкладений капітал або рента від надання в експлуатацію засобів виробництва, то у ХХ ст. прибуток почали розглядати як результат особливих підприємницьких талантів, адаптації до потреб динамічного розвитку ринку і світової спільноти.

На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів ми дійшли висновку, що прибуток — це узагальнюючий показник, який характеризує рівень ефективності використання виробничого потенціалу підприємства, вказує на позитивний результат його діяльності, визначає ефективність та рентабельність господарської діяльності підприємства, забезпечує його сталий розвиток та є джерелом матеріального добробуту підприємства, його працівників і держави в цілому.

Наведене авторське визначення прибутку відрізняється від попередніх тим, що прибуток визначається як кінцевий результат діяльності підприємства, поєднуючи такі фактори виробництва як праця, капітал, земля й технології.

Для визначення економічної природи прибутку у подальших дослідженнях доцільно розробити

механізм його формування на основі виробничої та комерційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Використані джерела

1. Антоненко Л. А. Еволюція поглядів на інновацію: історико-економічний аспект / Л. А. Антоненко, Г. І. Рудь // Проблеми економіки та управління: Вісник національного університету «Львівська політехніка». — Львів, 2008. — Вип. № 628. — С. 24—28.
2. Башнянін Г. І. Політична економія / Башнянін Г. І., Лазур П. Ю., Медведєв В. С. — К.: Ніка-Центр, 2000. — 527 с.
3. Бердар М. М. Формування механізму управління прибутком підприємства / М. М. Бердар // Управління проектами: системний аналіз і логістика. — 2008. — № 5 — С. 322—330.
4. Бланк И. А. Управление прибылью / Бланк И. А. — К.: НИКА-Центр, 1998. — 544 с.
5. Блонська В. І. Вдосконалення формування та використання прибутку підприємства / В. І. Блонська, О. І. Вужинська // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техніч. пр. — Львів: НЛТУ України. — 2008. — Вип. 18. 1. — С. 122—128.
6. Бойчук І. М. Економіка підприємства: навч. пос. / Бойчук І. М. — К.: Атіка, 2004. — 480 с.
7. Бураковский В. В. Финансы предприятий / Бураковский В. В. — К.: Основи, 1997. — 314 с.
8. Економіка підприємства: підруч. ; за заг. ред. С. Ф. По кропивного. — [вид. 2-ге, перероб. та доп.]. — К.: КНЕУ, 2001. — 528 с.
9. Экономическая энциклопедия / [гл. ред. Л. И. Абалкин]. — М.: Экономика, 1999. — 1055 с.
10. Курс экономической теории: учеб. ; под ред. М. Н. Чепурина, Е. А. Киселевой. — [5-е доп. и перераб. изд.]. — Киров: АСА, 2002. — 832 с.
11. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства: підруч. ; під ред. Н. М. Ушакової. — К.: Хрещатик, 1999. — 800 с.
12. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Найт Ф. Х. — М.: Дело, 2003 — 359 с.
13. Никитин С. Прибыль: теоретические и практические подходы / С. Никитин, Е. Глазова, А. Никитин // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 5 — С. 20—27.
14. Поляк Б. Г. Финансовый менеджмент: учеб. / Поляк Б. Г. — М.: [б. и.], 1997. — 294 с.
15. Путятіна А. К. Прибутковість сільськогосподарського виробництва / Путятіна А. К. ; за ред. А. А. Бугуцького. — К.: Урожай, 1978. — 68 с.
16. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Робинсон Дж. — М.: Прогресс, 1986. — 471 с.
17. Самохін Л. В. Фінансовий результат як економічна категорія та об'єкт бухгалтерського обліку / Л. В. Самохін // Науч. тр. ДонНТУ. — 2005. — Вип. 97 — С. 51—58.
18. Самуельсон П. Э. Экономика / Самуельсон П. Э. ; пер. з англ. — М.: Прогресс, 1964. — 843 с.
19. Субботович Ю. Л. Теорії походження та сутності прибутку / Ю. Л. Субботович // Еволюція економічного розвитку та економічних теорій: матер. між нар. наук.-методич. конф. — К., 2000. — С. 148—152.
20. Чемберлен Э. Теория монополистической конкуренции / Чемберлен Э. — М.: Экономика, 1996. — 351 с.

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА РАЦІОНАЛЬНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті викладено методологію і методику раціональної концентрації зерновиробництва сільськогосподарських підприємств.

Концентрація зерновиробництва, як і сільськогосподарського виробництва в цілому, є об'єктивною закономірністю розвитку аграрної сфери. Вона знаходиться у діалектичному зв'язку з економічними законами і насамперед з законом економії суспільної праці. Проте на відміну від інших сфер матеріального виробництва тут економія можлива лише до певної межі, яка змінюється під впливом розвитку продуктивних сил і науково-технічного прогресу, і буде неоднаковою у різних регіонах. У зв'язку з цим актуальною проблемою є визначення цих меж.

На сьогодні відсутній системний підхід до вирішення цієї проблеми, але існує декілька методик щодо визначення раціональних розмірів концентрації виробництва.

Одна з таких методик була розроблена А. В. Чаяновим, у якій раціональні розміри пропонувалося знаходити на перетині кривої зниження витрат при укрупненні господарства і кривої зростання транспортних видатків [9]. Пізніше ця методика була використана при розробленні різних рекомендацій [2; 4; 10]. Нині розміри концентрації пропонується визначати на основі критерію раціонального використання комплексу технічних засобів [3]. Спільним для цих підходів є те, що вони базуються на традиційних методах досліджень, тому визначені на їх основі розміри концентрації не можна вважати оптимальними.

Таким чином, невирішеними у цій проблемі залишаються методологічні і методичні питання оптимальної концентрації, як зерновиробництва, так і сільськогосподарського виробництва у цілому.

Метою статті є розробка методології і методики визначення раціональної концентрації зерновиробництва сільськогосподарських підприємств на оптимізаційній основі з використанням системно-оптимізаційного підходу, а також діалектичного, історичного, термінологічного і абстрактно-логічного методів досліджень.

Виходячи з вимоги діалектики щодо розгляду кожного процесу у взаємозв'язку з іншими процесами методологічно концентрацію зерновиробни-

цтва доцільно досліджувати у вигляді системи, яка складається з підсистем та елементів і водночас сама є підсистемою системи вищого порядку — концентрації усього виробництва сільськогосподарського підприємства.

Візуально систему концентрації зерновиробництва можна відобразити у вигляді логіко-математичного аналога з відповідною побудовою, зв'язками, обмеженнями та умовами, що виражають її мету. Така аналогія має важливе пізнавальне значення, оскільки дає змогу глибше проникнути у природу оригінала та розробити методологію його раціонального формування. Зміст і форма цього аналога наступні.

Побудова системи концентрації зерновиробництва:

$$S = \sum S_i; R = \sum R_i \cdot d_i; Q = \sum Q_i$$

де: S — територіальна підсистема концентрації; S_i — елементи територіальної концентрації за підгалуззями; R — ресурсна підсистема концентрації; R_i — ресурсні елементи концентрації за підгалуззями; d_i — частки підгалуздей у територіальній концентрації; Q — результативна підсистема концентрації; Q_i — результативні елементи концентрації за підгалуззями.

Внутрішні закономірні зв'язки між компонентами системи:

$$S_i \times R_i \times k_{ai} \times k_n = Q_i, R_i \times k_{ai} \times k_n = Y_i, S_i \cdot Y_i = Q_i; \\ S \times R \times k_a \times k_n = Q, R \times k_a \times k_n = Y, S \cdot Y = Q,$$

де: k_{ai}, k_a — агротехнічні коефіцієнти зміни результату концентрації за підгалуззями та в цілому по зерновиробництву; k_n — погодно-кліматичний коефіцієнт зміни результату концентрації; Y_i, Y — результати концентрації (урожайність тощо) за підгалуззями та в цілому.

Знак « \times » у цих виразах указує на взаємний і прямий вплив територіальної та ресурсної складників концентрації, а також його агротехнічних і погодно-кліматичних умов (як основи S і кореляційних множників R, k_a, k_n) на формування результативної складової Q .

Зовнішні зв'язки і обмеження системи концентрації:

а) у територіальному складнику:

$$S_i \leq S^* - S_0 - \sum S_{i-1} + \Delta S_i; S \leq S^* - S_0 + \Delta S,$$

де: S^* — територіальна концентрація виробництва у підприємстві; S_0 — територіальна концентрація інших галузей землеробства; $\Delta S_i, \Delta S$ — частини невикористаних земельних масивів підприємства, які можуть бути залучені у підгалузі та зерновиробництво в цілому;

$$R_i \leq \frac{R^* - R_0 \cdot D_0 - \sum R_{i-1} \cdot D_{i-1} + \Delta Z_i}{D_i}; \quad R \leq \frac{R^* - R_0 \cdot D_0 + \Delta Z}{D} \cdot \frac{D}{S}$$

де: R^* – ресурсна концентрація виробництва підприємства; R_0 – ресурсна концентрація інших галузей, крім зерновиробництва; D_0 – частка інших галузей у територіальній концентрації; D_i , D – частки підгалузей і всього зерновиробництва у територіальній концентрації; ΔZ_i , ΔZ – можливі обсяги залучення ресурсів зі сторони у підгалузі та зерновиробництво в цілому;

в) у результативному складнику:

$$Q_i \leq M_i; \quad Q \leq M,$$

де: M_i , M – частки підгалузей та всього зерновиробництва підприємства на ринку зерна у натуральному вимірі.

Основними умовами оптимальності системи концентрації повинні бути максимум продуктивності зерновиробництва та мінімум собівартості продукції, які відповідають головній меті підприємства. За критерій оптимальності слід брати не всі умови одночасно, а лише найголовнішу з них і вирішувати задачу не як багатокритеріальну, а як однокритеріальну, що значно полегшує розрахунок.

Користуючись ними можна визначати *оптимальні* і *раціональні* розміри концентрації, під якими слід розуміти такі, що забезпечують екстремальні значення умов та близькі до них, які можуть бути реалізованими в умовах конкретного підприємства.

Наведений аналог концентрації свідчить, що результативна підсистема та її масштаби є наслідком дії двох інших підсистем – територіальної й ресурсної, а також впливу погодно-кліматичних та інших умов. Тому неможливо визначити оптимальні розміри результативного складника без фіксації параметрів інших компонентів та умов. Оптимальні розміри результативної підсистеми можна встановити лише після попереднього знаходження оптимальних значень двох інших, а також при наявності прогнозу про погодні умови та попит на зерновому ринку.

Рівень ресурсної підсистеми концентрації розглядається як певний множник у формуванні питомих розмірів (щільності) результативної підсистеми. Він залежить від виробничого потенціалу підприємства та його можливостей щодо залучення додаткових ресурсів. Науковими установами обґрунтовано рекомендації щодо потреби різних ресурсів для зерновиробництва залежно від запланованого рівня урожайності та агротехніки. Тому немає нагальної потреби у проведенні повторних досліджень і можна скористатися існуючими розробками [3].

Територіальна підсистема вважається основою у формуванні поля концентрації, його ширини і сумарних розмірів ресурсного та результативного складників. Порівняно з іншими підсистемами розміри її стабільні, але просторово й економічно обмежені територіальною концентрацією підприємства та зростанням витрат при відхиленні від оптимального значення.

Найкращі розміри територіальної концентрації можна визначити лише за допомогою спеціальних

економіко-математичних методів [1; 6–8], які, виходячи із заданого критерію, дають змогу знаходити оптимальні значення. За цей критерій доцільно прийняти мінімум собівартості продукції, що є найдоступнішим показником, який характеризує співвідношення рівнів ресурсного і результатного складників концентрації.

Таким чином, задача оптимальної концентрації зводиться до вирішення більш вузької та детермінованої задачі – знаходження розмірів територіальної концентрації зерновиробництва, які забезпечують мінімум собівартості продукції. Отже, необхідно знайти оптимальний план

$\{S_1, S_2, \dots, S_i, S\}$ *opt*, при якому $\{C_1, C_2, \dots, C_i, C\} \rightarrow \min$, де: C_1, C_2, \dots, C_i, C – повна собівартість 1 ц продукції за підгалузями і в цілому по зерновиробництву.

На основі знайденого оптимального плану територіальної концентрації, зв'язків та обмежень системи концентрації можна визначити оптимальні або раціональні розміри усіх її підсистем та елементів.

Для знаходження оптимального плану територіальної концентрації скористаємося методами статистико-математичного моделювання та оптимізації, які передбачають побудову моделей, за допомогою яких можна відтворити зв'язки між розмірами територіальної концентрації і собівартістю продукції та дослідити оптимум. Розробка таких моделей здійснюється на базі даних статистичного спостереження.

Для виключення впливу на собівартість (C) усіх інших факторів її формування (R, k_a, k_n, Y), крім територіальної концентрації (S), приводимо собівартість до прийнятого базового рівня урожайності за формулами:

$$C'_i = C''_i / K'_{yi}; \quad C' = C'' / K'_y,$$

де: C'_i, C' – повна собівартість 1 ц продукції i -ї підгалузі та всього зерновиробництва приведена до базового рівня урожайності, грн; C''_i, C'' – ж те саме, за даними статистичного спостереження, грн; K'_{yi}, K'_y – коефіцієнти приведення собівартості до базового рівня, що обчислюються діленням базових урожайностей на урожайності за даними спостереження.

Зведена вибіркова інформація перевіряється на відповідність встановленим вимогам щодо статистико-математичного моделювання та репрезентативності. Приступаючи до моделювання, попередньо на основі групування і графічного методів встановлюється аналітична форма зв'язків між концентрацією і собівартістю продукції. Як підтверджує проведений аналіз, кожен такий зв'язок може бути представлений у лінійній та нелінійній степенево-параболічній формах, які відповідно (меншою й більшою мірою точно) його відтворюють. Отже, *загальний вигляд* моделей концентрації зерновиробництва буде такий:

$$\tilde{C}'_i = C_i - A_1 \cdot S_i - A_2 \cdot S + B; \quad \tilde{C}' = C - A_1 \cdot S_i + A_2 \cdot S^m - A_3 \cdot S + A_4 \cdot S^n + B;$$

$$\tilde{C}' = C - A_1 \cdot S + B; \quad \tilde{C}' = C - A_1 \cdot S + A_2 \cdot S^n + B,$$

де: \tilde{C}'_i, \tilde{C}' – результативні показники моделей: повна собівартість 1 ц продукції i -ї підгалузі та всього зерновиробництва, грн; S_i, S – факторні показники

моделей: територіальна концентрація i -ї підгалузі та всього зерновиробництва, га; Π_p, Π — константи моделей: середня ціна 1 ц продукції i -ї підгалузі та всього зерновиробництва, грн; A_1, A_2, A_3, A_4, B — параметри моделей; m, n — показники степеня.

Побудова моделей у *числовому вигляді* здійснюється на комп'ютері за спеціальною програмою з використанням підготовленої вибіркової інформації. За допомогою критеріїв Стьюдента і Фішера оцінюється їх достовірність. Для кожного зв'язку з усіх достовірних моделей залишається по дві: *лінійна*, яка з меншою точністю відтворює зв'язок, але легко піддається економічній інтерпретації; *нелінійна* — з показниками степеня m і n , при яких вона найточніше описує зв'язок.

Для усунення впливу зміни цінового чинника побудовані моделі доцільно переформатувати у *стандартний вигляд*:

$$\check{C}_i = 1 - a_1 \cdot S_i - a_2 \cdot S + b; \check{C}_i = 1 - a_1 \cdot S_i + a_2 \cdot S_i^m - a_3 \cdot S + a_4 \cdot S^n + b;$$

$$\check{C} = 1 - a_1 \cdot S + b; \check{C} = 1 - a_1 \cdot S + a_2 \cdot S^n + b,$$

де: \check{C}_i, \check{C} — результативні показники моделей в стандартизованих умовах (у відносних одиницях — в. од.); $1, a_1, a_2, a_3, a_4, b$ — константа і параметри моделей у цих умовах, які розраховуються шляхом по членного ділення реальних моделей на їхню константу (Π_p, Π).

Виходячи із залежності між повною собівартістю, ціною та прибутком ($C = \Pi - P$), можна отримати відповідні моделі й для прибутку:

$$\check{P}_i = a_1 \cdot S_i + a_2 \cdot S - b; \check{P}_i = a_1 \cdot S_i - a_2 \cdot S_i^m + a_3 \cdot S - a_4 \cdot S^n - b;$$

$$\check{P} = a_1 \cdot S - b; \check{P} = a_1 \cdot S - a_2 \cdot S^n - b,$$

де: \check{P}_i, \check{P} — результативні показники моделей у стандартизованих умовах: прибуток на 1 ц продукції, відповідно i -ї підгалузі та всього зерновиробництва, в. од.

Переформування стандартних моделей у *реальні*, характерні для конкретних умов концентрації здійснюється за такими формулами:

$$\check{C}_i^\circ = \Pi_i^\circ \cdot K_{yi}^\circ \cdot \check{C}_i; \check{P}_i^\circ = \Pi_i^\circ - \check{C}_i^\circ; \check{C}^\circ = \Pi^\circ \cdot K_y^\circ \cdot \check{C}; \check{P}^\circ = \Pi^\circ - \check{C}^\circ;$$

де: $\check{C}_i^\circ, \check{P}_i^\circ, \check{C}^\circ, \check{P}^\circ$ — результативні показники моделей у реальних умовах, грн; Π_i°, Π° — середня ціна 1 ц продукції i -ї підгалузі та всього зерновиробництва в реальних умовах, грн; K_{yi}°, K_y° — коефіцієнти приведення до реальної урожайності, що визначаються діленням базових урожайностей на урожайності в реальних умовах.

За допомогою лінійних моделей можна проводити *статистико-математичний аналіз* концентрації зерновиробництва. Зокрема, використовуючи коефіцієнти моделей (a_1, a_2 або A_1°, A_2°) визначаємо ступінь впливу відповідного фактора (S_i, S) на результативні показники у відносних ($\check{C}_i, \check{C}, \check{P}_i, \check{P}$) або абсолютних ($C_i^\circ, C^\circ, \Pi_i^\circ, \Pi^\circ$) величинах та напрям зв'язку. Зі зміною окремого фактора на одиницю результативний показник зміниться на відповідний коефіцієнт; якщо коефіцієнт має позитивний знак, то зв'язок прямий, якщо від'ємний — обернений.

На базі нелінійних моделей можна здійснювати *статистико-математичне прогнозування та оптимізацію* концентрації. Підставляючи у ці моделі

конкретні значення показників-факторів (S_i°, S°), прогнозуємо очікувані значення результативних показників — повну собівартість (C_i°, C°), прибуток (Π_i°, Π°) та рентабельність продукції (P_i°, P°). Дослідивши моделі на оптимум знаходимо:

$$S_{i \text{ opt}} = m \sqrt[m-1]{\frac{a_1}{a_2 \cdot m}}; \quad S_{\text{ opt}} = n \sqrt[n-1]{\frac{a_1}{a_2 \cdot n}},$$

де: $S_{i \text{ opt}}, S_{\text{ opt}}$ — оптимальний розмір територіальної концентрації i -ї підгалузі та всього зерновиробництва, га.

Висновки:

1. Концентрацію зерновиробництва доцільно подавати як систему у вигляді логіко-математичного аналога, що дає змогу глибоко проникнути в природу оригінала та розробити методологію її раціонального формування.

2. Результативна підсистема концентрації є наслідком дії територіального і ресурсного складників та інших умов. Її оптимальні розміри можна визначити лише після знаходження розмірів цих двох складників.

3. Ресурсна підсистема виступає множником у формуванні питомих розмірів результативної підсистеми, розміри якої залежать від запланованої урожайності та агротехніки.

4. Територіальна підсистема є основою формування ресурсного і результативного складників. Задача раціональної концентрації зводиться до знаходження оптимальних розмірів територіального складника.

В перспективі подальших досліджень у цьому напрямі необхідна розробка числових моделей концентрації зерновиробництва для регіонів України.

Використані джерела

1. Дружинин Н. К. Основные математико-статистические методы в экономических исследованиях / Дружинин Н. К. — М.: Статистика, 1968. — 289 с.
2. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / [Бойко В. І., Лебідь Є. М., Рибка В. С. та ін.]; за ред. В. І. Бойка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 400 с.
3. Економічний довідник аграрника / [за ред. Ю. Я. Лузана, П. Т. Саблука]. — К.: Преса України, 2003. — 800 с.
4. Заметин И. И. К вопросу о специализации сельского хозяйства / И. И. Заметин, П. П. Перцев. — М.: Мысль, 1970. — 412 с.
5. Канівський П. К. Специалізація сільськогосподарських підприємств: моногр. / Канівський П. К. — К.: ІАЕ, 2005. — 348 с.
6. Пастернак П. П. Системное моделирование экономических процессов в АПК / Пастернак П. П. — М.: Агропромиздат, 1985. — 371 с.
7. Статистическое моделирование и прогнозирование / [под ред. А. Г. Гранберга]. — М.: Финансы и статистика, 1990. — 383 с.
8. Трегубов К. Г. Математические методы анализа производственных взаимосвязей в сельском хозяйстве / Трегубов К. Г. — М.: Колос, 1972. — 172 с.
9. Чайнов А. В. Крестьянское хозяйство: избр. тр. / Чайнов А. В. — М.: Экономика, 1989. — 492 с.
10. Чмирь С. М. Формування та розвиток зернового господарства України: моногр. / Чмирь С. М. — К.: Аграрна наука, 2007. — 376 с.

ВАЖЛИВА ОЦІНКА АГРАРНОЇ РЕФОРМИ В ПЕРІОД «ЗЛАМАНОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ»

Потреба будь-якої країни в аграрній реформі виникає, як правило, в період кардинальних суспільних трансформацій, наслідки яких для народу цієї країни мають доленосне історичне значення. Вона є серцевиною соціально-економічних перетворень і визначає їх успіх.

Оскільки аграрна реформа спрямовується на зміну характеру земельних і майнових відносин та усталених форм господарювання, її хід і наслідки оцінюються в суспільстві неоднозначно. Одні групи суб'єктів втрачають, інші — набувають право власності на землю. Частина людей буде задоволена наслідками реформи, інша — навпаки. Проте має бути позитивний суспільний баланс вигод і втрат. Перевищення суспільних вигод над втратами характеризує загальну користь від проведених реформ. При цьому важливо щоб чисті вигоди поширювалися на максимальну кількість членів суспільства.

Зазначене безпосередньо стосується аграрних трансформацій, що відбулися в Україні за останні 20 років. Стосовно характеру та наслідків цієї реформи досі не вщухають дискусії, під час яких раз у раз виникають запитання: чи вірно обрано напрям реформи та її механізми; чому сучасний стан соціально-економічного розвитку села не відповідає очікуванням; хто має відповідати за прорахунки, а також чи можна за такий історично короткий період однозначно і об'єктивно оцінити наслідки аграрної реформи?

Пересічний громадянин, а нерідко й фахівець не завжди зможе дати узагальнюючу оцінку аграрній реформі. Навіть прямі учасники цієї реформи нерідко піддаються сумнівам та роздумам. У зв'язку з цим важливо почути найбільш кваліфіковані визначення, особливо з перших уст. Такі оцінки нещодавно з'явилися у сьомому розділі «Земля і село: суперечності реформи» (стор. 372–477) книги Президента України 1994–2004 рр. Леоніда Даниловича Кучми «Зламани десятиліття»,* який у цей період очолював державне керівництво аграрною реформою в Україні.

Автор видання є найбільш інформованою особою стосовно цілей, завдань, механізмів реалізації та наслідків аграрної реформи. Щоб повніше уявити собі зміст цієї реформи, він побував на двох засіданнях Вченої ради Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» Національної академії наук України, з інтересом слухав виступи провідних вчених Інституту і задавав запитання щодо змісту та механізмів запропонованих, так званих, «десяти кроків реформи».

Висвітлення матеріалу з аграрної реформи у книзі Леоніда Даниловича спонукало очевидно не лише бажання осмислити процес реформи, а й відповіді на звинувачення та закиди щодо її негативних наслідків.

Матеріал розділу викладено на 104 стор. видання з виділенням вступу і 7 таких підрозділів: 7. 1 — «Землю селянам! А що далі?»; 7. 2 — «Від колгоспів до приват-

госпів»; 7. 3 — «Замість парцеляції — латифундація»; 7. 4 — «Замість ринку землі — базар»; 7. 5 — «Аграрний ринок і бізнес»; 7. 6 — «Держава і селяни»; 7. 7 — «Село минулого і майбутнього».

На початку Л. Д. Кучма розкриває історичні аспекти аграрних реформ в Україні, а від них переходить до сучасності. Його основну думку характеризує відповідь на запитання — «Землю селянам! А що далі?». Автор впевнений, що паювання землі треба було здійснити на користь селян, включаючи працівників соціальної сфери села, а подальша видача державних актів на право приватної власності на земельні ділянки було вірним «кроком аграрної реформи». Тому Леонід Данилович вважає, що українська аграрна реформа була найкраща серед країн СНД. Водночас він зазначає, що у ході аграрної реформи мали місце «перекручення, помилки і зловживання» (стор. 374). Досі не створено ефективного механізму захисту приватної власності. Відсутній державний контроль земельних і майнових паїв під виглядом оренди та за вторинним ринком корпоративних прав на активи сільськогосподарських структур, зокрема на права оренди земельних і майнових паїв (стор. 399–400).

Автор проявляє стурбованість загрозами, що нині виникають стосовно землі, зокрема наявності величезного, за його оцінками на 800 млрд грн, тіншового ринку землі (стор. 410), масового проникнення іноземних компаній на «чорний ринок земельних паїв» (стор. 410) і гігантманії у сфері користування агрохолдингами землею (стор. 412). Влада за останні 5 років нічого не зробила, щоб зупинити цей процес або обезпечити його. З огляду на зовнішні загрози, що починають проявлятися на світовій арені, у праці прогнозується майбутній контроль над розподілом української землі багатих країн Сходу та Азії (стор. 410), боротьба за який вже розпочалася (стор. 422).

Л. Д. Кучма цілком слушно звертає увагу, що право власності на землю не може бути абсолютним (стор. 414). Незавершеність реформи полягає в тому, що після запровадження приватної власності на землю не було введено режиму регулювання користуванням і розпорядженням нею, що передбачалося ідеологією аграрних реформ (стор. 415). Головним регулятором має бути земельний банк, який поки що не створено (стор. 423).

На думку автора, наявність мораторію на купівлю—продаж сільськогосподарських земель відповідає політико-ідеологічним інтересам комуністів і соціалістів, тіншовим обороткам олігархічно-бізнесових структур і консервативному аграрному лобі (стор. 425). Тому мораторій необхідно замінити «дозованим» ринком землі (стор. 430). Хоча ринок сам складе ціну землі, на його старті необхідно задати вірні орієнтири (стор. 420).

У характеристиці аграрного ринку і бізнесу проводиться наскрізна думка, що розвиток аграрного ринку

* Кучма Л.Д. Зламани десятиліття / Леонід Данилович Кучма. — К. : Інформаційні системи, 2010. — 559 с.

має передбачати не лише вільне ціноутворення, а й дійове державне регулювання, антимонопольний контроль цін та ефективну державну підтримку ринкового середовища (стор. 437). Проте в Україні практично відсутня біржова торгівля аграрною продукцією (стор. 439).

З огляду на роль України в експорті зерна Леонід Данилович висловлює цікаву думку про доцільність створення світового зернового пула (стор. 440–442), у якому б Україна відіграла одну з ключових ролей.

Характеризуючи взаємовідносини держави і селян, Л. Д. Кучма звертає увагу на проблему цінового диспаритету, а також на те, що вона має загальносвітових характер (стор. 445). Це звучить як виправдання, бо заходами щодо послаблення цінового диспаритету системно жодний уряд чи Президент України результативно не займався. Стосовно вирішення цього питання в ННЦ «Інститут аграрної економіки» було підготовлено відповідні Укази Президента України, проект Закону України, доповідні записки, аналітичні та інші матеріали.

Разом з тим, у роботі дається позитивна оцінка заходів щодо покращення фінансового стану сільськогосподарських підприємств. А це дійсно були суттєві заходи щодо списання їх боргів перед державою, зниження податкового навантаження шляхом введення фіксованого податку та спрощення механізму оподаткування. Ці заходи здійснені за часів президентства Л. Д. Кучми в період перед реорганізацією КСП. З цією метою в ННЦ «Інститут аграрної економіки» під керівництвом автора цього коментарю було підготовлено постанову «Про особливості проведення санації підприємств агропромислового комплексу», прийняту Кабінетом Міністрів України 16 червня 1998 р. за № 922. Реалізація цієї Постанови принесла помітні економічні результати й дала змогу подолати нижню точку рецесії.

Автор вірно звертає увагу на технічну кризу і високу вартість кредитів. Для вирішення цих проблем було створено відповідні механізми, зокрема кредитної і бюджетної підтримки, що зросла у 5 разів.

Тим, хто наголошує на негативному для села характері аграрної реформи, Л. Д. Кучма відповідає, що проблеми села давні, вони були і загострювалися як до реформ, так і після них. Найбільших втрат зазнають капіталомісткі сектори з низькою нормою прибутку. У зв'язку з цим пропонується посилити інвестиційну підтримку соціально-економічного розвитку сільських територій. Висуваються цікаві думки щодо необхідності розробки загальнодержавної програми «Дорога з твердим покриттям — до кожного селянського двору» (стор. 473) а, також людського капіталу. Такі думки є наслідком еволюції бачення Леонідом Даниловичем проблем розвитку держави та її аграрного сектору, бо за часів, коли він займав посаду Президента України, відповідальні працівники його адміністрації на зустрічі Президента з аграрниками заявляли, що у Франції фермери самі будували сільські дороги, а отже вимоги щодо збільшення фінансування розвитку шляхової мережі на селі не обгрунтовані. Нині він пропонує здійснити заходи, які можуть стати основою оновлення держави. Важливо, щоб нинішні вищі посадові особи держави враховували цю та інші слушні думки колишнього Президента України.

Стосовно назв аграрного розділу книги Л. Д. Кучми «Земля і село: суперечності реформ» слід зазначити, що вони вірно відображають його глибинний зміст. Дійсно, пік реформ співпав з моментом, який можна назвати «на зламі десятиліть». У цей період здійснено заміну залишків колективної власності. Ця заміна відбулася швидко, бо ті, хто отримував вигоди, її чекали і були готові до сприйняття.

Повертаючись до думки про показник ефективності реформи, висловленої на початку цього коментарю, слід зазначити, що за результатами аграрної реформи земля і майно було розділено серед максимальної кількості громадян. Вони стали власниками капіталу. Проте через відсутність механізмів, що мали б забезпечувати нормальний кругообіг і обіг капіталу в економічному процесі, його обсяг з часом не те що зріс, а, навпаки, скоротився. Так, земля масово втрачає родючість, а майно спільної часткової власності селян практично зникає. Їх вигоди, що фактично знаходяться на рівні 2–3 % від грошової оцінки землі та 1 % вартості орендованого майна незначні та недостатні. Тому для селян аграрна реформа не досить ефективна. Їх вигоди перетікають до орендарів, зернотрейдерів і експортерів. Загальний же ефект для суспільства від аграрної реформи є, але його рівень міг би бути значно більший, якби економічні відносини щодо власності та розподілу кінцевого продукту було б врегульовано на належному рівні. Тому в назві розділу вірно зазначено про суперечність реформ.

Реорганізація КСП і передача земель у приватну власність громадян була ознакою, після якої світова спільнота визнала Україну державою з ринковою економікою. В аграрну сферу почали активно здійснювати інвестиції. Їх середньорічні темпи приросту у 2001–2008 рр. були надзвичайно високі — 30 % по всіх інвестиціях і 60 % — по прямих іноземних інвестиціях у сільське господарство. Агропромислові формування на світових фондових ринках залучили понад 1,7 млрд дол. США. Підвищилася ефективність вкладень. Слід очікувати, що з подоланням наслідків фінансової кризи 2009–2010 рр. процеси інвестиційного розвитку аграрної сфери відновляться, а надалі будуть такими ж активними, як у докризовий період.

Проте оптимізм щодо перспектив економічного розвитку є передчасним, якщо не буде розв'язано проблем розвитку виробничої та соціальної інфраструктури села, малого і середнього агробізнесу, а також подолано незадовільний стан земельних відносин, що більшості селян загрожуватиме втратою ними права власності на земельні ділянки, а отже й потенційного джерела доходів.

Сильне село апріорі потрібне суспільству. Тому всім суб'єктам державної влади й управління слід шукати шляхи для пом'якшення або усунення впливу негативних чинників у соціально-економічному розвитку села, надання поштовху цьому розвитку, а також упередження майбутніх загроз від небажаних форм володіння, користування і розпоряджання сільськогосподарськими землями. Стає очевидним, що досвід колишнього Президента України Леоніда Даниловича Кучми, викладений у авторській книзі «Зламане десятиліття» буде для цього надзвичайно корисним.

М. І. Кісіль,

*канд. екон. наук, ст. наук. сп.,
завідувач відділу інвестицій*

ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України

Голік С. І. Современное состояние и перспективы развития внешнеэкономической деятельности на рынке зерновых / С. І. Голік // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 23–24

Проведено исследование современного состояния внешнеэкономической деятельности на рынке зерновых. Проанализирована ценовая политика и вклад Украины в улучшение экспортных операций с зерном.

Цимбал В. А. Состояние и направления формирования и развития рынка овцеводческой продукции в Украине / В. А. Цимбал, Т. А. Скоромцова // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 25–27

В статье рассматриваются основные проблемы структурной перестройки отрасли овцеводства на рыночные условия, которые привели к ее упадку и общие направления восстановления и последующего развития на принципах кооперации и интеграции.

Бойко Л. Н. Социальные стандарты и их соотношения в сельском хозяйстве Украины / Л. Н. Бойко // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 28–31

Рассмотрено социальные стандарты в Украине и проанализировано их соотношение с номинальной заработной платой. Оценено состояние соблюдения основных социальных стандартов в сельском хозяйстве. Акцентировано внимание на социальных аспектах земельной реформы.

Черемисина С. Г. Тенденции развития виноградо-винодельческой отрасли в АР Крым / С. Г. Черемисина, Д. В. Шиян // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 32–36

Проанализировано современное состояние виноградарства в АР Крым. Установлены тенденции развития сырьевой базы виноделия в разрезе районов и динамика производства винодельческой продукции. Определен уровень внешнеэкономической деятельности виноградо-винодельческой отрасли. Предложены основные направления ее стабилизации и повышения эффективности.

Панасенко Г. В. Оценка расходов денежных средств и затрат труда на выращивание фундука / Г. В. Панасенко // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 37–38

Проведен анализ и определено капитальные расходы на создание промышленных насаждений фундука, затраты средств на производство орехов и затраты труда при выращивании культуры.

Придко А. А. Эколого-экономические аспекты производства качественных и безопасных продуктов детского питания в Украине / А. О. Придко // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 39–42

Представлен анализ законодательных и литературных источников относительно производства качественной и безопасной продукции детского питания. Рассматриваются эколого-экономические аспекты проблемы развития производства органической продукции в Украине.

Леонет В. В. Эколого-экономические особенности усовершенствования землеустройства землепользования сельскохозяйственных предприятий / В. В. Леонет // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 43–44

Обосновывается необходимость усовершенствования процесса проведения землеустроительных работ для формирования рационального землепользования новообразованных сельскохозяйственных предприятий рыночного типа.

Загвоский Я. Д. Развитие личных крестьянских хозяйств региона / Я. Д. Загвоский, И. С. Ильчишын // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 45–46

Проанализировано развитие и эффективность деятельности личных хозяйств населения Самбирского района Львовской области.

Ходаковская Л. А. Организация внутрихозяйственного расчета в сельскохозяйственных предприятиях / Л. А. Ходаковская // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 47–50

В статье рассматриваются методические основы внедрения внутрихозяйственного расчета в сельскохозяйственных предприятиях. На основе опыта сельскохозяйственного производственного кооператива «Батькивщина» Котельевского района Полтавской области доказывается возможность использования в нынешних условиях не только внутрихозяйственного расчета, но и частично уже забытой хозяйственной практикой чековой формы расчетов.

Golik S. I. The Modern being and prospects of development of foreign economic activity in the market of grain-growing / S. I. Golik // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 23–24

Research of the modern state of foreign economic activity is conducted at the market of grain-growing. A price policy and investment of Ukraine is analysed on the relation of improvement of export operations on grain.

Tsimbal V.A. Consisting and directions of forming and market of sheep-breeding products development is of Ukraine / V. A. Tsimbal, T. O. Skoromtsova // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 25–27

In the article the basic problems of structural alteration of industry of the sheep breeding are examined on market conditions which resulted in its decline and general directions of recreation and subsequent development on principles of co-operation and integration.

Boiko L. N. Social standards and their correlations are in agriculture of Ukraine / L. N. Boiko // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 28–31

Considered social standards in Ukraine and their correlation is analysed with a nominal salary. The state of observance of basic social standards is appraised in agriculture. Attention is accented on the social aspects of the landed reform.

Cheremisina S. G. Tendencies of development of vine making industry in are Crimea / S. G. Cheremisina, D. V. Shiyani // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 32–36

The article examines the current state of viticulture Crimea. Analyzed the trends of degradation of raw materials in the context of winemaking regions of Crimea. Evaluate the dynamics of the production of wine production by species, given the comprehensive assessment of foreign economic activity of wine-making industry in today's economic conditions. The basic directions to stabilize the wine growing and improving the industry.

Panasenko G. V. Estimation of charges of money and expenses of labour on growing of filbert / G. V. Panasenko // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 37–38

An analysis is conducted and the estimation of capital charges is given on creation of the industrial planting of filbert, charges of assets on the production of nuts and expenses of labors at growing.

Priadko A. A. Ecologic-economical aspects of qualitative and safe children's nutrition products' production in Ukraine / A. A. Priadko // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 39–42

The article presents the analysis of legislative and literary data as for production of qualitative and safe children's nutrition products. Ecologic-economical aspects about problem of development organic products' production in Ukraine are considering.

Leonets V. V. Ecology-economic huskies features of improvement of organization of the use of land of land-tenure of agricultural enterprises / V. V. Leonets // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 43–44

In the article the necessity to improve the implementation of land survey works in the process of development of land using of newly formed market type agricultural enterprises is grounded.

Zagvoyskiy Y. D. Development of the personal peasant economies of region / Y. D. Zagvoyskiy, I. S. Ilchishyn // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 45–46

Development and efficiency of activity of the personal economies of population of Sambirskiy of district of the Lviv area is analyzed.

Khodakovska L. A. Organization of the within the enterprises of settling is in agricultural enterprises / L. A. Khodakovska // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 47–50

In the article methodical bases of introduction of the within the enterprises of settling are examined in agricultural enterprises. On the basis of experience of agricultural productive cooperative store «Batkivshchina» Kotelnaya to the district of the Poltava area is possibility of the use in the present terms of not only the within the enterprises of settling, but also partly already forgotten by economic practice of check form of settling.

Гудзь Ю. Ф. Тенденции и проблемы развития малых предприятий пищевой промышленности / Ю. Ф. Гудзь // *АгроИнКом*. – 2010. – № 10–12. – С. 51–54

Проанализировано состояние и установлены проблем развития малых предприятий пищевой промышленности на примере Волынской области. Рассмотрены общие структурные показатели и обоснованы мероприятия по решению имеющихся проблем.

Беленький А. Ю. Аграрный сектор Республики Молдова / А. Ю. Беленький // *АгроИнКом*. – 2010. – № 10–12. – С. 55–56

В статье рассмотрена динамика изменений производства растениеводческой и животноводческой продукции за 1992–2007 годы.

Мних А. М. К вопросам стратегической деятельности государства в управлении государственным долгом / А. М. Мних // *АгроИнКом*. – 2010. – № 10–12. – С. 57–59

В статье проанализированы основные недостатки долговой стратегии Украины и предложены направления ее совершенствования. Доказано, что особое внимание необходимо уделить усовершенствованию нормативных актов Украины для законодательного закрепления главных положений долговой стратегии. Рассмотрены основные теоретические и практические подходы к определению приоритетов в долговой политике государства.

Полуляхова О. А. Проблемы и перспективы развития кредитных союзов в Украине / О. А. Полуляхова // *АгроИнКом*. – 2010. – № 10–12. – С. 60–62

В статье проанализированы теоретические аспекты сущности и особенностей деятельности кредитных союзов. Определено место и значение кредитных союзов в финансово-экономической системе Украины, выявлены основные недостатки их деятельности. Обоснована необходимость дальнейшего развития кредитной кооперации в селе, как действенного механизма финансирования хозяйственной деятельности и способа решения социально-экономических проблем в сложный для аграрной экономики Украины период.

Витвицка О. Д. Роль коммерциализации инновационной продукции в обеспечении развития экономики / О. Д. Витвицка // *АгроИнКом*. – 2010. – № 10–12. – С. 63–66

Обсуждены особенности и методы трансферта и коммерциализации инновационной продукции в Украине и странах мира. Раскрыта их роль в обеспечении инновационного развития экономики.

Шило С. В. Предпосылки внедрения эколого-экономического управления инновационной деятельностью в АПК / С. В. Шило // *АгроИнКом*. – 2010. – № 10–12. – С. 67–68

В статье раскрыты основные причины ухудшения экологической ситуации в сельском хозяйстве. Очерчено состояние и интенсивность направленности инноваций на их решение. Показано главные причины и предпосылки для развития эколого-экономического управления инновационной деятельностью в АПК.

Шумский А. В. Эффективность инновационного обеспечения развития виноградо-винодельческой отрасли // *АгроИнКом*. – 2010. – № 10–12. – С. 69–73

Статья посвящена оценке экономической эффективности инновационных разработок и продуктов в виноградо-винодельческой отрасли. Проанализированы результаты внедрения и применения в пищевой промышленности Украины новейших технологий, разработанных в НИ-ВиВ «Магарач», оценены производственные показатели виноградо-винодельческих предприятий до и после внедрения научно-технической продукции. Предложены основные направления по повышению эффективности внедрения инновационных продуктов.

Россоха В. В. Синергетический эффект стоимости при корпоративном слиянии и поглощении / В. В. Россоха, Е. П. Осетрова // *АгроИнКом*. – 2010. – № 10–12. – С. 74–76

Рассматриваются вопросы относительно определения эффекта синергии как инструмента отбора перспективных операций по слиянию и поглощению предприятий. Отражена сущность понятия «синергия», его происхождения, характерные особенности и виды синергии, методические подходы ее оценивания.

Духницкий Б. В. Законодательное регулирование деятельности международных компаний / Б. В. Духницкий // *АгроИнКом*. – 2010. – № 10–12. – С. 77–78

Gudz' Yu. F. Tendencies and problems of development of small enterprises of food industry / Yu. F. Gudz' // *AgroInKom*. – 2010. – № 10–12. – P. 51–54

In the article the analysis of the state and problems of development of small enterprises of food industry is carried out in the Volhynia area. General structural indexes and grounded subsequent measures are considered on the decision of present problems.

Bilenkiy O. Yu. Agriculture of the Republic Moldova / O. Yu. Bilenkiy // *AgroInKom*. – 2010. – № 10–12. – P. 55–56

In the article the dynamics of the production's change of plant and stock-breeding during 1992–2007 years are discussed.

Mnykh A. M. To the questions of strategic activity of the state in a management a national debt / A. M. Mnykh // *AgroInKom*. – 2010. – № 10–12. – P. 57–59

In the article the basic lacks of promissory strategy of Ukraine are analysed and directions of its improvement are offered. It is well-proven that the special attention must be spared to the improvement of normative acts of Ukraine for the legislative fixing of main positions of promissory strategy. The basic theoretical and practical going is considered near determination of priorities in the promissory policy of the state.

Polulyakhova O. A. Problems and prospects of development of credit unions are in Ukraine / O. A. Polulyakhova // *AgroInKom*. – 2010. – № 10–12. – P. 60–62

In this paper were analyzed theoretical aspects of the nature and characteristics of credit unions. The place and importance of credit unions in financial and economic system of the Ukraine, revealed major shortcomings of their work. Necessity of further development development of credit cooperatives in rural areas as an effective mechanism for finansikal ekonomik activity and means of solving social and economic problems in the complex for the agrarian economy of the Ukraine period.

Vitvitska O. D. A role of commercialization of innovative products is in providing of development of economy / O. D. Vitvitska // *AgroInKom*. – 2010. – № 10–12. – P. 63–66

Features and methods of transfer and grounded commercialization of innovative products in Ukraine and world countries. Their role is exposed in providing of innovative development of economy.

Schylo S. V. Preconditions of introduction of ecology-economic management innovative activity are in APK / S. V. Schylo // *AgroInKom*. – 2010. – № 10–12. – P. 67–68

The article deals a problem of degradation ecology situation in agrosphere. The condition and intension of innovation directivity is represented. It shows basic reasons end backgrounds of ecology-economy management of innovative activity in aerosphere development.

Shumskiy A. V. Efficiency of innovative providing of development vine-wined industries / A. V. Shumskiy // *AgroInKom*. – 2010. – № 10–12. – P. 69–73

The article is devoted the estimation of economic efficiency of innovative developments and products in vine-making industry. Results are analyzed of introduction and application in food retail industry of Ukraine of the newest technologies, developed in NIVW «Magarach», the production indexes of vine-wined production enterprises are appraised before and after introduction of scientific and technical production. Basic directions are offered on the increase of efficiency of introduction of innovative products.

Rossokha V. V. Synergistically effect of cost is at corporate confluence and absorptions / V. V. Rossokha, E. P. Osetrova // *AgroInKom*. – 2010. – № 10–12. – P. 74–76

Questions are examined in relation to determination of effect of synergy as instrument of selection of perspective operations on confluence and absorption of enterprises. Essence of concept «synergy», his origin, characteristic features and types of synergy, methodical approaches of its evaluation, is reflected.

Dukhnitskiy B. V. Legislative regulation of activity of international companies / B. V. Dukhnitskiy // *AgroInKom*. – 2010. – № 10–12. – P. 77–78

В статье рассмотрены правовые основы деятельности транснациональных корпораций. Приведены законодательные акты и их основные положения, которые действовали в разное время в этой сфере и выражали интересы иницирующей стороны. Описаны международные организации, которые регулируют отношения между ТНК и принимающими странами по защите инвестиций. Определено место Украины в этих процессах.

Швиденко М. З. Концептуальные принципы построения автоматизированной системы мониторинга показателей социально-экономического развития АПК Украины / М. З. Швиденко, М. В. Мокриев // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 79–82

Обоснована объективная необходимость развития единого информационного аграрного пространства, определена цель и задачи, предложена структура и программная платформа построения автоматизированной системы мониторинга социально-экономического развития агропромышленного производства, аграрного рынка и экологии сельских территорий.

Тарасова В. В. Отраслевые уровни землеёмкости продукции сельского хозяйства Украины / В. В. Тарасова // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 83–86

Исследование посвящено углубленному изучению методологических аспектов относительно оценки уровня использования земель в Украине и конкурентоспособности продукции, усовершенствованию оценки и разработке обобщающего показателя удельной землеёмкости продукции на базе метода удельного участия.

Мрачковская Н. К. Оценка обеспечения сельскохозяйственных предприятий материально-техническими ресурсами / Н. К. Мрачковская // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 87–91

Проанализировано состояние обеспечения материально-техническими ресурсами сельскохозяйственных предприятий Житомирской области. На основе корреляционно-регрессионного анализу установлены факторы влияния на эффективность их использования.

Коваленко О. В. Институциональная модель обеспечения развития сельских кирпичных предприятий / О. В. Коваленко // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 92–95

Раскрыты практические аспекты и проблемы институционального обеспечения деятельности сельских кирпичных предприятиях в рыночной среде.

Кривенко Н. В. Альтернативные виды энергии в решении проблемы энергосбережения / Н. В. Кривенко, О. О. Гоева // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 96–97

Рассмотрена целесообразность применения геотермальных тепловых насосов в условиях энергетического кризиса и развития альтернативных источников энергии как одного из путей энергосбережения и решения энергетической проблемы.

Кривошея-Гулько И. А. Теоретико-методологические аспекты исследования сущности понятия прибыли / И. А. Кривошея-Гулько // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 98–101

Исследовано трактовку сущности понятия прибыли с позиций научных теорий в эволюционно историческом аспекте. Обобщенно научные взгляды отечественных и зарубежных ученых-экономистов относительно определения прибыли. Приведено собственное обоснование категории.

Коваленко Е. Я. Методология и методика рациональной концентрации зернопроизводства сельскохозяйственных предприятий / Е. Я. Коваленко // *АгроИнКом*. — 2010. — № 10–12. — С. 102–104

В статье изложена методология и методика рациональной концентрации зернопроизводства сельскохозяйственных предприятий.

In the article considered legal basis of activity of transnational corporations. Showed legislative acts and their substantial positions, which operated in different time in this sphere and expressed interests of initiator side. Described international organizations, which regulate relations between TNC and accepting countries about defence of investments. The location of Ukraine is determined in these processes.

Shvydenko M. Z. Conceptual principles of construction of CAS of monitoring of indexes of socio-economic development of APK of Ukraine / M. Z. Shvydenko, M. V. Mokriev // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 79–82

Objective necessity of a common information space of the Agricul-tural defined goals and objectives, the proposed structure and software platform construction of the automated system for monitoring socio-economic development of agro-industrial production, agricultural market and ecology of rural areas.

Tarasova V. V. Sectoral levels of zemlemistkosti of Ukrainian agricultural products / V. V. Tarasova // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 83–86

The research is dedicated to the in-depth study of methodological aspects of comprehensive assessment of land use in Ukraine and product competitiveness, evaluation, improving and development of generalizing indicator of product zemleyemnosti based on the specific method of participation.

Mrachkovska N. K. Estimation of providing of agricultural enterprises material and technical resources / N. K. Mrachkovska // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 87–91

The state of providing the material and technical resources of agricultural enterprises of the Zhitomir area is analyzed. On the basis of cross-correlation regressive to the analysis the factors of influence are set on efficiency of their use.

Kovalenko O. V. Providing of development of rural brickworks by an institutional model / O. V. Kovalenko // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 92–95

Practical aspects and problems of application of the institutional providing are exposed on rural brick enterprises in the reformed market environment.

Kryvenko N. V. The Alternative types of energy in the decision of problem of energy-savings / N. V. Kryvenko, O. O. Goeva // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 96–97

Expedience of application of geothermal heat-pumps is considered in the conditions of power crisis and development of alternative energy sources as one of ways of energy-savings and decision of power problem.

Krivosheya-Gun'ko I. A. Theoretic-methodologically aspects of research of category of income / I. A. Krivosheya-Gun'ko // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 98–101

In the article the interpretation of income from positions of different scientific theories in the evolutionary-historical aspect is explored. The scientific looks of domestic and foreign scientists-economists are generalized in relation to determination of category of income, which enables to comprehend economic essence of this category more exactly and on the basis of the detailed study and analysis of research materials an own ground and determination of concept of income is resulted.

Kovalenko E. Y. Methodology and methods of rational concentration of grain production of agricultural enterprises / E. Y. Kovalenko // *AgroInKom*. — 2010. — № 10–12. — P. 102–104

Methodology and methods of rational concentration of grain production of agricultural enterprises is expounded in the article.

Зміст журналу «АгроІнКом» за 2010 рік

Автор	Розділ, назва	№ жур-налу	Стор.
<i>Лобас М. Г.</i>	Місія, завдання та перспективи діяльності всесвітньої організації інтелектуальної власності	1—3	3—6
	Проект програми діяльності Уряду України	4—6	3—6
	Напрями діяльності Міністерства аграрної політики України	4—6	7—9
<i>Лобас М. Г.</i>	Міжнародні фінансові організації та їх значення для економічного розвитку країн	4—6	10—12
<i>Лобас М. Г.</i>	«Патріотичні дії» Аграрного фонду	7—9	3—5
<i>Зубець М. В.</i>	Доповідь на Загальних зборах НААН України 24 листопада 2010 року	10—12	3—12
	Проект Концепції реформи і розвитку аграрної освіти і науки в Україні	10—12	13—22
РИНОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ			
<i>Олійник О. В., Морозова Г. С.</i>	Цінова еластичність попиту і пропозиції продукції сільського господарства як чинники стабілізації галузі	4—6	13—17
<i>Шарапа О. М.</i>	Розвиток біржової торгівлі в аграрній сфері економіки України	4—6	18—23
<i>Камінський І. В.</i>	Стан виробництва та кон'юнктура ринку зернових культур в Україні	4—6	23—28
<i>Біленький О. Ю.</i>	Експорт зернових та олійних культур Республіки Казахстан	4—6	28—29
<i>Олійник В. В.</i>	Визначення конкурентоспроможності аграрних підприємств	4—6	29—31
<i>Супіханов Б. К.</i>	Експорт деяких видів продукції тваринництва Францією	7—9	6—9
<i>Голик С. І.</i>	Сучасний стан та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності на ринку зернових	10—12	23—24
<i>Цимбал В. О., Скоромцова Т. О.</i>	Стан та напрями формування і розвитку ринку вівчарської продукції в Україні	10—12	25—27
СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК			
<i>Дієсперов В. С.</i>	Селянам — бути хазяями сільських територій	1—3	7—11
<i>Крисько В. Ф.</i>	Використання кадрового потенціалу в контексті сільського розвитку	1—3	12—17
<i>Черемісіна С. Г.</i>	Теоретичні аспекти розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій	7—9	10—13
<i>Ткачук В. І.</i>	Агротуристична модель диверсифікації сільської економіки: європейський підхід	7—9	14—17
<i>Бойко Л. М.</i>	Соціальні стандарти та їх співвідношення в сільському господарстві України	10—12	28—31
ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК			
<i>Коденська М. Ю., Пархоменко Л. М.</i>	Стан та формування економічного механізму розвитку цукробурякового виробництва	1—3	18—20
<i>Цимбал В. О.</i>	Шляхи подолання кризи у молочній галузі	1—3	21—28
<i>Ніколаєва В. П.</i>	Розвиток харчової промисловості та формування доходів з операційної діяльності підприємств галузі	1—3	29—32
<i>Остапчук А. Д., Саблук Р. П.</i>	Малий бізнес як один з перспективних напрямів створення конкурентно-ринкового середовища	1—3	33—35
<i>Коденська М. Ю.</i>	Наукові засади формування і реалізації державної інвестиційної програми в АПК	4—6	31—36
<i>Перепелиця Н. М.</i>	Сучасний рівень інноваційної діяльності в овочівництві	4—6	36—39
<i>Мазнев Г. Є., Бобловський О. Ю., Красноруцький О. О., Зайка О. С.</i>	Економічна ефективність технологій польового кормо виробництва	4—6	40—45
<i>Кернасюк Ю. В.</i>	Оцінка біогазового енергетичного потенціалу галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах	4—6	46—49
<i>Коденська М. Ю., Доронін А. В.</i>	Оцінка діяльності та перспективи розвитку цукробурякового виробництва України	7—9	18—23
<i>Бойко В. І., Козак О. А., Кінах Н. В.</i>	До проблеми підтримки розвитку сільського господарства в зоні Полісся	7—9	24—26
<i>Бабаєв О. Ю., Македонський А. В.</i>	Стан та шляхи підвищення ефективності виробництва м'яса свиней в регіоні	7—9	27—29

Автор	Розділ, назва	№ жур-налу	Стор.
Фаїзов А. В.	Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ріпакового під-комплексу	7—9	30—34
Біленький О. Ю.	Тваринництво Республіки Казахстан за роки незалежності	7—9	35—36
Черемісіна С. Г., Шиян Д. В.	Тенденції розвитку виноградо-виноробної галузі в АР Крим	10—12	32—36
Панасенко Г. В.	Оцінка витрат грошових коштів і затрат праці на вирощування фундука	10—12	37—38
Прядко А. О.	Еколого-економічні аспекти виробництва якісних і безпечних продуктів дитячого харчування в Україні	10—12	39—42
Леонець В. В.	Еколого-економічні особливості удосконалення землеустрою землекористування сільськогосподарських підприємств	10—12	43—44
Загвойський Я. Д., Ільчишин І. С.	Розвиток особистих селянських господарств регіону	10—12	45—46
Ходаківська Л. О.	Організація внутрішньогосподарського розрахунку в сільськогосподарських підприємствах	10—12	47—50
Гудзь Ю. Ф.	Тенденції і проблеми розвитку малих підприємств харчової промисловості	10—12	51—54
Біленький О. Ю.	Аграрний сектор Республіки Молдова	10—12	55—56
КОРПОРАТИВНІ ВІДНОСИНИ			
Росоха В. В., Осетрова О. П.	Світові тенденції корпоративного злиття і поглинання	4—6	50—55
Волчек Р. М.	Організаційне регламентування процедур реструктуризації акціонерних підприємств	4—6	56—65
Духницький Б. В.	Підстави виникнення і переваги діяльності транснаціональних корпорацій	4—6	65—67
ІННОВАЦІЇ, ІНВЕСТИЦІЇ			
Витвицька О. Д.	Роль комерціалізації інноваційної продукції у забезпеченні розвитку економіки	10—12	63—66
Шило С. В.	Передумови впровадження еколого-економічного управління інноваційною діяльністю в АПК	10—12	67—68
Шумський А. В.	Ефективність інноваційного забезпечення розвитку виноградо-виноробної галузі	10—12	69—73
ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, ОБЛІК			
Тулуш Л. Д., Рудая М. І.	Оподаткування доходів фізичних осіб від власності	4—6	68—72
Лузан Ю. Я., Герасименко Н. А.	Прогноз обсягів фінансової підтримки страхування сільськогосподарських культур в Україні до 2017 року	7—9	37—43
Зленко О. В.	Запровадження нових механізмів кредитування сільськогосподарських товаровиробників	7—9	44—47
Жупаненко В. М.	Інтеграційна політика ЄС щодо інфраструктури ринку цінних паперів	7—9	48—56
Жук В. М.	Фізіократична основа побудови обліку сільськогосподарської діяльності	7—9	57—62
Вакуляк О. В.	Запровадження галузевого стандарту бухгалтерського обліку бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств	7—9	63—65
Остапчук О. В.	Відображення в обліку біологічних активів з генетично модифікованими організмами	7—9	66—69
Мних А. М.	До питань стратегічної діяльності держави в управлінні державним боргом	10—12	57—59
Полуляхова О. О.	Проблеми та перспективи розвитку кредитних спілок в Україні	10—12	60—62
ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ			
Гуторов О. І.	Економіко-екологічна оцінка сільськогосподарських земель та проблеми їх сталого використання	1—3	35—40
НАУКА І ВИРОБНИЦТВО			
Збарський В. К., Канінський М. П.	Форми дільової економіки і сучасність	1—3	41—47
Солодкий М. В.	Економічна сутність кластеризації та передумови формування і розвитку агропромислових кластерних систем	1—3	47—49
Мегедін Н. Р.	Організаційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств	1—3	50—52
Загвойський Я. Д.	Бенчмаркінгове тестування ефективності управління сільськогосподарським підприємством	1—3	53—55
Каблак М. І.	Інформаційна складова в процесах управління і прийняття рішень	1—3	55—57

Автор	Розділ, назва	№ жур-налу	Стор.
<i>Стретович О. А., Федулова І. В.</i>	Дослідження економічної ефективності використання сухої пшеничної клейковини на борошномельних підприємствах	1—3	58—61
<i>Орехівський Г. А. Орехівський В. Г.</i>	Трудоголізм як феномен адиктивного управління	4—6	73—76
<i>Говорушко Т. А., Буняк В. Л.</i>	Підприємницьке середовище та його вплив на розвиток малого підприємництва в Україні	4—6	76—80
<i>Харчук С. А.</i>	Організаційно-економічні чинники підвищення зайнятості на селі	4—6	81—84
<i>Саблук Р. П., Маркітан Ю. О.</i>	Класифікаційні відмінності бізнес-формувань	7—9	70—73
<i>Кулаєць М. М., Безкровний М. Ф.</i>	Законодавче врегулювання надання соціально-спрямованих дорадчих послуг вищими аграрними навчальними закладами	7—9	74—76
<i>Тарасова В. В.</i>	Землемісткість продукції аграрного сектору України	7—9	77—81
<i>Семененко О. С.</i>	Еколого-економічні засади розвитку ресурсного потенціалу аграрної сфери регіону на перспективу	7—9	82—85
<i>Погрішук Б. В.</i>	Кластеризація регіонів за показниками інноваційно-інвестиційної діяльності зернопродуктового підкомплексу України	7—9	86—91
<i>Чорнодон В. І.</i>	Інноваційний характер відтворювальних процесів у садівництві України	7—9	92—94
<i>Шумський А. В.</i>	Функціонування інноваційного механізму виноградо-виноробної галузі	7—9	95—97
<i>Росоха В. В., Осетрова О. П.</i>	Синергетичний ефект вартості при корпоративному злитті і поглинаннях	10—12	74—76
<i>Духницький Б. В.</i>	Законодавче регулювання діяльності міжнародних компаній	10—12	77—78
<i>Швиденко М. З., Мокрієв М. В.</i>	Концептуальні засади побудови автоматизованої системи моніторингу показників соціально-економічного розвитку України	10—12	79—82
<i>Тарасова В. В.</i>	Галузеві рівні землемісткості продукції сільського господарства України	10—12	83—86
<i>Мрачковська Н. К.</i>	Оцінка забезпечення сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними ресурсами	10—12	87—91
<i>Коваленко О. В.</i>	Інституціональне забезпечення розвитку сільських цегельних підприємств	10—12	92—95
<i>Кривенко Н. В., Гоєва О. О.</i>	Альтернативні види енергії у розв'язанні проблеми енергозбереження	10—12	96—97
ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ			
<i>Орехівський Ю. Г.</i>	Інтелектуальний капітал у стратегічному вимірі аграрного менеджменту	1—3	61—64
<i>Соколов Д. О.</i>	Технологічний чинник соціально-економічного розвитку суспільства	1—3	64—67
<i>Росоха В. В., Соколов Д. О.</i>	Роль і значення технології в системі економічних відносин	7—9	98—100
<i>Орехівський Г. А., Орехівський В. Г.</i>	Персоніфіковане управління адиктіндивідами трудового колективу	7—9	101—103
<i>Кривошея-Гулько І. О.</i>	Теоретико-методологічні аспекти дослідження сутності поняття прибутку	10—12	98—101
<i>Коваленко Є. Я.</i>	Методологія і методика раціональної концентрації зерновиробництва сільськогосподарських підприємств	10—12	102—104
КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ			
<i>Росоха В. В.</i>	Трудовий потенціал села в демографічному і соціально-економічному вимірах	1—3	67—69
<i>Музика П. М.</i>	Управління конкурентоспроможністю підприємств аграрної сфери економіки	7—9	110—111
<i>Бузовський Е. А.</i>	Інноваційно-технічне переоснащення сільського господарства України	7—9	111—112
<i>Кісіль М. І.</i>	Важлива оцінка аграрної реформи в період «Зламаного десятиліття»	10—12	105—106
ЖИТТЯ НАУКИ			
<i>Яценко В. М., Кошулько О. П.</i>	Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю (VII Міжнародна науково-практична конференція в м. Черкаси)	7—9	104—109
ЮВІЛЕЇ			
	Віктору Анатолійовичу Вергунову — 50 років	7—9	112—113
ІНФОРМАЦІЯ, ПОВІДОМЛЕННЯ			
	Міжнародна науково-практична конференція (у заочній формі) «Малий та середній агробізнес в системі корпоративних фінансів»	1—3	72